

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

**Q. SEPTIMII|| FLORENTIS|| TERTVLLIANI||
CARTHAGINIENSIS|| PRESBYTERI, OPERA|| QVÆ
HACTENVS REPERIRI|| POTVERVNT OMNIA:||**

Tertullianus, Quintus Septimius Florens

Antverpiae, 1584

De Resurrectione carnis.

[urn:nbn:de:hbz:466:1-73633](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-73633)

- LIIII. Nec etiam, ut supra adtigit, carnem à vita deuorari, sed id quod in ea mortale est,
 LV. Aliud in super esse de mutationem, aliud perditionem carnis.
 LVI. Alioqui absurdum esse; aliam substantiam, nempe carnis, operari; aliam, nempe animae, mercede dispungi.
 LVII. LVIII. Oportere etiam resurrectionem integram credere, scripturis id adfirmantibus.
 LIX. Et carnem itaque & animam, sententiam salutis aut pœnæ subituram.
 LX. Sexu etiam & membris saluum hominem resurrecturum; etsi vacent à solitis officiis, i. e. necessariis.
 LXI. Præsertim quum quædam illorum officia, quibus Deum laudamus & prophetamus, remansura sint; & etiam in hac vita vacent cibis ieiunio functi; & sexum à genitura subducant spadones voluntarij, & Christo maritatae virgines.
 LXII. Futuros denique nos, non angelos, sed sicut angelos Dei.
 LXIII. Quocirca concludi, Resurrecturam carnem, & quidem omnem, & quidem ipsam, quidem integram.

Ceterum, præterquam quòd dicto 11. cap. citentur Libri de Anima, de Carne Christi, & aduersus Marcionem Libri secundus & tertius; sicuti horum alter iterum cap. XIII. ac denudò Liber de Anima, cap. XVII. & XLV. qui omnes absque controuersia Tertulliani sunt; etiam nominatim fit huius Libri mentio (unde colligitur, quòd in huius Tomi Propositione diximus eodem ferè hos cõscriptos tempore) tum supra sub finem libri de Carne Christi, tum infra à lib. 5. aduersus Marcionem, cap. x. Prioris loci hæc sunt verba: RESURRECTIONE NOSTRÆ CARNIS, alio libello defendenda; hic habebit præstructionem, manifesto iam, quale fuerit quod in Christo resurrexit. Posterioris, ubi Epistolam 1. ad Corinthios explicat: Reuertamur (inquit) nunc ad RESURRECTIONEM, cui & aliàs quidem proprio volumine satisfacimus, omnibus hæreticis obiectis; sed nec hic desumus, propter eos qui illud opusculum ignorant. *Cap. 1.* Librum hunc MS. viderunt Trithemius & Politianus. In lucem primus editus Romanus ex Paterniacensi & Hirsaugiensi codicibus, cum Scholiis, deinde castigatiorem ex Zienfi, cum Adnotationibus; castigauit deinde Gelenius ex Britannico codice Lalanti. Denique iterum recognouimus ex Vaticanis tribus, & Anglo Ioannis Clementi MS. exemplaribus, ac Latinij coniecturis; & nouo Argumento ac Adnotationibus auctioribus.

Q. SEPTIMII FLORENTIS
 TERTULLIANI DE RESURRE-
 CTIONE CARNIS LIBER.

CAP. I.

INDUCIA Christianorum, resurrectio mortuorum: illam credentes sumus, hoc credere veritas cogit. Veritatem Deus aperit. Sed vulgus invidet, existimans nihil superesse post mortem: Et tamen defunctis parces tant, & quidem impensissimo officio pro moribus eorum, pro temporibus esculentorum, ut quos negant sentire quicquam, etiam desiderare præsumant. At ego magis ridebo vulgus, tunc quoque quum ipsos defunctos atrocissimè exurit, quos postmodum gulosissimè nutrit, iisdem ignibus & promerens & offendens. O pietatem de crudelitate ludentem: sacrificat, an imolat, quum crematis cremat? Planè cum vulgo interdum & sapientes sententiam

A suam iungunt. ⁴ Nihil esse post mortem; Epicuri schola est. Ait & Seneca, omnia post mortem finire, etiam ipsam. Satis est autem, ⁵ si non minor Philosophia Pythagoræ & Empedocli. Sed Platonici immortalem animam econtrariò reclamant: immò adhuc proximè etiam in corpora remeabilem affirmant, etsi non in eadem, ⁶ etsi non in humana tantummodò, ⁷ vt Euphorbus in Pythagoram, Homerus in pauum recensentur. ⁸ Certè recidiuatum animæ corporalem pronuntiauerunt, tolerabiliùs mutata quàm negata qualitate: pulsata salute, ⁹ licet nõ adita veritate. Ita seculum resurrectionem mortuorum, nec quum errat, ignorat. [¹⁰ Si verò & apud Deum aliqua secta est, Epicureis magis adfinis quàm Prophetis, sciemus quid audiant à Christo ¹¹ Sadducei. Christo enim seruabatur omnia retrò occulta nudare, dubitata dirigere, prælibata supplere, prædicata repræsentare: mortuorum certè resurrectionem, non modo per semetipsum, verum etiam in semetipso probare. Nunc autem ad alios Sadduceos præparamur, ¹² partiaros sententiæ illorum. Ita dimidiam agnoscunt resurrectionem, solius scilicet animæ, aspernati carnem sicut & ipsum dominum carnis. Nulli denique alij salutem corporali substantiæ inuident, quàm ¹³ alterius diuinitatis hæretici. Ideoque & Christum aliter disponere, coacti ne creator carnis habeatur, in ipsa priùs carne eius errauerunt, ¹⁴ aut nullius veritatis contendentes eam secundum Marcionem, & Basilidem, aut propriæ qualitatis, secundum hæreses Valentini, & Arellem. Atque ita sequitur, vt salutem eius substantiæ excludant, cuius Christum confortem negant, certi illam summo præiudicio resurrectionis instructam, si iam in Christo resurrexit caro. ¹⁵ Propterea & nos volumen præmissimus DE CARNE CHRISTI, quo eam & solidam probamus aduersum phantasmatis natiuitatem, & humanam vindicamus aduersus qualitatis proprietatem, ¹⁶ cuius conditio Christum & hominem & filium hominis inscripserit. Carneum enim atque corporeum probantes eum, proinde ¹⁷ & obducimus, præscribendo nullum alium credendum Deum præter creatorem, dum talem ostendimus Christum, in quo dinoscitur Deus, qualis promittitur à creatore. Obducti dehinc de Deo carnis auctore, & de Christo carnis redemptore, iam & de resurrectione carnis reuincuntur, congruenter scilicet & de Deo carnis auctore, & de Christo carnis redemptore. ¹⁸ Hoc fermè modo dicimus ineundam cum hæreticis disceptationem. Nam & ordo semper à principalibus deduci exposcit, vt de ipso priùs constet à quo dicatur, dispositum esse quod quæritur. Atque adeò & hæretici ex conscientia infirmitatis, nunquam ordinariè tractant. Certi enim quàm laborent in alterius diuinitatis insinuatione, aduersus Deum mundi omnibus naturaliter notum de testimoniis operum, certè & in sacramentis priorem, & in prædicationibus manifestiorem, sub obtentu quasi vrgentioris causæ, id est, ipsius humanæ salutis ante omnia requirendæ, à quæstionibus resurrectionis incipiunt: quia durius creditur resurrectio carnis, quàm vna diuinitas: atque ita tractatum viribus ordinis sui destitutum, & scrupulis potius oneratum C depreciantibus carnem, paulatim ad alterius diuinitatis temperant sensum, ex ipsa spei concussione & demutatione. Deiectus enim vnusquisque vel motus de gradu eius spei quam susceperat apud creatorem, facilè iam declinatur ad alterius spei auctorem, etiam vltra suspicandum. Per diuersitatem enim promissionum, diuersitas insinuat Deorum. Sic multos inretitos videmus, dum antè de resurrectione carnis eliduntur, quàm de vnione diuinitatis elidunt. Igitur quantum ad hæreticos, demonstrauius quo cuneo occurrendum sit à nobis: & occursum est iam suo quoque titulo ¹⁹ de DEO quidem VNICO, ET CHRISTO EIVS ADVERSVS MARCIONEM: ²⁰ de CARNE verò DOMINI, etiam ADVERSVS QVATVOR HÆRESES: ad hanc maximè quæstionem præstruendam, vt nunc de sola carnis resurrectione ita digerendum sit, tanquam penes nos quoque incerta, id est, penes creatorem. Nam & multi rudes, & plerique sua fide dubij & simplices: plures quos instrui, dirigi, muniri oportebit, ²¹ quia & hoc latere vnio diuinitatis defenditur: sicuti enim negata carnis resurrectione concutitur, ita vindicata constabatur: Animæ autem salutem credo retractatu carere. Omnes enim ferè hæretici eam quoque modo volunt, tamen non negant. ²² Viderit vnus aliqui Lucanus, nec huic quidem substantiæ parcens, ²³ quam secundum Aristotelem dissoluens, aliud quid pro ea subiicit, tertium quiddam resurrecturus, neque anima, neque caro, id est, non homo, ²⁴ sed vnus forsitan, quæ Lucanus. ²⁵ Habet & iste à nobis plenissimum DE OMNI STATV ANIMÆ stylum, quam in primis immortalem tuentes, solius carnis & defectionem agnoscimus, & refectionem, cum maximè adserimus, redactis in ordinarium materiæ corpus, si qua &

CAP. II.

alibi pro caularum incurfione perfricta diftulimus. Nam vt quædam prælibari folenne dicitur, ita & differri neceffe eft, dummodò & prælibata fuppleatur fuo corpore, & dilata red- dantur fuo nomine. [26 Eft quidem & de communibus fenfibus fapere in Dei rebus, fed in testimonium veri, non in adiutorium falſi: quod fit fecundum diuinam, non contra diuinam difpofitionem. Quædam enim & natura nota funt, vt immortalitas animarum penes plures, vt Deus nofter penes omnes. 27 Vtar ergo & ſententia Platonis alicuius promittentis, Omnis anima immortalis. 28 Vtar & confcientia populi, conteftantis Deum Deorum, vtar & reliquis communibus fenfibus, qui Deum iudicem prædicant: Deus videtur Deo commendo. At cum aiunt, Mortuum quod mortuum: &, Viue dum viuis: &, Post mortem omnia finiuntur, etiam ipſa: tunc meminero 29 & cor vulgi cinerem à Deo deputatum, & ipſam ſapientiam ſeculi, ſtultitiam pronuntiatam. Tunc ſi & hæretice ad viti- vitia, vel ſeculi ingenia confugerit, diſcede dicam ab ethnico hæretice; etſi vnum eorum omnes, 30 qui Deum fingitis, dum hoc tamen in Chriſti nomine facis, dum Chriſtiano tibi videris, alius ab ethnico es: redde illi ſuos ſenſus, quia nec ille de tuis inſtruitur.

Math. 15.

31 Quid cæco duci inniteris, ſi vides? Quid veſtiris à nudo? Ille potius à te diſcat carnis reſurrectionem non vteris clypeo, ſi ab Apoſtolo armatus es? Ille potius à te diſcat carnis reſurrectionem conſiteri, quam tu ab illo diſſiteri. Quia ſi à Chriſtianiſ negari eam oporteret, ſufficiens illis de ſua ſcientia, non de vulgi ignorantia inſtrui. Ad eum non erit Chriſtianiſ, qui eam negabit, quam conſitentur Chriſtiani, & his argumentis negabit, quibus vtitur non Chriſtianiſ. Aufer denique hæreticis, quæ cum ethnicis ſapiunt, vt de ſcripturis ſolis quaerentes ſuas ſiſtant, & ſtare non poterunt. Communes enim ſenſus ſimplicitas ipſa commu- dat, & 32 compaſſio ſententiarum, & familiaritas opinionum, eoque fideliores exultantur, quia nuda & aperta & omnibus nota deſiniunt. Ratio autem diuina in mediis non in ſuperficie, & plerumque amula manifeſtis. [33 Itaque hæretici inde ſtatuſ in- piunt, 34 & inde præſtrunt, dehinc interſtrunt vnde ſciunt facile capi mentes, de com- munione fauorabili ſenſuum. An aliud prius vel magis audias ab hæretico quam ab eth- nico? & non protinus, & non vbique conuicium carnis, in originem, in materiam, in cau- in omnem exitum eius, immunda à primordio ex facibus terræ, immundioris deſcens ex ſeminis ſui limo, friuolæ, infirmæ, criminofæ, onerofæ, moleſtæ? & 35 poſt totum- pabilitatis elogium, caduca in originem terram, & cadaueris nomen, & de iſto quæ- mine peritura in nullum inde iam nomen, in omnis iam vocabuli mortem? Hanc ut- vir ſapiens & viſui & contactui 36 & recordatui tuo ereptam perſuadere? quod ſe recipit quandoque ſit in integrum de corrupto, in ſolidum de caſſo, in plenum de inanito, quid omnino de nihilo? 37 Et vtique redhibentibus eam ignibus & vndis, & altis formis, 38 & rumis alitum, 39 & lactibus piſcium, 40 & ipſorum temporum propria gula. 41 Ad- ne autem eadem ſperabitur quæ intercidit, vt claudus, & luſcus, & cæcus, & leproſus, & paralyticus reuertatur, vt rediſſe non libeat ad priſtinum? an integri, vt iterum talia timeant? Quid tum de conſequentiſ carnis? Rurſusne omnia neceſſaria illi, & in pabu- pabula atque potacula, & pulmonibus natandum, & inteſtinis aſtuandum, & podagra, & mors redoptanda? Nimirum hæc erunt vota carnis recuperandæ, nec cupere de ea euadere. Et nos quidem hæc aliquantò honeſtius pro ſtyli pudore, 42 Car- rum quantum etiam ſpurciloquio liceat illorum in cõgreſſibus experiri, tam ethnicorum

CAP. V.

quàm hæreticorum. [43 Igitur quoniam & rudes quique de communibus adhuc ſen- ſibus ſapiunt, & dubij & ſimplices per eorundem ſenſus denuò inquietantur, & vbique prius iſte in nos aries temperatur, quo carnis cõditio quaſſatur, neceſſario & à nobis carni- mùm conditio muniatur. Vituperationem laudatione depellas. Ita nos rhetorici quo- que prouocant hæretici, ſicut etiam philoſophari. Futile & friuolum iſtud 44 corruptum, quod malum denique appellare nõ horrent, 45 etſi angelorum fuiſſet operatio, vt Men- dro & Marco placet, 46 etſi ignei alicuius extructio æquæ angeli, vt Apelles docet, ſub- ret ad auctoritatem carnis, ſecundæ diuinitatis patrocinium. Angelos poſt Deum mou- mus. Iam nunc quiſquis ille ſummus Deus hæretici cuiuſque eſt, non immerito ab ipſo quoque deducere dignitatem, à quo voluntas producendæ ei adfuiſſet. Vtique enim prohibuiſſet fieri, quam fieri ſciſſet, ſi fieri noluiſſet. Ita & ſecundum illos æquæ ce- ro, Dei res. Nihil operis, non eius eſt, qui paſſus eſt eſſe. Bene autem quòd plures 47 & di- riores quæque doctrinæ totam hominis figuratiõnem Deo noſtro cedunt. Quantus hiſ

TERTUL
CUM ANNOTAT
PAMELLI
A. V.
16.

A sit, satis nosti, qui vnicum credidisti. Incipiat iam tibi caro placere, cuius artifex tantus est. ⁷⁸ Sed & mundus, inquis, Dei opus est, & tamen præterit habitus huius mundi, Apolo quoque auctore: nec indicere restitutum mundi præiudicabitur, quia Dei opus est; & utique si vniuersitas irreformabilis post decessum, quid portio? Planè, si portio vniuersitati adæquatur. ⁷⁹ Ad distantiam enim prouocamus: primò quidem, quòd omnia sermone Dei facta sunt, ⁸⁰ & sine illo nihil. Caro autem & sermone Dei constitit propter formam, ne quid sine sermone. Faciamus enim hominem, antè præmisit. Et amplius, manu propter prælationem, ne vniuersitati compararetur. Et finxit, inquit, Deus hominem. Magna sine dubio differentia ratio, pro conditione scilicet rerum. Minora enim quæ fiebant, eo cui fiebāt. Si quidem homini fiebant, cui mox à Deo addicta sunt. Meritò igitur vt famula, iussu & imperio, & sola vocali potestate vniuersa processerant. Contrà, homo vt dominus eorum, in hoc ab ipso Deo exstructus est, vt dominus esse posset, dum sit à Domino. Hominem autem memento carnem propriè dici, quæ prior vocabulum hominis occupauit: ⁸¹ Et finxit Deus hominem, limum de terra. Iam homo, qui adhuc limus. ⁸² Et insufflauit in faciem eius, flatum vitæ, & factus est homo, id est, limus, in animam viuam. ⁸³ Et posuit Deus hominem quem finxit, in paradiso. Ad eòdè homo figmentum primò, dehinc totus. Hoc eò commendarim, vt quicquid omninò homini à Deo prospectum atque promissum est, non soli animæ, verùm & carni scias debitum: vt non ex confortio generis, certè vel ex priuilegio nominis. [⁸⁴ Persequar itaque propositum, si tamen tantum possum carni vindicare, quantum contulit ille qui eam fecit, iam tunc gloriantem quòd illa pusillitas, limus, in manus Dei, quæcunque sunt, peruenit, satis beatus et si solummodo contactus. Quid enim si nullo amplius opere, statim figmentum de contactu Dei constitisset? Ad eòdè magna res agebatur, qua ista materia exstruebatur. Itaque totiens honoratur, quotiens manus Dei patitur, dum tangitur, dum decerpitur, dum deducitur, dum effingitur. ⁸⁵ Recogita totum illi Deum occupatum, ac deditum, manu, sensu, opere, consilio, sapientia, prouidentia, & ipsa in primis adfectione, quæ lineamenta ductabat. Quòd cunque enim limus exprimebatur, Christus cogitabatur homo futurus, quod & limus, & Sermo caro, quod & terra tunc. Sic enim præfatio patris ad filium: Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram. Et fecit hominem Deus, id utique quod finxit, ad imaginem Dei fecit illum, scilicet Christi. Et sermo enim Deus, ⁸⁶ qui in effigie Dei constitutus, non rapinam existimauit parari Deo. Ita limus ille iam tunc imaginem induens Christi futuri in carne, non tantum Dei opus erat, sed & pignus. Quòd nunc facit, ad infuscandam originem carnis, nomen terræ ventilare, vt sordentis, vt iacentis elementis cum et si alia materia excudendo homini competisset, ⁸⁷ artificis fastidium cogitari oporteret, qui illum & elegendo dignam iudicasset, & tractando fecisset. ⁸⁸ Phidias manus Iouem Olympium ex eboze molitur, & adoratur: nec iam ⁸⁹ bestia & quidem infusillissima dens est, sed summum seculi numè, non quia elephantus, sed quia Phidias tantus: Deus viuus & Deus verus, quamcunque materiae vilitatem non de sua operatione purgasset, & ab omni infirmitate sanasset? An hoc supererit, vt honestius homo Deum, quam hominem Deus finxerit? Nunc et si scandalum limus, alia iam res est. Carnem iam teneo, non terram: licet & caro audiat, Terra es, & in terram ibis: origo recensetur, non substantia reuocatur. Datum est esse aliquid origine generosius, & demutatione foelicus. Nam & aurum terra, quia de terra: hæc tamen terra: ex quo aurum, longè alia materia, splendidior atque nobilior ⁹⁰ de obsoletiore matrice. Ita & Deo licuit carnis aurum, de limi, quibus putas, sordibus excusato censu eliquasse. [⁹¹ Sed diluitor videatur auctoritas carnis, quia non & ipsam propriè manus diuina tractauit, sicuti limum. Quando in hoc tractauit limum, vt postmodum caro fieret ex limo, carnis utique negotium gessit. Sed adhuc velim discas, quando & quomodo caro floruerit ex limo. ⁹² Neque enim, vt quidam volunt, illa pellicea tunica, quas Adam & Eua paradysum exuti induerunt, ipsæ erūt carnis ex limo reformatio; ⁹³ quum aliquantò prius & Adam, substantia suæ traducem, in femina iam carnem recognouerit: Hoc nunc os ex ossibus meis, & caro ex carne mea; & ipsa delibatio masculi in feminam carne suppleta fit; limo opinor supplenda, si Adam adhuc limus. Oblitteratus igitur & deuoratus est limus in carnem. Quando? quum factus est homo in animam viuam, de Dei flatu, vapore scilicet, idoneo torrere quodammodo limum in aliam qualitatem; quasi in restam, ita in carnem. Sic & figulo licet argillam temperato ignis ad flatu in materiam robustiorè recorporare, & aliam ex alia fingere speciem, ⁹⁴ Isai. 45.

1. Cor. 7.

Ioan. i.

Gen. 2.

Ibidem.

Gen. 2.

CAP. VII.

Gen. 1.

Gen. 3.

CAP. VII.

Gen. 3.

Gen. 2.

Isai. 45.

LIAN
 inibus

Rom. 9.
2. Cor. 4.

Coloss. 1.

aptiorem pristina, & sui iam generis ac nominis. Nam et si scriptum est, ⁶⁴ Nūquid argilla dicitur figulo, id est, homo Deo? et si Apostolus in testaceis ait vasculis, tamen & argilla homo, quia limus antea, & testa caro, quia ex limo per adflatu diuini vaporem, quam postea pellicea tunica, id est, cutes superducta vestierunt. Vique adeo, si detraxeris cutem, indueris carnem: Ita quod hodie spoliū efficitur, si detrahatur, hoc fuit indumentum cum superstruebatur. ⁶⁵ Hinc & Apostolus circumcisionem, despoliationem carnis appellat, tunicam cutem confirmat. Hæc cum ita sint, habes & limum de manu Dei gloriosum, & carnem de afflatu Dei gloriosorem, quo pariter caro & limi rudimenta deponit, & animæ ornamenta suscepit. Non es diligentior Deo, ut tu quidem Scythicas & Indicas gemmas, & rubentis maris grana candentia, non plumbo, non ære, non ferro, ⁶⁶ nec argento quoque oblaquees, sed electissimo & insuper operosissimo descrobes auro: vni item, & vnguentis preciosissimis quibusque vasculorum prius congruentiam cures: proinde perspecta ferroginis gladii vaginarum adæques dignitatem: Deus verò animam, & vmbra, spiritus sui auram, oris sui operam vilissimo ⁶⁷ alicui commiserit capulo, & indignè collocando utique damnauerit. Collocauit autem an potius inseruit & immisit carni, tanta quidem concretionem, ut incertum haberi possit, vtrumne caro animam, an carnem anima circumferat: vtrumne animæ caro, ⁶⁸ an anima appareat carni: sed ut magis animam inuehitque dominari credendum est, ut magis Deo proxima, hoc quoque ad gloriam carnis exuberat, quod proximam Deo & continet, & ipsius dominantis compotem præstat. Quem enim naturæ vsum, quem mundi fructum, quem elementorum saporem, non per carnem anima depascitur: quidni? per quam omni instrumentum sensum sulta est, visu, auditu, gustu, odoratu, tactu: per quam diuina potestate dispersa est, nihil non sermone perficiens, vel tacite præmissio. Et sermo enim de organo nis est, Artes per carnem: studia, ingenia, per carnem: opera, negotia, officia, per carnem atque adeo totum viuere animæ carnis est, ut non viuere animæ nil aliud sit, quam in carne deuertere. Sic etiam ipsum mori carnis est, cuius & viuere. Porro si vniuersa per carnem subiacent animæ, carni quoque subiacent, per quod vtaris, cum eo vtaris necesse est ita caro dum ministra & famula animæ deputatur, consors & cohares inuenitur: im-

CAP. VIII.

poralium, cur non & aeternorum? [⁷⁰ Et hæc quidem velut de publica forma humanæ conditionis in suffragium carni procurauerim: videamus nunc de propria etiam Christiani nominis forma, quanta huic substantiæ friuolæ ac sordidæ, apud Deum prærogatiua sit: & si sufficeret illi quod nulla omnino anima salutem possit adipisci, nisi dum carnem, crediderit: adeo caro salutis est cardo, de qua ⁷¹ quum anima Deo allegitur, quæ quæ efficit, ut anima allegi possit. ⁷² Sed & caro abluitur, ut anima emaculetur. ⁷³ Caro vnguitur, ut anima consecretur. ⁷⁴ Caro signatur, ut & anima muniatur. ⁷⁵ Caro in impositione adumbratur, ut & anima spiritu illuminetur. ⁷⁶ Caro corpore & lingua Christi vescitur, ut & anima de Deo saginetur. ⁷⁷ Non possunt ergo separari in membris, quas opera coniungit. Nam & sacrificia Deo grata, consistationes dico animæ, ⁷⁸ ieiunia, & seras, & aridas escas, ⁷⁹ & adpendices huius officij sordes, caro de proprio suo modo instaurat. ⁸⁰ Virginitas quoque & viduitas, ⁸¹ & modesta in occulto matrimonij dissimulatio, ⁸² & vna notitia eius, de bonis carnis Deo adolentur. Age iam, quid debeat sentis, quum ⁸³ pro nominis fide in medium extracta, & odio publico exposita decem, quum in carceribus maceratur, teterrimo lucis exilio, penuria mundi, squalore, penuriam, contumelia victus, ne somno quidem libera, quippe ipsis etiam cubilibus vincitur, & stramentis lancinata, quum iam & in luce omni tormentorum machinatione niatur, quum denique supplicis erogatur enisa reddere Christo vicem mortis propter, & quidem per eandem crucem sapere, nedum per atrociora quoque ingenia penarum. Nam illa beatissima & gloriosissima, quæ potest apud Christum Dominum parere debito tracto, ut hoc solum debeat ei, quod ei debere deserit: hoc magis vincita, quod abolebitur.

CAP. IX.
Gen. 2.

[⁸⁴ Igitur, ut retexam, quam Deus manibus suis ad imaginem Dei struxit, quam de suo adflatu ad similitudinem suæ viuacitatis animauit: quam incolatui, fructui, dominatui, totius suæ operationis præposuit: quam de Sacramentis suis disciplinisque vestit, cuius mundicias amat, cuius castigationes probat, cuius passiones sibi adprecia, hæc carne peccata resurgit totiens Dei? Absit absit ut Deus manuum suarum operam, ingenij sui curam, adflatu sui vaginam, molitionis suæ reginam, liberalitatis suæ heredem, religionis suæ sacerdotem, testimonij sui militem, Christi sui sororem, in aeternum destituat interitum.]

A Bonum Deum nouimus: ⁸⁵ solum optimum a Christo eius addiscimus, qui dilectionem mandans post suam in proximum, faciet & ipse quod praecepit: diligit carnem tot modis sibi proximam: & si infirmam, sed virtus in infirmitate perficitur: & si imbecillam, sed ⁸⁶ medicum non desiderant, nisi malè habentes: & si inhonestam, sed ⁸⁷ inhonestioribus maiorem circundamus honorem: & si perditam, sed ⁸⁸ ego, inquit, veni, vt quod perit, saluum faciam: & si peccatricem, sed ⁸⁹ malo mihi, inquit, salutem peccatoris, quam mortem: & si damnatam, sed ego, inquit, percutiam, & sanabo. Quid ea exprobras carni, quae Deum expectant, quae in Deum sperant, quae honorantur ab illo, quibus subuenit? Ausim dicere, si haec carni non accidissent, benignitas, gratia, misericordia, ⁹⁰ omnis vis Dei benefica vacuisset. [⁹¹ Tenes scripturas, quibus caro infuscatur? tene etiam quibus illustratur. Legis tum quando deprimitur? adige oculos, & tum quando releuatur. Omnis caro scenum, non solum pronuntiauit Esaias, sed &: ⁹² Omnis caro videbit salutem Dei. ⁹³ Notatur in Genesi, dicens Deus: Non manebit spiritus meus in hominibus istis, quia caro sunt. Sed & auditur per Iohellem: Effundam de spiritu meo in omnem carnem. Apostolum quoque ne de vno stylo noris, quo carnem plerumque compungit. Nam etsi negat habitare boni quicquam in carne sua: etsi adfirmat eos qui in carne sint, Deo placere non posse, quia concupiscat aduersus spiritum: etsi qua alia ita ponit, vt carnis non tamen substantia, sed actus inhonoratur: dicemus quidem alibi nihil proprie carni exprobari B oportere, nisi in animae suggillationem, quae carnem ministerio sibi subigit. Verum interrim & in illis litteris Paulus est, ⁹⁴ quum stigmata Christi in corpore suo portat: ⁹⁵ quum nostrum vt Dei templum vitari vetat: quum corpora nostra, membra Christi facit: ⁹⁶ quum monet: tollere & magnificare Deum in corpore nostro. Itaque si ignominiae carnis resurrectionem eius expellunt, cur non dignitates potius inducent? Quoniam Deo magis congruit in salutem redigere, quod reprobarit interdum, quam in perditionem dedere, quod etiam aliquando probauit. [⁹⁷ Hucusque de praecomio carnis aduersus inimicos, & nihilominus amicissimos eius. Nemo enim tam carnaliter viuit, quam qui negant carnis resurrectionem. Negantes enim eius poenam, despiciunt & disciplinam. ⁹⁸ De quibus luculenter & Paracletus per prophetidem Priscam, Carnes sunt, & carnem oderunt. Quam si tanta auctoritas munit, quanta illi ad meritum salutis patrocinari possit, numquid etiam Dei ipsius potentiam, & potestatem, & licentiam recensere debemus, an tantus sit qui valeat dilapsum & deuoratum, & quibuscunque modis ereptum tabernaculum carnis reaedificare, atque restituere? an & aliqua nobis exempla huius sui iuris in publico naturae promulgarit, ne qui forte adhuc sciant Deum nosse, qui non alia lege credendus est, quam vt omnia posse credatur? Planè apud Philosophos habes, qui mundum hunc innatum infectumque defendat: sed multò melius quòd omnes ferè haereses natum & factum mundum annuentes, conditionem Deo nostro adscribunt. Igitur confide illum totum hoc ex nihilo protulisse, & Deum nostri fidendo quòd tantum Deus valeat. Nam & quidam infirmiores, hoc prius credere de materia potius subiacenti volunt ab illo vniuersitatem dedicatam secundum Philosophos. Porrò etsi ita in vero haberetur, quum tamen longè alias substantias, longèque alias species ex reformatione materiae diceretur protulisse, quam fuisset ipsa materia, non minus defenderem ex nihilo eum protulisse, si ea protulerat, quae omnino non fuerant. Quo enim interest ex nihilo proferri, an ex aliquo, dum quod non fuit, fiat? quando etiam non fuisse, nihil sit fuisse. Sic & fuisse e contrario, non nihil est fuisse. Nunc etsi interest, tamen ⁹⁹ vtrumque mihi adplaudit. Siue enim ex nihilo Deus molitus est cuncta, poterit & carnem in nihilum productam exprimere de nihilo. Siue de materia modulatus est alia, poterit & carnem quocunque dehaustam euocare de alio. Et vtique idoneus est reficere, qui fecit: quanto plus est fecisse, quam refecisse: initiū dedisse, quam reddidisse. Ita restitutionem carnis faciliorem credas institutione. [¹⁰⁰ Aspice nunc ad ipsa quoque exempla diuinæ potestatis. Dies moritur in noctem, & tenebris vsquequaque sepelitur. Funestatur mundi honor, omnis substantia denigratur. Sordent, silent, stupent cuncta: ¹⁰¹ vbique iustitium est, quies rerum. Ita lux amissa lugetur. Et tamen rursus cum suo cultu, cum dote, cum sole, eadem & integra & tota vniuerso orbi reuiuiscit, interficiēs mortem suam noctem, rescindens sepulturam suam tenebras, haeres sibimet existens, donec & nox reuiuiscat cum suo & illa suggestu. Redaccenduntur enim & stellarum radij, quos matutina succensio extinxerat. Reducuntur & siderum absentia, quas temporalis distinctio exemerat. Redornantur & specula lunæ, quae mensurans numerus adtriuerat.

Luc. 18.
Matth. 22.
2. Cor. 12.
Luc. 5.
1. Cor. 12.
Luc. 19.
Ezech. 18.
Ac 33.
Deut. 32.

CAP. X.
Isai. 40.
Ibidem.
Gen. 6.
Iohel 2.
Rom. 8.
Gal. 5.

Gal. 6.
1. Cor. 3.

CAP. XI.

CAP. XII.

PLAN⁹
ionibus

Reuoluuntur hyemes & aestates, & ¹⁰² verna, & autumnus, cum suis viribus, moribus, fructibus. Quippe etiam terra de caelo disciplina est, arbores vestire post spolia, flores denudare, herbas rursus imponere, exhibere eadem quae absumpta sint semina: nec prius exhibere, quam absumpta. Mira ratio: de fraudatrice seruatrice: vt reddat, interciperet custodiat, perdit: vt integret, vitiat: vt etiam ampliet, prius decoquit. Siquidem vberior & cultiora restituit quam exterminauit. Re vera foenore interitu, & iniuria usura, & iuncto damno semel dixerim vniuersa conditio recidua est. Quodcunque conueneris, fuit quodcunque amiseris, nihil non iterum est. Omnia in statum redeunt, quum abscesserint: conuenientia accipiunt, quum deserint. Ideo finiuntur, vt fiant. Nihil deperit, nisi in salutem. Totum igitur hic ordo reuolubilis rerum, testatio est resurrectionis mortuorum. Operibus cum praescripsit Deus ante, quam litteris: viribus praedicauit ante, quam vocibus. Praemissit tibi naturam magistratam, submissurus & prophetiam, quod facilius credas prophetiae, discipulus naturae: quod statim admittas, quum audieris, quod vbiq; iam videris: nec debites Deum carnis etiam resuscitatore, quem omnium noris restitutore. Et vbiq; omnia homini resurgunt, cui procurata sunt, porro non homini, nisi & carni, quae est

C. A. XIII. vt ipsa deperat in totum, propter quam & cui nihil deperit? [¹⁰³ Si parum vniuersae resurrectionem figurat, si nihil tale conditio signat, quia singula eius non tam mori quam desinere dicantur, nec deanimari, sed reformari existimantur, accipe plenissimum atque firmissimum huius spei specimen. Siquidem animalis est res & vita obnoxia & mortua, ¹⁰⁴ illum dico alitem Orientis peculiarem, de singularitate famosum, de posteritate fructuosum: qui semetipsum lubenter funerans renouat, natali sine decedens atque succedens iterum Phoenix. ¹⁰⁵ Vbi iam nemo, iterum ipse: qui non iam, alius idem. Quid premissus atque signatus in hanc causam, aut cui alij rei tale documentum? Deus etiam scripturis suis: ¹⁰⁶ Et florebit enim, inquit, velut phoenix, id est, de morte, de funere interpretas, de ignibus quoque substantiam corporis exigi posse. ¹⁰⁷ Multis passeribus videtur nos Dominus pronuntiauit: si non & phoenixibus, nihil magnum: sed homines sententiantur, aibus Arabia de resurrectione securis. [¹⁰⁸ Talia interim diuinarum terminamenta, non minus parabolis operato Deo, quam locuto, veniamus & ad ipsam atque decreta eius, quo quum maxime diuisione istam materiae ordinamus. Exordium sumus ab auctoritate carnis, an ea sit cui dilapsae salus competat: dehinc profectus potentia Dei, an tanta sit quae salutem conferre dilapsae rei soleat: nunc si probauimus, utrumque, velim etiam de causa requiras: an sit aliqua tam digna quae resurrectionem necessariam, & rationi certe omni modo debitam vindicet: quia subest dicere, etiam si pax restitui, etiam diuinitas idonea restituendi, sed causa restitutionis praesse debet. Accipe igitur & causam, qui apud Deum meum discis tam optimum, quam & iustum, de nostro iustum. Nisi enim homo deliquisset, optimum solummodo Deum nosset, ex natura proprietate, at nunc etiam iustum eum patitur, ex causae suae necessitate. Tamen & hoc ipso optimum, dum & iustum. Et bono enim iuuando, & malo puniendo iustitiam exhibens, utranque sententiam bono praestat: hinc vindicans istud, inde remunerans illud. ¹⁰⁹ Sed CUM MARCIONE PLENIVS DISCES, an hoc sit Dei totum. Iustum talis est noster, merito iudex, quia Dominus: merito Dominus, quia auctor: merito auctor, quia Deus. Hinc & ille, nescio quis, haereticorum: Merito non iudex, non auctor, quia Deus. Merito non Dominus, non enim auctor. ¹¹⁰ nescio iam si Deus, qui nec auctor quod Deus, nec Dominus quod auctor. Igitur si Deo & Domino & auctori congruentissimum est iudicium in hominem destinare, de hoc ipso an Dominum & auctorem suum agnoscere de obsequare curarit: an non id quoque iudicium resurrectio expunget? Haec enim tota causa, immo necessitas resurrectionis, ¹¹¹ congruentissima scilicet Deo destinatio iudicij: de cuius dispositione dispicias, an utriusque substantiae humanae diiudicanda caesura diuina praesentia, tam animam quam & carni. Quod enim congruet iudicari, hoc competet etiam resuscitari. Dicimus plenum primo perfectumque credendum iudicium Dei, vt vltimum iam atque extremum perpetuum: vt sic quoque iustum, dum non in aliquo minus: vt sic quoque Deo dignum, dum pro tanta eius patientia, plenum atque perfectum: itaque perfectam plenitudinem perfectionemque iudicij, non nisi ¹¹² de totius hominis representatione constare. Totum porro hominem ex utriusque substantiae concretionem parere: idcircoque in utraque extendendum, quem totum oporteat iudicari: qui nisi totus, utique non vixerit: Qualis ergo vixerit, talem iudicari: quia de eo quod vixerit, habeat iudicari. Vita est enim causa iudicij

Psal. 91.
Matth. 10.

C. A. XIII.

TERTULLIANI
Cum Annotat
PAMELLI
A. V.
16.

A per tot substantias dispungenda, per quot & sancta est. [113] Age iam, scindant aduersarij CAP. xv.
 nostri carnis animæ que contextum, pritis in vitæ administratione, vt ita audeant scindere
 illud etiam ¹¹⁴ in vitæ remuneratione. ¹¹⁵ Negent operarum societatem, vt meritò possint
 etiam mercedem negare. Non sit particeps in sententia caro, si non fuerit & in causa. Sola
 anima reuocetur, si sola decedit. At enim non magis sola decedit, ¹¹⁶ quàm sola decur-
 rit illud vnde decedit: vitam hanc dico. Ad eò autem non sola anima transigit vitam, vt
 nec cogitatus, licet solos, licet non ad effectum per carnem deductos, auferamus à colle-
 gio carnis. Siquidem in carne, & cum carne, & per carnem agitur ab anima, quod agitur
 in corde. Hanc denique carnis speciem, ¹¹⁷ arcem animæ, etiam Dominus in suggillatio-
 ne cogitatum taxat. Quid cogitatis in cordibus vestris nequam? Et, ¹¹⁸ Qui conspexerit Matth. 9.
 mulierem ad concupiscendum, iam adulterauit in corde. Ad eò & sine opere & sine effe- Matth. 5.
 ctu, cogitatus, carnis est actus. Sed etsi in cerebro, vel in medio superciliorum discrimine,
 vel vbivbi Philosophis placet, principalitas sensuum consecrata est, quod Hegemonicon
 appellatur, caro erit omne animæ cogitatorium. Nunquam anima sine carne est, quandiu
 in carne est. Nihil non cum illa agit, sine qua non est. Quare adhuc an cogitatus quoque
 per carnem administrantur, qui per carnem dinoscuntur extrinsecus. Voluerit aliquid ani-
 ma, vultus operatur iudicium: facies intentionum omnium speculum est. Negent facto-
 rum societatem, cui negare nqn possunt cogitatorum. Et illi quidem delinquentias carnis
 enumerant: ergo peccatrix tenebitur supplicio. Nos verò etiam virtutes carnis opponi-
 mus: ergo & bene operata tenebitur præmio. Et si anima est, quæ agit & impellit in om-
 nia, carnis obsequium est: Deum non licet aut iniustum iudicem credi, aut inertem: iniu-
 stum, si sociam bonorum operum à præmiis arceat; inertem, si sociam malorum à suppli-
 ciis scernat: quum humana censura eo perfectior habeatur, quo etiã ministros facti cuius-
 que deposcit, nec parcens, nec inuidens illis, quò minus eum auctoribus, aut pœnæ, aut
 gratiæ communicent fructum. [119] Sed quum imperium animæ, obsequium carni di-
 strubimus, prospiciendum est, ne & hoc alia argumentatione subuertant, vt velint carnem CAP. xvi.
 sic in officio animæ collocare, non quasi ministram; ne ex hoc sociam cogantur agnosce-
 re. Dicent enim ministros & socios habere arbitrium ministrandi atque sociandi, & pote-
 statem suæ voluntatis in vtrunque, homines scilicet & ipsos: ¹²⁰ ideirò cum auctoribus
 merita communicare, quibus operam sponte accommodant. Carnem autem nihil sapien-
 tem, nihil sentientem per semetipsam, non velle, non nolle de suo habentem, vice po-
 tius vasculi apparere animæ, vt instrumentum, non vt ministerium. Itaque animæ solius
 iudicium præsidere, qualiter vsa sit vasculo carnis: vasculum verò ipsum non esse sententiæ
 obnoxium: quia nec calicem damnari, si quis eum veneno temperarit: nec gladium ad be-
 stias pronuntiarì, si quis eo latrocinium fuerit operatus. Iam ergo innocens caro, ex parte
 qua non reputabuntur illi operæ malæ: & nihil prohibet innocentia nomine saluam eam
 fieri. Licet enim nec bonæ operæ reputentur illi, sicut nec malæ; diuinæ tamen benigni-
 tati magis competit innocentes liberare: beneficis enim debet. Optimi est autem etiam
 quod non debetur offerre. Et tamen calicem, ¹²¹ non dico venenarium, in quem mors
 aliqua ructarit, sed fricticis, ¹²² vel archigalli, ¹²³ vel gladiatoris, aut carnificis spiritu infe-
 ctum, quero an minus damnes, quàm oseula ipsorum: nostris quoque sordibus nubilum,
 vel non pro animo temperatum, elidere solemus, quo magis puero irascamur, gladium ve-
 rò latrociniiis ebrium quis non à domo tota, nedum à cubiculo, nedum à capitis sui officio
 relegarit: præsumens scilicet, nihil aliud se quàm ¹²⁴ inludia animarū somniaturū, vrguen-
 tium & inquietantiū sanguinis sui concubinū? At enim & calix bene sibi conscius, & de di-
 ligentia ministerij commendatus, ¹²⁵ de coronis quoque potatoris sui inorabitur, aut a-
 spergine florū honorabitur: & gladius bene de bello cruentus, & melior homicida, ¹²⁶ lau-
 dem suam consecratione pēsbabit. Est ergo & in vascula & in instrumenta sententiā figere,
 vt dominorum & auctorum meritis & ipsa cōmunicent? vt huic quoque argumentationi fa-
 tisfecerim, licet ab exēplo vacet diuersitas rerū. Omne enim vas vel instrumentum aliūde
 in vsus venit, extranea omninò materia à substantia hominis. Caro autē ab exordio veri
 constata, cōformata, congenita animæ, etiã in omni operatione miscetur illi. ¹²⁷ Nā etsi vas
 vocatur apud Apostolū, quā iubet in honore tractari, eadē tamen ab eodē homo exterior 1. thess. 4.
 appellatur: ille scilicet limus, qui prior titulo hominis incisus est, non calicis, aut gladii, aut
 vasculi vilius. ¹²⁸ Vas enim capacitatis nomine dicta est, quā animā capit & cōtinet: homo
 verò de cōmunionē naturæ, quæ eā non instrumentū in operationibus præstat, sed mini-

- sterium. Ita & ministerium tenebitur iudicio peti de suo nihil sapiat: quia portio est eius, quæ sapit, non supellex. Hoc & Apostolus sciens, nihil carnem agere per semetipsam, quod non animæ deputetur, nihilominus peccatricem iudicat carnem: ne eo quod ab anima videtur impelli, iudicio liberata credatur. Sic & cum aliquas laudis operas carni indicat.
- I. Cor. 19.** Glorificate, inquit, & tollite Deum in corpore vestro, certus & hos conatus ab anima egrediret tamen & carni eos mandat, quia & illi fructum repromittit. Alioquin nec expressio competitisset ¹²⁹ in alienam culpæ, nec adhortatio in extraneam gloriæ: & expressio enim, & adhortatio vacarent erga carnem, si vacaret & merces, quæ in resurrectione ne captatur. ¹³⁰ Simplicior quisque fautor sententiæ nostræ putabit, carnem etiam circum representandam esse iudicio: quia aliter anima non capiat passionem tormenti, sed refrigerij: ut potest incorporalis; hoc enim vulgus existimat. Nos autem ANIMAM corporalem, & hic profitemur, & in SVO VOLVGINE PROBAMVS, habentem propriam genus ¹³² substantiæ, soliditatis, per quam quid & sentire & pati possit. Nam & nunciamus torqueri, foueri que penes inferos, licet nudas, licet adhuc exules carnis, probamus Lazari exemplum. ¹³³ Dedim igitur aduersario dicere: Ergo quæ habet corpulentiam propriam, de suo sufficit ad facultatem passionis & sensus, ut non egeat representatione: Immo catenus egebit, non quæ sentire quid sine carne non possit, sed quæ necessitatem illam etiam cum carne sentire. Quantum enim ad agendum de suo sufficit, tantum ad patiendum. Ad agendum autem minus de suo sufficit. Habet enim de suo solummodo cogitare, velle, cupere, disponere: ad perficiendum autem operam carnis expectat. Sic & ad patiendum societatem carnis exposulat, ut tam plenè per eam pati possit, quam sine ea plenè agere non potuit. Et ideo in quæ de suo sufficit, ¹³⁴ eorum interim sententiam pendit, concupiscentiæ, & cogitatus, & voluntatis. Porro si hæc satis essent ad plenum meritum, ut non requirerentur & facta, sufficeret in totum anima ad perficiendum iudicij, de his iudicanda; in quæ agenda sola suffecerat. Quum verò etiam facta iudicia sint meritis, facta autem per carnem administrantur; iam non sufficit animam sine carne foueri, siue cruciari, pro operibus etiam carnis, etsi habet corpus, etsi habet membra, ut proinde illi non sufficiunt ad sentiendum plenè, quemadmodum nec ad agendum plenè. Ideo pro quoquo modo egit, pro eo & patitur apud inferos, prior degustans precium, sicut prior indixit admissum: expectans tamen & carnem, ut per illam etiam compenset, cui cogitata mandauit. Denique hæc erit ratio in vltimum finem destinationis iudicij, ut exhibitione carnis omnis diuina censura perfici possit. Alioquin non sustinetur in finem, quod & nunc animæ decerpunt apud inferos, si solis animabus destinationis.
- CA. XVIII.** ¹³⁵ Hucusque præstructionibus egerim ad muniendos sensus omnium scripturarum, quæ carnis reciduiatum pollicentur. ¹³⁶ Cui quum tot auctoritates iustorum patrum, tum procurent, honores dico substantiæ ipsius, tum vires Dei, tum exempla carum, tum rationes iudicij & necessitates ipsius, utique secundum præiudicia tot auctoritatum, præiudicium intellegi oportebit, non secundum ingenia hæreticorum, de sola incredulitate veteris substantiæ ipsi inemeribile sit, aut Deo impossibile, aut iudicio inhabile: planè incredibile, si nec prædicatum diuinitus fuerit: nisi quod etsi prædicatum id à Deo non fuisset, vltro prædicatum debuisse, ut propterea non prædicatum, quia tot auctoritatibus præiudicatum, cum diuinis quoque vocibus personat, tanto abest ut aliter intellegatur quam de illa illa, à quibus etiam sine diuinis vocibus persuadetur. Videamus igitur hoc prædicatum, quum nam titulo spes ista per scripta sit. Vnum opinor apud omnes edictum Dei pendet, reuocatio mortuorum. Duo verba expedita, decisa, deterfa: ipsa conueniam, ipsa discunt, cui se substantiæ addicant. Quum audio resurrectionem homini imminere, quæ eam necesse est quid eius cadere sortitum sit. Siquidem nihil resurgere expectabit, nisi quod ante succiderit. Qui ignorat carnem cadere per mortem, potest eam nec stantem nosse perire. Sententiam Dei, natura pronuntiat: Terra es, & in terram ibis. Et qui non ante uit, videt. Nulla mors non ruina membrorum est. Hanc corporis sortem Dominus quæque expressit, quum ipsa substantia indutus: ¹³⁸ Diruite, inquit, templum istud, & ego illud triduo resuscitabo. Ostendit enim cuius sit dirui, cuius elidi, cuius iacere, eius & releuari, & resuscitari: quanquam & animam circumferret, trepidantem vique ad mortem, sed non cadentem per mortem. Quia & scriptura, de corpore inquit suo diruit. Atque adeo caro est, quæ morte subruitur, ut exinde à cadendo cadatur renouetur.

Gen. 3.

Ioh. 2.

Math. 26.

TERTUL
Cum Annotat
PAMELL
A. V.
16.

Atur. Anima porro nec vocabulo cadit, quia nec habitu ruit. Atquin ipsa est quæ ruinâ corpori infert, quum efflata est: sicut ipsa est, quæ illud de terra suscitabit ingressa. Non potest cadere, quæ suscitabit ingressa. Non potest ruere, quæ elidit egressa. Artius dicam, ne in somnum quidè cadit anima cum corpore, ne tum quidè sternitur cum carne; etenim agitur in somnis & iactitatur; quiesceret autem si iaceret, & iaceret si caderet. Ita nec in veritatem mortis cadit, quæ nec in imaginem eius ruit. Sequens nunc vocabulû mortuorum æquè dispice cui substantiâ insidat: quâquam in hac materia admittamus, interdû mortalitatem animæ assignari ab hæreticis: ut si anima mortalis resurrectionem consecutura est, præiudicium sit & carni non minus mortali resurrectionem cõmunicaturâ. Sed nunc proprietates vocabuli vindicanda est suæ sorti. Iam quidem eo ipso quod resurrectio caducæ rei est, id est carnis, eadem erit & in nomine mortui: quia caducæ rei est resurrectio, quæ dicitur mortuorum. Sic & per Abraham patrem fidei, diuinæ familiaritatis virum discimus. ¹³⁹ Postulans enim Saræ humanæ locum de filiis Chet: Date ergo, inquit, mihi possessio-

Gen. 23.
nem sepulcri vobiscum, & humabo mortuam meam, carnem scilicet. Neque enim animæ humanæ spatium desiderasset, etsi anima mortalis crederetur, etsi mortuus dici mereretur. Quod si mortuus corpus est, corporum erit resurrectio, quum dicitur mortuorum. ¹⁴⁰ Et hæc itaque dispectio tituli, & præconij ipsius, fidem utique defendens vocabulorum, illuc proficere debebit, ut si quid pars diuersa turbat obtentu figurarum & ænigmatum, manifestiora quæque præualeant, & de incertis certiora præscribant. Nacti enim quidam solennissimam eloquij prophetici formâ, allegorici & figurati plerunque, non tamen semper, resurrectionem quoque mortuorum manifestè annuntiatam, in imaginariâ significationem distorquent, asseuerantes ipsam etiam mortem spiritualiter intelligendam. Non enim hanc esse in vero, quæ sit in medio, ¹⁴¹ discidium carnis atque animæ, sed ignorantiam Dei, per quam homo mortuus Deo non minus in errore iacuerit quàm in sepulcro. ¹⁴² Itaque & resurrectionem eam vindicandam, quæ quis adita veritate redanimatus & reuiuificatus Deo, ignorantia morte discussa, velut de sepulcro veteris hominis eruperit: quia & ¹⁴³ Dominus Scribas & Phariseos sepulcris dealbatis adæquauerit. Exinde ergo resurrectionem fide consecutos cum Domino esse, quum eum in baptismate induerint. Hoc denique ingenio etiam in colloquijs sæpè nostros decipere consueuerunt: quasi & ipsi resurrectionem carnis admittant, Væ, inquiunt, qui non in hac carne resurrexerit: ne statim illos percutiant, si resurrectionem statim abnuerint. Tacitè autem secundum conscientiam suam hoc sentiunt: Væ qui non, dum in hac carne est, cognouerit ¹⁴⁴ arcana hæretica: hoc est enim apud illos resurrectio. Sed & plerique ab excessu animæ resurrectionem vindicantes, de sepulcro exire, de seculo euadere interpretantur, quia & seculum mortuorum sit habitaculum, id est, ignorantium Deum: Vel etiam de ipso corpore, quia & corpus vice sepulcri conclusam animam, in secularis vitæ morte detineat. ¹⁴⁵ Ob huiusmodi igitur coniecturas primam præstructionem eorum depellam, qua volunt omnia Prophetas per imagines concionatos: quando si ita esset, ne ipsæ quidem imagines distingui potuissent, si non & veritates prædicatæ fuissent, ex quibus imagines deliniarentur. ¹⁴⁶ Atque adeo si omnia figuræ, quid erit illud cuius figuræ? quomodo speculum obtendes, si nusquam est facies? Adeo autem non omnia imagines, sed & veritates: nec omnia vmbra, sed & corpora: ut in ipsum quoque Dominum in signiora quæque luce clariùs prædicarentur. Nam & virgo concepit in vtero, non figuratè; & peperit Emmanuelem, ¹⁴⁷ nobiscum Deum Iesum, non obliquè: ¹⁴⁸ Et, si obliquè: Accepturum virtutem Damasci & spolia Samariæ; ¹⁴⁹ sed manifestè: Venturum in iudicium cum Presbyteris & Archontibus populi. Nam & tumultuatæ sunt gentes in persona Pilati, & populi meditati sunt inania, in persona Israël. Astiterunt reges terræ, Herodes: & Archontes congregati sunt in vnum, Annas & Caiphas aduersus Dominum & aduersus Christum eius. ¹⁵⁰ Qui & tanquam ouis ad victimam adductus est, & tanquam agnus ante tendentem, scilicet Herodem, sine voce, sic non aperuit os suum: ¹⁵¹ dorsum suum ponens ad flagella, & maxillas ad palmas, & faciem non auertens à sceditate sputaminum: depuratus etiam inter iniquos, ¹⁵² perfossus manus & pedes: sortem passus in vestimento, ¹⁵³ & potus amarus, ¹⁵⁴ & caput irridentium nutus, ¹⁵⁵ triginta argenteis adpreciatus à proditore. Quæ hic figuræ apud Esaiam? quæ imagines apud David? quæ ænigmata apud Hieremiam? ne virtutes quidem eius per parabolas profatos. Aut nunquid nec oculi patefacti sunt cæcorum, ¹⁵⁶ nec inclaruit lingua mutorum, ¹⁵⁷ nec

A Christi iam subiecit pedibus eius secundū Dauid, quasi velocior patre, omni adhuc popularium coetu clamante, ¹⁷⁷ Christianos ad leonem? Quis caelo descendente Iesum talem cōspexit, qualē ascendente Apostoli viderant, ¹⁷⁸ secundū angelorum constitutū? ¹⁷⁹ Nulla ad hodiernum tribus ad tribum pectora cāciderunt, agnoscētes quē pupugerunt. Nemo adhuc excepit Heliam; ¹⁸⁰ nemo adhuc fugit Antichristū; nemo adhuc Babylonis exitum fleuit; & est iam qui resurrexerit nisi haereticus? ¹⁸¹ Exiit planē iam de corporis sepulcro etiam nunc febribus & hulceribus obnoxius, & conculcauit iam inimicos, etiam nunc luctari habens cum mundi potentibus. Et utique iam regnat, etiam nunc Cæsari quae sunt Cæsaris debens. ¹⁸² Docet quidem Apostolus Colossensibus scribens, mortuos fuisse nos aliquādo alienatos & inimicos sensus Domini, quum in operibus pessimis agebāmus; ¹⁸³ dehinc: conspultos Christo in baptisate, & conresuscitados in eo per fidem efficacīe Dei, qui illum suscitavit a mortuis. Et vos quum mortui essetis in delictis & praeputiatione carnis vestrae, vivificavit cum eo, donatis vobis omnibus delictis. Et rursus: ¹⁸⁴ Si cū Christo mortui estis ab elementis mundi, quomodo quasi quidam viuentes in mundo sententiam fertis? Sed quum ita nos mortuos faciat spiritaliter, ut tamen & corporaliter quandoque morituros agnoscat, utique & resuscitados proinde spiritaliter deputans, aequē non negat etiam corporaliter resurrecturos. ¹⁸⁵ Denique: Si resurrexistis, inquit, cum Christo, ea quae sursum sunt querite, ubi est Christus in dextera Dei residens: ea quae sursum sunt sapite, non quae deorsum. Ita animo ostendit resurgere, quo solo adhuc possumus caelestia **B** attingere: quae non quaeremus, nec sciremus, si possideremus. Subiicit etiam: Mortui enim estis, scilicet delictis non vobis, & vita vestra abscondita est cū Christo in Deo. Nondum ergo apprehensa est, quae abscondita est. Sic & Ioannes: Et nondum ait manifestatum est, quid futuri simus. ¹⁸⁶ Scimus quia si manifestaverit, similes eius erimus. Tanto abest ut simus iam quod nescimus: utique scituri si iam essemus. Ad eodē contemplatio est spei in hoc spatio per fidem, non repraesentatio: nec possessio, sed expectatio. De qua spe & expectatione Paulus ad Galatas: Nos enim spiritu ex fide spem iustitiae expectamus: non autem tenemus. Iustitiae autem Dei dicit ex iudicio quo iudicabimur de mercede. Ad quam pendens & ipse, quum Philippensibus scribit, ¹⁸⁷ Si quā, inquit, concurrā in resurrectionem quae est a mortuis, non quia iam accepi aut cōsummatum sum. Et utique crediderat, & omnia sacramenta cognoverat, vas electionis, doctor Nationum, & tamen adiicit: Persequor autem si adprehendam in quo sum adprehensus a Christo. Eo amplius: ego me, fratres, non puto adprehendisse, vnum planē, oblitus posteriorum ¹⁸⁸ in priora me extendens, secundum scopum persequor ad palmam incriminationis per quam concurrerem: utique in resurrectionem a mortuis, suo tamen tempore: sicut ad Galatas: Bene autem facietes ne taceat: tempore enim suo metemur. Sicut & ad Timotheū de Onesiphoro: ¹⁸⁹ Det illi Dominus inuenire misericordiam in illo die. In quem diem ac tempus & ipsi praecipit ¹⁹⁰ custodire mandatum immaculatum, inreprehensibile, in apparentiam Domini Iesu Christi, quam suis temporibus ostendet, beatus & solus potentator, & rex regnantium, & dominus dominantium, de Deo dicens. De quibus temporibus & Petrus in Actis: ¹⁹¹ Poeniteat itaque vos, & respiscite ad abolenda delicta vestra, ut tempora vobis superueniant refrigerij ex persona Dei, & mittat praedesignatum vobis Christum, quem oportet accipere caelos ad usque tempora exhibitionis omnium, quae locutus est Deus, ore sanctorum Prophetarum. ¹⁹² Quae haec tempora, cum Thessalonicensibus disce. Legimus enim, ¹⁹³ qualiter conuersi sitis ab idolis, ad seruendum viuo & vero Deo, & expectandum in caelis filium eius, quem suscitauit ex mortuis, Iesum. Et rursus: Quae enim spes nostra vel gaudium vel exultationis corona, ¹⁹⁴ quam & vos coram Domino nostro Iesu Christo in aduentu ipsius? ¹⁹⁵ Item: Coram Deo & patre nostro in aduentu Domini nostri Iesu Christi, cum vniuersis sanctis eius. ¹⁹⁶ De quorum dormitione minus mœrenda docens, simul & tempora resurrectionis exponit, dicens: Si enim credimus quod Iesus mortuus sit & resurrexerit, sic & Deus eos qui dormierunt, per Iesum adducet cum ipso. Hoc enim dicimus vobis in sermone Domini, quod nos qui viuimus, qui remanemus in aduentum Domini nostri, non praueuiemus eos qui dormierunt. Quoniam ipse Dominus in iussu & in voce archangeli & tuba Dei descendet de caelo, & mortui in Christo primi resurgent; deinde nos qui viuimus, simul cum illis tollemur in nubibus obuiam Domino in aërem, & ita semper cum Domino erimus. Quae vox archangeli, quae tuba Dei audita iam, nisi fortē in cubiculis haereticorum? Nam etiam tuba Dei Euangelicus sermo dici potest, qui illos

iam vocaret, sed aut mortui erunt iam corporaliter, ¹⁹⁷ vt resurrexerint, & quomodo viuunt: aut in nubes erepti, & quomodo hic sunt: miserimi reuera, vt Apostolus pronuntiauit, ¹⁹⁸ qui in ista tantum vita sperantes habebuntur, excludendi, dum precipiant quod post illam repromittitur, ¹⁹⁹ frustrati circa veritatem, non minus quam Phygellus & Hermogenes. Et idem maestas spiritus sancti perspicax eiusmodi sensum, in ipsa ad Thessalonicenses Epistola suggerit: ²⁰⁰ De temporibus autem & temporum spertiis, fratres, non est necessitas scribendi vobis. Ipsi enim certissime scitis quod dies Domini quasi fur nocte ita adueniet. Quum dicent, pax & tuta sunt omnia, tunc illis repentinus infistet interitus. Et in secunda, pleniore sollicitudine ad eosdem: ²⁰¹ Obsecro autem vos fratres, per aduentum Domini nostri Iesu Christi, & congregationem nostram ad illam, ne cito commoueamini animo, neque turbemini, neque per spiritum, neque per sermone, scilicet pseudoprophetarum, neque per epistolam scilicet pseudapostolorum, ac si per nostram, quasi insistat dies Domini. Ne quis vos seducat vilo modo, quoniam nisi veniat abscessio primo, huius vtique regni, & reueletur delinquentiae homo, id est Antichristus, scilicet perditionis, quia aduersatur & superextollitur in omne quod Deus dicitur, vel religio, vti sedeat in templo Dei, affirmans Deum se. Nonne meministis quod cum apud vos essem, haec dicebam vobis: Et nunc quid detineat scitis, ad reuelandum eum in suo tempore. Iam enim arcanum iniquitatis agitur, tantum qui nunc tenet teneat, donec de medio fiat: ²⁰² quis nisi Romanus status, cuius abscessio in decem reges dispersa Antichristum producet, & tunc reuelabitur iniquus, quem Dominus Iesus interficiet spiritu oris sui, & euacuetur apparentia aduentus sui. Cuius est aduentus secundum operationem lataniam in omni virtute & signis atque portentis mendacij, & in omni seductione iniustitiae eis qui pereunt. [²⁰³ Etiam in Apocalypsi Ioannis ordo temporum sternitur, quae Martirum quoque animae sub altari vltionem & iudicium flagitantes sustinere didicimus, vt prius & orbis de pateris angelorum plagas suas ebibat, & prostituta illa ciuitas decem regibus dignos exitus referat, & bestia Antichristus cum suo Pseudopropheta certam Ecclesiae Dei inferat, atque ita diabolo in abyssum interim relegato, primae reformationis prerogatiua de foliis ordinetur: dehinc & igni dato, vniuersalis resurrectionis certum de libris iudicetur. Quum igitur & status temporum vltimorum scriptura notent, & istam Christianae spei frugem in exordio seculi collocent, apparet aut tunc adimpletum quodcunque nobis a Deo repromittitur: & vacat quod hic iam ab haereticis vacatur. ²⁰⁴ aut, si & agnitio sacramenti, resurrectio est, salua vtique illa creditur quae in timo praedicatur, & sequitur vt eo ipso quo haec spiritualis vindicatur, illa corporalis praedicatur, quia si nulla tunc annuntiaretur, merito sola haec & tantummodo spiritualis vndicaretur; quum vero & in vltimum tempus edicatur, corporalis agnoscitur, quia non tunc spiritualis annuntiat. Cur enim iterum annuntiaretur resurrectio eiusdem conditionis, id est spiritualis, quum aut nunc eam deceret expungi sine vlla differentia temporum, ²⁰⁵ aut tunc sub omni clausula temporum? Ita nobis magis competit etiam spiritalem defendere resurrectionem ab ingressu fidei, qui plenitudinem eius agnoscimus cum seculi. [²⁰⁶ Vnum adhuc respondebo ad propositionem priorem allegoricarum scripturarum, licere & nobis corporalem resurrectionem de patrocinio figurati pronuntio loquij Prophetici vindicare. Ecce enim diuina in primordio sententia terram hanc nem pronuntians: Terra es, & in terram ibis, secundum substantiam scilicet carnis, quae de terra erat sumpta, & quae prior homo fuerat appellata, ²⁰⁷ sicut ostendimus, de mihi disciplinam in carnem quoque interpretandi, si quid ira vel gratiae in terra li admittit, ²⁰⁸ maledicta quidem quae hauserit sanguinem, sed & hoc ipsum in figuram carnis homicidae. Nam etsi iuari seu laedi habet terra, id quoque propter homicidium vt ille iuetur, siue laedatur ²⁰⁹ per consistorij sui exitus, quo magis ipse pensabit, quae propter illum etiam terra patietur. Itaque & quum comminatur terra Deus, carni potius comminari eum dicam: & quum quid terra pollicetur, carni potius polliceri eum intelligam, vt apud Dauid: ²¹⁰ Dominus regnauit, exultet terra: id est, caro sanctorum, ad quam pertinet regni diuini fructus. Dehinc subiungit: Vidit & conculsa est terra. Montes sicut ceruicem quefacti sunt a facie Domini, caro scilicet prophanorum, & ²¹¹ Videbunt enim eum qui confixerunt. Atque adeo si simpliciter de terra elemento vtrunque existimabitur pronuntiatum, quomodo congruet & concuti & liquefieri eam a facie Domini, quo supra regno

CAP. XXV.

a Apoc. 6.

b Apoc. 15.

ac 16.

c Apoc. 17.

a 8.

d Apoc. 19.

e Apoc. 20.

CA. XXVI.

Gen. 3.

Gen. 4.

Psal. 96.

Ioan. 19.

TERTUL
Cum Annotat
PAMELL
A. V.
16.

A te exultavit: Sic & apud Esaiam, Bona terra edetis, bona carnis intelligentur, quæ illam manent in regno Dei reformatam & ²¹² angelificatâ, & consecuturam quæ nec oculus vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascenderunt. Alioquin satis vanum, vt ad obsequium Deus fructibus agri, & cibariis vitæ huius inuitet, quæ etiâ in religiosis & blasphemis semel homini addicta conditione communicat, pluës super bonos & malos, ²¹³ & solum suum emittens super iustos & iniustos. Fœlix nimirum fides, si ea consecutura est, quibus hostes Dei & Christi non modò vtuntur, verum etiam abutuntur, ²¹⁴ ipsam conditionem colentes aduersus conditorem. Bulbos & tubera in terræ bonis deputabis, Domino pronuntiante, ne in pane quidem victurum hominem. Sic Iudæi terrena solum modò sperando, cœlestia amittunt, ²¹⁵ ignorantes & panem de cœlesti repromissum, & oleum diuinæ vnctionis, & aquam spiritus & vinum animæ vigorantis ex vite Christi. ²¹⁶ Sicut & ipsam terram sanctam, Iudaicum propriè solum reputant, carnem potius Domini interpretadam, quæ exinde & in omnibus Christum indutis sancta sit terra, verè sancta per incolatum spiritus sancti, verè lacte & melle manans, per suauitatem spei ipsius: verè Iudæa per Dei familiaritatè. Non. n. qui in manifesto Iudæus, sed qui in occulto, vt & templum Dei eadem sit & Hierusalem, audiens ab Esaiâ: ²¹⁷ Exurge, exurge Hierusalem, induere fortitudinem brachij tui, Exurge sicut in primordio diei, scilicet in illa integritate quæ fuerat ante delictum transgressionis. Quæ enim in eam Hierusalem voces ejusmodi competent exhortationis & aduocationis, quæ occidit Prophetas, & lapidauit ad se missos, & ipsum potestremò Dominum suum cõfixit? Sed nec vlli omninò terræ salus repromittitur, quæ oportet cum totius mundi habitu præterire. Etiam si quis audebit terram sanctam paradysum potius argumentari, ²¹⁸ quam etiam Patrum dici capiat, Adæ scilicet & Eux: proinde & in paradysum restitutio carni videbitur repromissa ²¹⁹ quæ eum incolare & custodire fortita est, vt talis illuc homo reuocetur qualis inde pulsus est. [²²⁰ Habemus etiam vestimentorum in scripturis mentionem ad spem carnis allegorizare, quia & Apoc. Ioan. ²²¹ Hi sunt, ait, qui vestimenta sua non coinquinauerunt cum mulieribus, virgines scilicet significans, & qui semetipsos castrauerunt propter regna cœlorum. Itaq; in albis erunt vestibus, id est, in claritate, in nube carnis. & in Euangelio indumentum nuptiale sanctitas carnis agnoscitur potest. Itaque Esaias docens quale ieiunium elegerit Dominus, quum subiicit de mercede bonitatis, ²²² Tunc, inquit, lumen tuum temporaneum erumperet, & vestimenta tua citius orientur: non subsericam vtique nec pallium, sed carnem volens accipi, ortum carnis resurrectionis de mortis occasu prædicauit, adeò nobis quoque suppetit allegorica defensio corporalis resurrectionis. Nam & quum legimus: ²²³ Populus meus, introite in cellas promas quantulum, donec ira mea prætereat, sepulera erunt cellæ promæ, in quibus paulisper requiescere habebunt, qui in sinibus seculi sub vltima ira per Antichristi vim excefferint. Aut cur cellarum promarum potius vocabulo vsus est, & non alicuius loci receptorij, nisi quia in cellis promis caro salita & vsui reposita seruatur depromenda, illinc suo tempore Proinde enim & corpora medicata condimentis sepultura, mausoleis & monumentis sequestrantur, processura inde cum iusserit Dominus. quod cum ita intellegi congruat (& quæ enim ab ira Dei cellariorum nos refugia seruabunt?) hoc ipso quo ait, donec ira prætereat, quæ extinguet Antichristum, post iram ostendit processuram carnem de sepulcris, in quæ ante iram fuerit illata. nam & de cellariis non aliud effertur, quam quod infertur, & post Antichristi eradicationem agitabitur resurrectio. [²²⁴ Scimus autem sicut vocabus, ita & rebus prophetarum. tam dictis quàm & factis prædicatur resurrectio. ²²⁵ Quum Moyses manum in sinum condit & emortuam profert, & rursus insinuat & viuam explicat, nonne hoc de toto homine portendit? siquidem trina virtus Dei ²²⁶ per illa trina signa denotabatur cum suo ordine, primò diabolus serpentem quanquam formidabilem subactura homini, dehinc carnem de sinu mortis retractura, atq; ita omnem sanguinem executionis iudicio. ²²⁷ De quo apud eundem Prophetæ, ²²⁸ Quoniam & vestrum, inquit Deus, sanguine exquirat de omnibus bestiis, & de manu hominis, & de manu fratris exquiram eum. Porro nihil exquiritur nisi quod reposcitur: nihil reposcitur nisi quod & reddetur: & vtique reddetur quod vltionis nomine reposcetur & exquiretur, neque enim vindicari poterit quod omninò non fuerit. Erit autem dum restituitur, vt vindicetur. In carnem itaque dirigitur, quicquid in sanguinem prædicatur, sine qua non erit sanguis, caro suscitabitur, vt sanguis vindicetur. Sunt & quædam ita pronuntiatæ, vt allegoriæ quidem nubilo careant, nihilominus tamen ipsius simplicitatis suæ sitiant interpretationem, ²²⁹ quale est

Isai. 1.

i. Cor. 2.

Matth. 5.

Rom. 1.

Matth. 4.

Exod. 3.

Gal. 3.

Rom. 2.

Isai. 51.

Matth. 23.

Luc. 13.

Gen. 2.

C. xxvii.

Apoc. 3. ac

14.

Matth. 19.

Apoc. 3.

Matth. 22.

Isai. 58.

Isai. 26.

C. xxviii.

Exod. 4.

Ibidem.

Gen. 9.

IAN
onibus

Isai. 38.
1. Reg. 2.

CA. XXIX.

Ezech. 37.

CA. XXX.

apud Esaiam: Ego occidā & uiuificabo. certē posteaquā occiderit, uiuificabit. Ergo per mortem occidens, per resurrectionem uiuificabit. caro est autem quæ occiditur per mortem; caro itaq; & uiuificabitur per resurrectionem. certē si occidere, carni animam eripere est, uiuificare contrarium eius carni animam referre est, caro resurgat necesse est, cuiusma per occisionem erepta, referēda est per uiuificationem. [230] Igitur si & allegorice scripturæ, & argumenta rerum, & simplices voces 231 resurrectionē carnis, quanquam sine determinatione ipsius substantiæ subradiant, quanto magis quæ hanc spem in ipsas substantias corporales spiritali mentione determinant, nō erūt deducendæ in quæstionē? 232 Accipe Ezechielē: Et facta est, inquit, super me manus Domini, & extulit me in spiritu Domini, & posuit me in medio campi. is erat ossibus refertus, & circūduxit me super ea per circuitum, & ecce multa super faciem cāpi, & ecce arida fatis. Et ait ad me, Fili hominis, si uiuent ossa ista? Et dixi, Adonai Domine tu scis. Et ait ad me, Propheta in ossa hæc, & dices, Ossa audite sermonē Domini. Hæc dicit Dominus Adonai ossibus istis: Ecce ego atero in uos spiritum, & uiuetis, & dabo in uos spiritum, & reducam in uos carnes. circumdabo uos cutē, & dabo in uos spiritū, & uiuetis, & cognoscetis quod ego Dominus. Et propheta fecundū præceptum, & ecce vox dum propheta, & ecce motus, & accedebant ossa ad ossa. Et uidi, & ecce super ossa nerui & caro ascēdit, & circumpositæ sunt eis cutes, & uiuunt in eis nō erat. & ait ad me: Propheta ad spiritum fili hominis, propheta, & dices ad spiritum. Hæc dicit Dominus Adonai: A quatuor uentis ueni spiritus, & spirā in istis interemptis, & uiuent. Et prophetaui ad spiritum sicut præcepit mihi, & introiuit in ea spiritus, & uiuunt, & constituerunt super pedes suos ualentia magna fatis. Et ait ad me: Fili hominis, ossa ista omnis domus Israël est. Ipsi dicūt: Exaruerūt ossa nostra, & periit spes nostra, nulli uiuent in eis. Propterea proph. ad eos: Ecce ego patefacio sepulcra uestra, & eueham uos de sepulcristris uestris populus meus, & inducā uos in terram Israël, & cognoscetis quod ego Dominus aperuerim sepulcra uestra, & eduxerim uos de sepulcristris uestris populus meus, & dabo in uos spiritum, & uiuetis, & requiescetis in terra uestra, & cognoscetis quod ego Dominus locutus sim, & fecerim, dicit Dominus. [233] Hanc quoque prædicationē conuoluerit concutiant in allegoriæ argumentationem: quia dicēdo, Ossā ista omnis domus Israël est, in imaginem ea fecerit Israël, & à propria conditione transtulerit: atque ita figurat non ueram resurrectionis prædicationem. Statum enim Iudeorum deformari quatuor modo emortuum & exaridum & dispersum in campo orbis. Itaque & imaginē relinquentem in illum allegorizari, quia recolligi habeat & recompingi os ad os, id est tribus ad tribus, & populus ad populum, & incorporari carnibus facultatum & neruis regni: atque ita de sepulcristris, id est, de habitaculis captiuitatis tristissimis atq; teterrimis educi, 234 & refrigerari, & mune respirare, & uiuere exinde in terra sua Iudæa. & quid post hæc: morientur sine dolo, & quid post mortē: nulla, opinor, resuscitatio, si non hæc erit ipsa quæ Ezechielē reuocauit. Sed enim & aliās prædicatur resurrectio; ergo & hæc erit: & temerē in statū eam Iudeorum rerum conuertūt. Aut si alia est illa quam defendimus, nihil mea interest, dum sit & eorum resurrectio, sicut & rerum Iudaicarum. Deniq; hoc ipso quod recidiuatus Iudæa: statum de recorporatione & readunatione ossuum figuratur, id quoque euenturū ossibus probatur. Non enim posset de ossibus figura cōponi, si nō id ipsum & ossibus euenturū esse se prius sibi, quo alij configuretur. De uacuo similitudo non cōpetit: de nullo parabola cōuenit. Ita oportet ossuum quoque credi reuiscerationem & respirationem qualis dicitur, de qua possit exprimi Iudaicarum rerum reformatio qualis affingitur. Sed magisteriosum est ueritatem de suæ auctoritate simplicitatis defendi, quā sentus diuinæ prædicationis expostulat. Si enim ad res Iudaicas spectaret hæc uisio, statim reuelato situ ossuum iecisset: Ossā ista omnis domus Israël est, &c. deinceps. At cum ostensis ossibus, de prædicatione spe eorum qui obloquitur, nondum nominato Israele, & fidem tētat Propheta: Fili hominis, si uiuent ossa hæc, ut & ille responderet, Domine tu scis: non utique Deus Propheta credidit de ea re tentasset, quæ futura non esset, quam nunquam Israël audisset, quam credidit oporteret: sed quoniam prædicabatur quidem resurrectio mortuorum, Israël uerò propter incredulitate diffidens scandalizabatur: & aspiciens habitum senescens sepulcristris despectabat resurrectionem, uel non in eam potius animum dirigebat, sed in circumstantias suas: idcirco Deus & Prophetam quasi & ipsum dubium præstruxit ad cōstantiam prædicationis, reuelato ordine resurrectionis, & populo id credendum mandauit, quod Propheta re-

TERTULLIANI
Cum Annotat
PAMELI
A. V.
16.

A uelauit, ipsos dicens esse ossa quæ erant resurrectura, qui nõ credebãt resurrectura. Deniq; in clausula, Et cognoscetis, inquit, quòd ego Dominus locutus sim, & fecerim: id utiq; facturus, quod fuerat locutus. ceterum non id facturus quod locutus, si aliter facturus quàm locutus. ²³⁶ Planè si & populus allegoricè mustifaret ossa sua arefacta, & spem suam perditam, dispersionis exitu querulus, meritò videtur & Deus figuratam desperationem figurata promissione consolatus. Sed quum dispersionis quidem iniuria nõdum populo accidisset, resurrectionis verò spes apud illũ sapissimè cecidisset, manifestus est de corporũ interitu labefactas fiduciam resurrectionis: ita & Deus eam restituebat fidem quam populus destruebat. Quamquàm etsi aliqua presentium rerum tunc conflictatione mœrebat Israël, non idcirco in parabola accipienda esset reuelationis intentio, sed in testationem resurrectionis, vt in illã spem erigeret illos æternæ scilicet salutis & necessarios restitutionis, & auerteret à respectu presentium rerũ. Ad hoc enim & alibi Prophetes: ²³⁷ Exhibitis de sepulcris veluti vituli de vinculis soluti, & cõcubabit inimicos. Et rursum: ²³⁸ Gaudebit cor vestrum, & ossa vestra velut herba orientur: quia & herba de dissolutione & corruptela seminis reformatur. In summa, si propriè in Israelis statum resurgentium ossuum imago cõtenditur, cur etiam non Israel tantummodò, verum & omnibus gentibus eadem spes annuntietur, & recorporandarum & redanimandarum reliquiarum, & de sepulcris exuscitandorum mortuorum? De omnibus enim dictum est: ²³⁹ Viuent mortui, & exurgẽt de sepulcris: *Isai. 26.*
 B in conspectu meo, dicit Dominus. Quando? quum præterire cœperit habitus mudi huius. *Isai. 66.*
 Suprà enim, quemadmodum cœlum nouũ & terra noua, quæ ego facio in cõspectu meo, dicit Dominus, ita stabit semen vestrum. Tunc ergo quod subiicit, implebitur. Et exiunt, utique de sepulcris, & videbunt artus eorum qui impiè egerunt, quoniam vermis illorum non decidet, & ignis eorum non extinguetur: & erunt conspectui omni carni, scilicet quæ resuscitata & egressa de sepulcris Dominum pro hac gratia adorabit. ²⁴¹ Sed ne solũmodò eorum corporum resurrectio videatur prædicari, quæ sepulcris demandatur, ²⁴² habes scriptum: Et mandabo piscibus maris, & eructuabunt ossa quæ sunt comesta, & faciam cõpaginem ad cõpaginem, & os ad os. Ergo, inquis, & pisces resuscitabuntur, & cetera bestia & alites carniuora, vt reuomãt quos comederunt: quia & apud Moysen legis exquiri sanguinem de omnibus bestiis? Non utique. Sed idcirco nominatur, bestia & pisces in rehibitione carnis & sanguinis, quò magis exprimat resurrectio etiam deuoratorũ corporum, quum de ipsis deuoratoribus exactio edicitur. ²⁴³ Puto autem huius quoque diuinæ potestatis documentum idoneum Ionam, quum incorruptus vtraque substantia carne atq; anima de alio piscis euoluitur: & utiq; triduo concoquendæ carni viscera ceti sufficissent, ²⁴⁴ quàm capulum, quàm sepulcrum, quàm senium requietæ atque reconditæ alicuius sepultura. ²⁴⁵ Saluo eo quòd & bestias, feros in Christianum vel maximè nomen homines, vel ipsos etiam iniquitatis angelos figurauit, de quibus sanguis exigeretur per vltionẽ pefandã. Quis ergo discendi magis affinis, quàm præsumendi, & credendi diligentior, quàm contendendi, & diuinæ potius sapientiæ religiosus, quàm suæ libidinofus, audiens aliquid à Deo destinatum in carnes, & cutes, & nervos, & ossa, aliud quid hæc commentabitur, quasi non in hominem destinatur, quod in istas substantias prædicatur? Aut enim nihil in hominem destinatur, non liberalitas regni, nõ seueritas iudicij, non quodcũque est resurrectio: aut si in hominem destinatur, necesse est in eas substantias destinatur, ex quibus homo structus est, in quem destinatur. Illud etiam de argutissimis istis demutatoibus ossuum, & carniũ, & neruorum & sepulcorum requiro, cur si quando in animam quid pronuntiat, nihil aliud animam interpretantur, nec transfigurant eam in alterius rei argumẽtum. Quũ verò in aliquam speciem corporalem quid edicitur, omnia potius asseuerant, quàm quod nominatur. Si corporalia parabola, ergo & animalia. Si nõ & animalia, ergo nec corporalia, altera excludere. ²⁴⁶ Satis hæc de Prophetico instrumento, ad Euangelia nunc prouoco, hic quoque occursum prius eidem astutiæ eorum, qui proinde & Dominum omnia in parabolis pronuntiasse contendunt, quia scriptum est: Hæc omnia locutus est Iesus in parabolis, & sine parabola non loquebatur ad illos, scilicet Iudæos. ²⁴⁷ Nam & discipuli: Quare, aiunt, in parabolis loqueris? & Dominus: Propterea in parabolis loquor ad eos, vt videntes non videant, & audientes non audiant, secũdum Esaiam. Quòd si ad Iudæos in parabolis, iam non ad omnes: si non ad omnes in parabolis, iam nõ semper, nec omnia parabola, sed quædam & ad quosdam. Ad quosdam autem dum ad Iudæos. Nonnunquam planè &

CA. XXXI.

Malach. 4.
Isai. 66.

Isai. 26.

Isai. 66.

Ibidem.

Matth. 9.

CA. XXXII.

Apo. 3.

Gen. 9.

Gen. 9.

C. XXXIII.

Matth. 13.

Ibidem.

- Luc. 18.* ad discipulos. Sed quomodo referat scripture, considera. Dicebat autem & parabolam ad eos: ergo & non parabolam dicebat: quia non notaretur quum parabolā loquebatur, si ita
- Matth. 13.* semper loquebatur: ²⁴⁸ & tamen nullam parabolam non aut ab ipso inuenias edisseratā: ut
- Luc. 18.* de seminatore in verbi administratione, aut à commentatore Euangelij præluminatam, ut iudicis superbi & viduæ instantis ad perseuerantiam orationis; aut vtrò coniectandam, ut arboris ficæ dilata in spem, ad instar Iudaicæ infructuositatis. Quòd si nec parabolæ obstant Euangelij lucem, tanto abest ut sententiæ & definitiones, quarum aperta natura est, aliter quàm sonant sapiant. Definitionibus autē & sententiis Dominus edicit, siue iudicij siue regnū Dei, siue resurrectionem: ²⁴⁹ Tolerabilius erit, inquit, Tyro & Sidoni in die iudicij, & Dicite illis quòd appropinquauerit regnū Dei. & Retribuetur tibi in resurrectione iustorum. Si nomina absoluta sunt rerum, id est iudicij & regni Dei, & resurrectionis, nihil eorum in parabolam comprimi possit, nec ea in parabolās compellantur, quæ ad dispositionem & transactionem, & passionem regni, iudicij, & resurrectionis prædicantur, ut ita corporalia defendentur, ut corporalibus destinata, id est nō spiritalia, quia nō figurata.
- ²⁵⁰ Nam & idēdō præstruximus tā corpus animæ quàm & carnis obnoxium esse meritis, ut pro communi operatione pensandis, ne corporalitas animæ occasionem subministrat figurarum, corporalitatem carnis excludat: quum vtranque participem & regni, & iudicij, & resurrectionis oporteat credi: & nūc eò pergitur, ut corporalitatem carnalem proponere, demonstremus à Domino significari in omni resurrectionis mentione, salua animalia, quia ipsam pauci receperunt. [²⁵¹ Imprimis cum ad hoc inuisse se dicit, uti quod perit saluum faciat. Quid dicas perisse? hominem sine dubio. Totumne an ex parte: utique totum. Si enim transgressio quæ perditionis humanæ causa est, tam animæ instinctu ex concupiscentia, quàm & carnis actu ex degustatione commissa, totum hominem elogio trahentem inscripsit, atque exinde merito perditionis impleuit. Totus itaque saluus fiet, qui perit, ut delinquendo totus: nisi si & omnis illa sine corpore amittitur, & sine corpore reuertatur, ex vtraque vtrique substantia restituendi hominis exemplum est. Aut quàm inique Deo, dimidium hominem redigere in salutem, penè minus facere, quum etiā seculum principum plena semper ²⁵² indulgentia vindicetur. Diabolus validior in hominis natura intelligitur, totum eum elidens: Deus infirmior renuntiabitur, non totum eum reuertatur.
- Rom. 5.* Atquin & Apost. suggerit: Vbi delictum abundauerit, illic gratiam superabundasse. Quomodo denique saluus habebitur, qui poterit & perditus dici? carne scilicet perditus, anima verò saluus: nisi quòd iā & anima in perdito constituitur necesse est, ut salua effici possit. Enim saluum effici oportebit, quod perditum fuerit. ²⁵³ Porro autem recipimus animam immortalitatem, ut perditam non in interitum credatur, sed in supplicium, id est in gehennam. Et si ita est, iam nō animam spectabit salus saluam, scilicet sua natura per immortalitatem, sed carnem potius, quam interibilem constat apud omnes. A ut si & anima interibilis est nō immortalis quod & caro, iam & carni forma illa ex æquo proficere debet, ut de mortali & interibili, qua id quod perit, saluum facturus est Dominus. Nolo nūc attentioso sine deducere, hac, an illac hominem perditio deposuisset, dum vtrique eum illis destinet, in ambas substantias peræquata. Ecce enim ex quacunque substantia hominem perisse præsumpseris, ex altera non perit. Saluus ergo erit iam ex qua nō perit, & saluum hominis fiet ex qua perit. Habes totius hominis restitutionem, dum & quod de qua perit, saluum factus est Dominus: & quodcunque non perit, utique non erit perditum. Quis vltra de vtriusque substantiæ securitate dubitauit, quum altera salutem consecutus sit, altera amissura eam nō sit? Et tamē adhuc sensum rei exprimit Dominus: ²⁵⁴ Ego dico, veni non ut meā, sed ut patris qui me misit, faciam voluntatem. Quā oro te? ut omne quod dedit mihi, non perdam ex eo quicquā, sed resuscitem illud in nouissima die. Quid à patre Christus acceperat, nisi quod & induerat hominem sine dubio, carnis animæque reuertatur. Neutrum ergo eorum quæ accepit, perire patietur: immò nec quicquam vtriusque, immò nec modicum, quòd si modicum caro, ergo nec carnem, quia nec modicum, nec quicquam, quia nec quicquam. Atquin si non & carnem resuscitabit nouissima die, iam non modicum patietur perire de homine, sed pro tanta dixerim parte propè totū. Ingerens amplius. Hæc est patris voluntas, ut omnis qui videt filium, & credit in eum, habeat vitam æternā: & saluum eum citem illum nouissima die: ²⁵⁵ plenitudinem exfruit resurrectionis. ²⁵⁶ Distribuit enim vtrique substantiæ per officia propriam mercedem salutis, & carni per quam filius aspiciebatur, & animæ per quam credebatur. Ergo dices, illis erit promissa res, à quibus Christus

TERTULLIANI
Cum Annotat
PAMELI
A. V.
16.

Astus videbatur. Sit planè ita, vt & ad nos eadē spes inde manuerit. Nam si videntibus & idcirco credentibus fructuosa tunc fuerunt opera carnis atq; animæ, multò magis nobis. Feliciores enim (inquit) qui non viderunt & credunt: quando etsi illis negaretur carnis resurrectio, certè felicioribus cōpetisset. Quomodo enim felices, si ex parte perituri? Sed & præcipit, eum potius timendum, qui corpus & animam occidat in gehennā, id est Dominū solū, non qui corpus occidat, animæ autem nihil nocere possint, id est humanas potestates. A deo hic & anima immortalis natura recognoscitur, quæ nō possit occidi ab hominibus: & carnis esse mortalitatem, cuius sit occisio, atque ita resurrectionem quoque mortuorum carnis esse, quæ in gehennam nisi resuscitata non poterit occidi. Sed quoniam & hic de interpretatione corporis quæstio cauillatur, ego corpus hominis nō aliud intellegam, quàm omnem istam struem carnis, quo quo genere materiarum cōcinnatur atque variatur, quod videtur, quod tenetur, quod deniq; ab hominibus occiditur. Sic & parietis corpus non aliud admittam quàm cāmētā, quàm saxa, quàm lateres. Siquis arcanum aliquod corpus inducit, ostendat, reuellet, probet ipsum esse etiam quod occidatur ab homine, & de illo erit dictum. Item si animæ corpus opponit, vacabit astutia. Cum enim vtrumque proponitur, corpus atque animam occidi in gehennam, distinguitur corpus ab anima, & relinquitur intellegi corpus id quod in promptu sit, caro scilicet: quæ fiat occidetur in gehennā, si non magis à Deo timuerit occidi: ita & viuificabitur in vitam æternā, si maluerit ab hominibus potius interfici. Proinde si quis occisionem carnis atq; animæ in gehennam, ad interitum & finem vtriusque substantiæ arripit, non ad supplicium, (quasi consumendarum, non quasi puniendarum) recordetur ignem gehennæ æternū prædicari, in pœnam æternam, & inde æternitatem occisionis agnoscat, propterea humana vō tēporali prætimendam. Tunc & æternas substantias credet, quarum æterna sit occisio in pœnā. Certè cum post resurrectionem corpus cum anima occidi habeat à Deo in gehennā, satis de vtroque cōstabit, & de carnali resurrectione, & de æterna occisione. Absurdissimū alioquin si idcirco resuscitata caro occidatur in gehennam, vt i finiatur, quod & nō resuscitata pateretur. In hoc scilicet rescietur ne sit, cui non esse iam euenit. Eidem nos spei fulciens, passerum quoque subiungit exemplum, quod ex duobus non cadat alter in terram sine Dei voluntate: vt & carnem quæ ceciderit in terram, proinde credas & resurgere posse per eundem Dei voluntatem. Nam etsi passeribus hoc non licet, sed nos multis passeribus antistamus, eo quod cadentes resurgamus. Quorum deniq; capillos capitis omnes numeratos assermans, saluos utique repromittit. Perituros enim quæ ratio in numerum redegisset: nisi quia hoc est, vt omne quod pater mihi dedit, non perdam ex eo quicquam: id est, nec capillum: sicut nec oculum, nec dentem. Ceterum vnde erit stetus & dentium frendor in gehenna, nisi ex oculis & dentibus? occiso scilicet etiam corpore in gehennam, & detruso in tenebras exteriores, quæ oculorum propria sunt tormenta. Siquis in nuptiis minus dignis operibus fuerit indutus, cōstringendus statim manibus & pedibus, vtpotè qui cum corpore surrexerit. Sic ergo & recumbere ipsum in Dei regno, & sedere in thronis duodecim Christi, & assistere tunc ad dexteram vel sinistram, & edere de ligno vitæ, corporalis dispositionis fidelissima indicia sunt. Videamus nunc an & Sadducæorum versutiam elidens, nostram magis sententiā crexerit. Causa opinor quæstionis, fuit destructio resurrectionis. Siquidem Sadducæi neque animæ, neque carnis admittunt salutem: & ideo, ex qua vel maximè specie Resurrectionis fides labefactatur, ex ea argumentum problemati suo accommodauerunt: de carnis scilicet obrētu nupturæ necne post resurrectionem, sub eius mulieris persona, quæ septem fratribus nupta, in dubio haberetur, cui eorū restitueretur. Porro seruentur sensus tam quæstionis quàm responsionis, & cōtrouersia occursum est. Si enim Sadducæi quidem respuebant resurrectionem, Dominus autem eam cōfirmabat, & scripturarum ignaros increpans, earum scilicet quæ resurrectionem prædicassent, & virtutis Dei incredulos, idonea vtiq; mortuis resuscitandis, postremò subiiciens, Quoniam autem mortui resurgant: sine dubio & confirmando esse quod negabatur, id est resurrectionem mortuorum apud Deum viuorum, talem quoque eam confirmabat esse, qualis negabatur, vtriusque scilicet substantiæ humanæ. Neque enim si nupturos tunc negauit, ideo nec resurrecturos demonstrauit. Atquin filios resurrectionis appellauit per eam quodammodo nasci habentes, postquam non nubent, sed resuscitati: similes enim erūt angelis, quā non nupturi, quia nec morituri, sed quā transitori in statum angelicum, per indumentum illud incorruptibilitatis, per substantiæ, resuscitaturæ tamen, demutationem. Ceterum nec quæretur, nupturi, siue morituri necne rursus effemus, si non eius vel maximè

C. xxxv.
Matth. 10.Ioan. 6.
Matth. 8.
Matth. 13.
Matth. 8.
Matth. 22.
Matth. 8.
19.
Apoc. 2.
Matth. 20.
C. xxxvi.
Matth. 22.

Ibidem.

Luc. 20.

Matth. 22.
1. Cor. 15.IAN
ionibus

substantiæ restituitur in dubium vocaretur, quæ propriè & morte & nuptiis fungitur, id est
 carnis. Habes igitur Dominum confirmantem aduersus hæreticos Iudæorū, quod & nite
 negatur apud Sadducæos Christianorum, solidam resurrectionem. [267] Sic etiam carnem
 nihil prodesse, ex materia dicti dirigendus est sensus. Nam quia durum & intolerabile est
 stimauerūt sermonē eius, [268] quasi verè carnem suam illis edēdā determinasset, vt in spū
 tu disponeret statū salutis, præmisit: Spiritus est qui viuificat. Atque ita subiunxit: Caro
 nihil prodest, ad viuificandam scilicet. Exequitur etiam quid velit intellegi spiritum: Verba
 quæ locutus sū vobis, spiritus sūt, vita sunt, sicut & supra. Qui audit sermones meos, & cre
 dit in eum qui me misit, habet vitam æternam, & in iudiciū non veniet, [269] sed transiit
 morte in vitam. Itaque sermonem constituens viuificatorē, quia spiritus & vita sermo, cu
 dem etiam carnē suam dixit, quia & sermo caro erat factus, proinde in causam vitæ appo
 tendus, & deuorandus auditu, & ruminandus intellectu, & fide digerendus. [270] Nā & p
 lō antè carnem suam, panem quoque cælestem pronuntiabat, vrguens vsquequaq; per al
 legoriam necessariorum pabulorum, memoriam patrū, qui panes & carnes Aegyptiorum
 prauerterant diuinæ vocationi. Igitur conuersus ad recogitatus illorum, quia tenentur
 spergendos, Caro, ait, nihil prodest. Quid hoc ad destruēdam carnis resurrectionem
 nō liceat esse aliquid, quod etiam nihil profit, aliud tamē ei prodesse possit. Spiritus prodest,
 viuificat enim. Caro nihil prodest, mortificatur enim. Itaque secundū nos magis colluce
 uit vtriusque propositionem. Ostendens enim quid profit, & quid non profit, pariter illu
 minauit quid cui profit, spiritum scilicet carni mortificatæ viuificatorē. [271] Venit enim
 hora, inquit, quum mortui audient vocem filij Dei, & qui audierint, viuunt. Quid mortui
 nisi caro, & quid vox Dei, nisi sermo, & quid sermo, nisi spiritus? Merito carnē resuscitatoris
 quod factus est ipse, & ex morte quam passus est ipse, & ex sepulcro quod illatus est ipse.
 Denique quū dicit: Ne miremini quod veniet hora in qua omnes qui in monumentis sunt,
 audient vocē filij Dei, & procedent: qui bona fecerūt, in vitam resurrectionem: quia in
 resurrectione iudicij: nemo iā poterit aliud mortuos interpretari, qui sint in monumentis,
 nisi corpora & carnes: quia nec ipsa monumenta aliud quàm cadauerum stabula. Sicut
 & ipsi homines veteres, id est peccatores, id est mortui per ignorantia Dei, quos monumē
 ta intelligendos argumentantur hæretici, de monumentis processuri in iudicium, p
 prædicantur. Ceterū quomodo de monumentis monumenta procedent? [272] P
 Domini, facta etiam eius quid sapere credamus de capulis, de sepulcris mortuos resuscitatoris:
 Cui rei istud? Si ad simplicē ostētionem potestatis, aut ad præsentem gratiam resuscitationis,
 nō ad eodē magnū illi, denuō morituros suscitare. [273] Enimuerō si ad hanc potestatem
 fequestrandam futuræ resurrectionis, ergo & illa corporalis præscribitur de documentis
 forma. Nec sustinebo dicentes, idcirco tūc resurrectionem animæ soli destinata, in corpore
 nem quoque præcurrisse, quia non potuisset aliter ostendi resurrectionem animæ inuoluntari
 nisi per visibilis substantiæ resuscitationem, malè Deum norunt, qui non putant illum
 mas adhuc solas martyrum sub altari quiescentes conspectui subdidit, posset vtriusque
 surgentes oculis exhibere sine carne. At ego Deum malo decipere nō posse, de fallacibus
 lummodò infirmū, ne aliter documēta præmisisse quàm rē disposuisse videatur: immo
 si exemplū resurrectionis sine carne nō valuit inducere, multò magis plenitudinē corpore
 pli in eadem substantia exhibere nō possit. Nullum verò exemplū maius est eo, cuius cor
 plum est. Maius est autem, si animæ cum corpore resuscitabuntur in documētum sine cor
 pore resurgendi, vt tota hominis salus dimidia patrocinetur: quando exemplorū con
 tio illud potius expeteret quod minus haberetur, animæ dico solius resurrectionem, quæ
 gustum carnis etiam resurrectione suo in tempore. Atque adeo secundū nostram veterem
 stimulationem, exempla illa mortuorum à Domino suscitatorum, commendabant quidem
 & carnis & animæ resurrectionem, ne cui substantiæ negaretur hoc donum, quæ tamē ex
 pla eo minus aliquid ædebant (nō enim in gloriam, nec incorruptibilitatem, sed in mortem
 aliam suscitabantur) quàm ædiderit Christus. [274] Resurrectionem Apostolica quoque
 strumenta cōstantur, nam & Apostolis nullum aliud negotium fuit dumtaxat apud Iudæos
 quàm veteris Testamenti resignandi, & noui consignandi, & potius iam Dei in Christo
 cionandi. Ita & de resurrectione nihil noui intulerunt, nisi quod & ipsam in gloriam
 Christi annuntiabāt, de cetero simplici & nota iam fide receptam sine vlla qualitate
 stione, solis refragantibus Sadducæis: adeo facilius fuit negari in totum mortuorum re
 surrectionem, quàm aliter intelligi. Habes Paulum apud summos sacerdotes sub tribus
 in

c. xxxvii.
Ioan. 6.

Ibidem.
Ioan. 5.
Ioan. 6.

Ioan. 5.

Ibidem.

c. xxxviii.
Matth. 9.
Luc. 7.
Ioan. 11.

Apocal. 6.

C. xxxix.

TERTULLI
Cum Annotat
PAMELII
A. V.
36.

A inter Sadducæos & Pharisæos fidei suæ professorem: ²⁷⁵ Viri, inquit, fratres, ego Pharisæus sum, filius Pharisæorum, de spe nunc & de resurrectione iudiciorum apud vos: utique communi, ne quia iam transgressor legis videbatur, de præcipuo fidei totius articulo, id est de resurrectione, ad Sadducæos sapere existimaretur. Ita quam volebat videri rescindere fidem resurrectionis, utique confirmabat secundum Pharisæos, respuēs negatores eius Sadducæos. ²⁷⁶ Proinde & apud Agrippam nihil se ait proferre, citra quàm Prophetæ annuntiasent. Ergo seruabat resurrectionem quoque qualem Prophetæ annuntiant. Nam & de resurrectione mortuorum apud Moysen scriptum commemorans, corporalem eam norat, in qua scilicet sanguis hominis exquiri habebit. Itaque talem prædicabat, qualem & Pharisæi susceperant, & Dominus ipse defenderat, & Sadducæi ne talem quoque crederent, in totum esse noluerant. ²⁷⁷ Sed nec Athenienses aliam intellexerant à Paulo portendi, denique irriferant, non irrifuri omnino, si animæ solius restitutionem ab eo audissent. Susceperant enim vernaculæ suæ Philosophiæ frequentiore præsumptionem. At ubi nationes præconium resurrectionis inaudita retrò ipsa nouitate concussit, & digna incredulitas rei tantæ quæstionibus fidem torquere cœpit, tunc & Apostolus ²⁷⁸ per totum penè instrumentum fidem huius spei corroborare curauit, & esse eam ostendens, & nondum transactam: & (de quo magis quærebatur) corporalem: & quod insuper dubitabatur, non aliter corporalem. [²⁷⁹ Nihil autem mirum, si & ex ipsius instrumento caperentur argumenta, ²⁸⁰ quò oporteat hæreses esse, quæ esse nõ possent, si non & perperam scripturæ intelligi possent. Nactæ denique hæreses duos homines ab Apostolo æditos, interiorē, id est animam, & exteriorē, id est carnem: salutē quidē animæ, id est interiori homini: exitiū verò carni, id est exteriori adiudicauerunt: quia scriptū sit Corinthiis: Nam etsi homo noster exterior corrumpitur, ²⁸¹ sed interior renouatur de die & die. Porrò nec anima per semetipsum homo, quæ figmento iā homini appellato postea inserta est: nec caro sine anima homo, quæ post exiliū animæ cadauer inscribitur. Ita vocabulum homo consertarum substantiarum duarum quodammodo sibi est, sub quo vocabulo non possunt esse nisi cohærentes. Porrò Apostolus interiorē hominem non tam animam quàm mentem atque animum intellegi mauult, id est, non substantiam ipsam, ²⁸² sed substantiæ saporem. Siquidem Ephesiis scribens, ²⁸³ in interiorē hominem habitare Christum, ²⁸⁴ sensibus utique interioribus in dilectione. Fidem quidē & dilectionem, nõ substantiua animæ possens, sed conceptiua. In cordibus autem dicens, quæ substantiua sunt carnis, iam & ipsum interiorē hominem carni deputauit, quem in corde constituit. Inspice nunc quomodo exteriorē quidem hominem corrumpi allegarit, interiorē verò renouari de die ac die. Nec illam corruptelam carnis affirmes, quam ex die mortis in perpetuum defectura patitur: sed quam in istius vitæ spatio ante mortem & vsque ad mortem vexationibus & pressuris, tormentis atque suppliciis, nominis causa experietur. Nam & homo interior hic utique renouari habebit per suggestum spiritus, proficiens fide & disciplina de die ac die: non illic, id est non post resurrectionem: ubi non utique de die ac die renouari habemus, sed semel ad summam. De sequentibus disce: ²⁸⁵ Quod enim ad præsens est, inquit, temporale & leue pressuræ nostræ per supergressum æternam gloriæ pondus perficiet in nobis, non intuentibus quæ videntur, id est passiones, sed quæ non videntur, id est mercedes. Quæ enim videntur, temporalia sunt: quæ verò non videntur, æterna sunt. Pressuras enim & læsuras, quibus corrumpitur homo exterior, ut leues & temporales, idcirco contemnendas affirmat, præferens mercedum æternarum inuisibilem & gloriæ pondus in compensationem laborum, quos hic caro patiendo corrumpitur. Adeo non illa est corruptio, quam in perpetuum carnis interitum, ad resurrectionem expellendam exteriori homini ascribunt. Sic & alibi: ²⁸⁶ Siquidem, ait, comparimur, uti & conglorificemur. Reputo enim non dignas esse passiones huius temporis, ad futuram gloriam, quæ in nos habet reuelari. Et hic minora ostendit incommoda præmiis suis. Porrò si per carnem comparimur, cuius est propriè passionibus corrumpi, eiusdem erit & quod pro compassione promittitur. Atque adeo carni ascribit pressurarum proprietatem, ²⁸⁷ ut & supra dicat: Quum venissemus autem in Macedoniam, nullam remissionem habuit caro nostra. Dehinc ut & animæ daret compassionem: ²⁸⁸ In omnibus, inquit, compressi. Extrinsecus pugna, de bellantes scilicet carnem: intrinsecus timor, afflicta scilicet animam. Adeo etsi

Act. 23.

Act. 16.

Gen. 9.

Act. 17.

CAP. XL.

2. Cor. 4.

Eph. 3.

2. Cor. 4.

Ibidem.

Rom. 8.

2. Cor. 7.

LIAN
ionibus

- corrumpitur homo exterior, non ut amitteps resurrectionem, sed ut sustinens vexationem corrumpi intellegatur, & hoc non sine interiore. Ita amborum erit etiam conglorificari, sicut & compati. Secundum collegia laborum, confortia etiam decurrant. necesse est præmiorum. [289] Eandem adhuc sententiam exequitur, remunerationis vexationibus præferens. 290 Scimus enim, inquit, quoniam etsi terrena domus nostra huius tabernaculi dissoluatur, habemus domum non manufactam æternam in cœlis, id est, per hoc quod dissoluatur caro nostra per passiones, domicilium cōsecuturi sumus in cœlis. Meminerat Evangelicæ definitionis: Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam, quia illorum est regnum cœlorum. Non tamen carnis restitutionem negavit, si compensationem mercedis opposuit, cum ipsi compensatio debeatur, cui dissolutio deputatur, scilicet carni. Sed quia domum dixerat, carnem, elegatè voluit & in mercedis comparatione vocabulo domus uti, ipsi domui quæ dissoluatur per passionem, meliorem domum repromittens per resurrectionem. Nam & Dominus multas mansiones quasi domus, apud patrem repromittit. Quamquam & de domicilio mundi potest intellegi, quo dissoluto æterna des repromittatur in cœlis: quia & que sequuntur, ad carnem manifestè pertinentia, colligunt priora non ad carnem pertinere. Diuisionem enim facit Apostolus, quum subinducit 291 Nā & in hoc ingemiscimus, domicilium nostrum, quod de cœlo est, superindui desiderantes, siquidem exui non nudi inueniamur, id est, antè volumus superinduere virtutem cœlestem æternitatis, quàm carne exuamur. Huius enim gratiæ priuilegium illos merentibus, qui ab aduentu Domini deprehendentur in carne, & propter duritias temporum Antichristi merentibus compendio mortis per demutationem expunctæ concurrere cum resurgentibus, sicut Thessalonicensibus scribit. Hoc enim dicimus vobis in sermone Domini, quod nos qui viuimus, qui remanemus in aduentu Domini, non præueniemus eos qui dormierunt. 292 Quoniam ipse Dominus in iussu & voce archangeli & in tuba descendet de cœlo, & mortui in Christo resurgent primi. Dehinc nos cum ipsis simul resurget in nubibus obuiam Domino in aëra, & ita semper cum Domino erimus. [293] Horum demutationem ad Corinthios dedit, dicens: 294 Omnes quidem resurgemus, non autem omnes demutabimur; 295 in atomo, in momentaneo motu oculi, in nouissima tuba: Sed illi qui soli qui inuenientur in carne. 296 Et mortui, inquit, resurgent, & nos demutabimur. Hac ergo prius dispositione prospecta, reliqua reuocabis ad superiorem sensum. Ne quum adiicit, Oportet enim corruptiuium istud induere incorruptelam, & mortuum induere immortalitatem, hoc erit illud domicilium de cœlo, 297 quod gemetes in hac uita superindui desideramus, utique super carnem in qua deprehendemur, quia gratiam ait, qui sumus in tabernaculo, quod nolimus exui, sed potius superindui, uti deponeret mortale à vita scilicet dum demutatur, superinduendo quod est de cœlis. Quis enim non desiderabit, dum in carne est, superinduere immortalitatem, & continuare vitam post mortem per vicariam demutationem, ne inferos experiatur, usque nouissimum quantum exacturos? Ceterum demutationem etiam post resurrectionem consecuturus est. Inferos iam expertus. Abhinc enim desinimus, carnem quidem omni modo resurrecturam, atque illam ex demutatione superuentura habitum angelicum suscepturam. Aut si in his qui inuenientur in carne, demutari eam oportebit, uti deuoretur mortale à vita, id est, non consequentur, priuati iam materia, & ut ita dixerim, esca vitæ, id est, carnis. necesse est recipiant eam & illi: ut & in ipsis mortale deuorari possit à vita, si vitam tantum consequuturi. Sed in mortuis, inquit, iam deuoratum erit mortale istud. Non videtur in omnibus. 298 Quantos enim licebit vel pridianos inueniri, tam recentia cadauera, nihil in illis deuoratum videri possit? Vtique enim deuoratum non aliud existimas, quam interceptum, quàm abolitum, quàm omni sensu ereptum: quod comparere omnino non cessauerit. Nec Gigantum autem antiquissima cadauera deuorata consistit, quorum crates adhuc viuunt. 299 Diximus iam de isto alibi. 300 Sed & proxumè in ista carne te 301 quum Odei fundamenta tot veterum sepulchrorum sacrilega collocarentur, quæ gentorum ferè annorum ossa adhuc succida, & capillos olentes populus exhorruit. Cuius stat non tantum ossa durare, verum 302 & dentes incorruptos perennare, quæ ut femina retinentur fructificaturi corporis in resurrectione. Postremo etsi tunc deuoratum inuenietur mortale in omnibus mortuis, certè à morte, certè ab æuo, certè per ætatem, nunquid à vita, nunquid à superindumento, nunquid ab immortalitatis ingestu? Per

TERTULLI
Cum Annotat
PAMELLI
A. V.
16.

A rō qui ab his ait deoratu iri mortale, ab aliis negauit. Et utique hoc à diuinis viribus, non à naturalibus legibus perfici præstariq; conueniet. Ergo cū à vita habeat deorari quod mortale est, id exhiberi omnifariam necesse est vt deoretur, & deorari vt demutetur. Si ignem dicas accendi oportere, non potes id per quod accenditur, alibi necessarium adfirmare, alibi non. Sic & cū infulcit: Siquidem exuti non nudi inueniamur, de eis scilicet ^{2. Cor. 5.} qui non in vita, nec in carne deprehendentur à die Domini, non alias negauit nudos, quos prædixit exutos, nisi quia & reuestitos voluit intellegi eadem substantia, qua fuerat spoliati. Vt nudi enim inuenientur, carne deposita, vel ex parte discissa siue deorita. Et hoc enim nuditas potest dici. Dehinc & recipiet eam, vt redinduti carnem, fieri possint etiam superinduti immortalitatem. Superindui enim nisi vestito iam conuenire nō poterit. ³⁹³ Proinde quum dicit: ³⁹⁴ Itaq; confisi semper, & scientes quod quum immoramur in corpore, peregrinamur à Domino, per fidem enim incedimus nō per speciem; manifestum est hoc quoque non pertinere ad offuscationē carnis quasi separantis nos à Domino. Et hic enim exhortatio fastidiendæ vitæ huius obuertitur, siquidem peregrinamur à Domino quàm diu viuimus. Per fidem incedentes, non per speciem, id est spe, nō re, & idē subiungit: ³⁹⁵ Fidentes autem & bonum ducentes magis peregrinari à corpore & immorari ad Dominū, scilicet vt per speciem magis incedamus quàm per fidē, per rē potius quàm per spem. Vides quàm hic & corporum cōtempitū ad martyriū præstantiā refertur. Nemo enim peregrinatus à corpore statim immoratur penes Dominū, ³⁹⁶ nisi ex martyrij prerogatiua, paradib ^{so} scilicet nō inferis ³⁹⁷ deuersurus. Defecerāt autē Apostolo verba à significadū de corpore excessum? An ratione etiam nouē loquitur? temporalem enim absentia à corpore volens significare, peregrinari nos ab eo dixit, quoniam qui peregrinatur, etiā reuertetur in domiciliū. Exinde etiam ad omnes: ³⁹⁸ Et idē gestimus, inquit, siue peregrinātes, siue immorantes placibiles illi esse. Omnes enim manifestari nos oportet ³⁹⁹ ante tribunal Christi. Si omnes, & totos: si totos, & interiores & exteriores, id est tam animas quàm & corpora, ⁴⁰⁰ vt vnusquisque, inquit, reportet per corpus secundū quæ gessit, bonum, siue malū. Hoc iam quomodo legas, quæro. quasi turbatē enim per hyperbaton struxit, vtrūmne quæ per corpus reportanda erunt, an quæ per corpus gesta sunt. Sed & si quæ per corpus reportanda sunt, corporalis indubitātē resurrectio est: & si quæ per corpus gesta sunt, per corpus utique pensanda sunt, per quod & gesta sunt. Ita & totus hic à capite tractatus Apostoli tali clausula derextus qua carnis resurrectio ostenditur, secundum hæc erit intelligendus quæ cum clausula consonant. ⁴⁰¹ Si enim adhuc ad superiora respectes, vnde mentio hominis exterioris & interioris inducta est, nōne & dignitatem & spem carnis integram inuenies? Dum enim de lumine quod illuxerit Deus in cordibus nostris ⁴⁰² ad illuminationem agnitionis gloriæ suæ in persona Christi, dicit habere nos thesaurum istum in testaceis vas, scilicet in carne, vtrūmne quia testacea est, secundum originem, scilicet ex limo destruetur, an quia diuini thesauri conditorium est, extolletur? Atquin lumen ipsum Dei illud verum quod est in persona Christi, vitam in se continet, eaque vita cum lumine committitur in carnem, peritura est in quam vita committitur? Planē sic periturus & ipse thesaurus, perituris enim peritura creduntur, sicut veteribus vtribus nouum vinum. Cū item subiicit: Semper mortificationem Christi Iesu circumferentes in corpore nostro, qualis ista res est quæ post Dei templum, iam & sepulcrum Christi potest dici? Cur autē mortificationem Domini circumferimus in corpore? ⁴⁰³ vt & vita Iesu, inquit, manifestetur. Vbi in corpore nostro. In quo? in mortali, ergo in carne planē mortali, secundum culpam, sed & vitali secundū gratiam, vide quantam, vt in illa vita Christi manifestetur. In re ergo aliena salutis, sed in substantia perpetuæ dissolutionis, manifestabitur vita Christi æterna, iugis, incorrupta, iam & Dei vita: aut cuius tēporis vita Domini manifestabitur in corpore nostro? Illa quidem quam vixit vsque in passionem, quæ non modō apud Iudæos in manifesto fuit, verū etiam omnibus nunc gēribus prodita est. Ad eā significat ⁴⁰⁴ quæ portas adamantinas mortis, & aneas seras inferorum infregit, quæ exinde iam nostra est. Denique manifestabitur in corpore. quando? post mortem, quomodo? dum resurgimus in corpore, sicut & Christus. Ne enim quis argumentetur, nunc habere manifesta vitam Iesu in corpore nostro per disciplinam sanctitatis & patientiæ, & iustitiæ, & sapientiæ, quibus Domini vita floruerit, prouidentissima Apostoli intentio ingerit: ⁴⁰⁵ Si enim nos qui viuimus, in mortem tradimur, propter Iesum, vt vita eius manifestetur in corpore nostro mortali. Ad eō defunctis nobis hoc ait, futurum in corpore nostro, Quod si tunc, quo-

*Ibidem.*CA. XLV.
Ephes. 4.

modo nisi resuscitato eo? (proinde & in clausula: Scientes, ait, quod qui suscitauit Iesum, D
 316 & nos suscitabit cum ipso, qui iam resurrexit à mortuis) nisi quia: cum ipso, sicut ipsum,
 sapit. Si verò sicut ipsum, non utique sine carne. [317 Sed & rursus alia caritate in duos ho-
 mines impingunt, in veterem & in nouum, monente Apostolo, deponere nos veterem ho-
 minem 318 qui corrumpitur per concupiscentiam seductionis, renouari autem spiritus
 sus, & induere nouum hominem qui secundum Deum conditus est, in iustitia, & religione
 veritatis, vt & hic ad duas substantias distinguendo, vetustatem ad carnem, nouitatem ad
 animam, corruptionem perpetuam veteri defendat, id est carni. Porro si secundum substi-
 tias, nec anima nouus homo, quia posterior, nec caro ideo vetus, quia prior. quantum tem-
 poris inter manum Dei & adflatum? ausim dicere, etiam si multò prior anima quàm
 caro, eo ipso quòd anima impleti se expectauit, priorem eam fecit. Omnis enim confama-
 tio atque perfectio, 319 etsi ordine postumat, effectu tamen anticipat. Magis illud prius est,
 sine quo priora non possunt. Si caro vetus homo, quando istud? à primordio? atquin Adam
 nouus totus, & ex nouo vetus nemo, nam & exinde à benedictione genitura, caro atque
 anima simul fiunt sine calculo temporis, vt quæ simul in vtero etiã figuratur. 320 quod dicitur
 mus IN COMMENTARIO ANIMÆ, 321 cõtemporant foetu, coætaneã natu, duos istos
 homines sanè ex substantia duplici, non tamen & ætate, sic vnum edunt, dum prior natus
 est. Citius est totos nos fuit veteres aut nouos esse: quã enim alterũ possumus esse, nec citius
 Sed Apostolus veterem hominem manifestè notat. 322 Exponentes enim, inquit, secundum
 pristinam conuersationem veterem hominem, non secundum alicuius substantiam. Item
 Neque enim carnem præcipit deponamus, sed quæ & alibi carnalia ostendit, opera non
 corpora accusans, de quibus & hic subiicit: Deponentes mædaciũ, loquimur ueritatem,
 vnusquisque ad proximum suum, quoniam membra alterutrum sumus. Irascimini alteri,
 & nolite delinquere. Sol non occidat super iracundiam uestram. Neque de dedit locum
 diabolo. Qui furabatur, iam non furetur, immò potius laboret operando manibus, ut ha-
 beat impartire indigenti. Omnis sermo turpis non procedat ex ore uestro, sed si quis oppro-
 bimus ad ædificationem fidei, vt gratiam audientibus præstet. Et nolite contristare spiritum
 Dei sanctum in quo signati estis, in redemptionis die. Omnis amaritudo & ira & clamor
 blasphemia & indignatio auferatur à uobis, cum omni malitia. Estote autem in alteri
 benigni, misericordes, donantes inuicẽ, sicut & Deus uobis donauit in Christo. Item
 carnem veterem hominem existimant, cur non mortẽ sibi properat, vt veterem hominem
 posito præceptis Apostoli occurrant. Nos enim qui totam fidem in carne administramus
 credidimus, immò & per carnem cuius est & os ad proferendũ optimum quæque sermo-
 nem, & lingua ad non blasphemandũ, & cor ad non indignandũ, & manus ad operandũ
 & largiendũ, tam vetustatem hominis quàm nouitatem, ad moralem non ad substantialem
 differentiam pertinere defendimus. Atque ita pariter agnoscimus, hominem qui secundum
 pristinam conuersationem uetus fuerit, eundem & corrumpi ita dictum secundum con-
 cupiscentiam seductionis, quemadmodum & veterem secundum pristinam conuersationem,
 non secundum carnem per interitum perpetuum. Ceterum carne tam saluum quam me
 dem, ut potè vitiosam disciplinam, non corpulentiam exutũ. [323 Talem ubique Apostolus
 recognoscas, ita carnis opera damnantem, vt carnem dãnare uideatur: sed ne ita quæ-
 stimet, ex aliorum vel coherentium sensuum suggestu procurantem. 324 Nã & dicitur
 qui in carne sunt, Deo placere non posse, statim de prauo intellectu ad integrum rescatu,
 adiuuans: Vos autẽ nõ estis in carne, sed in spiritu. Eos enim quos in carne esse cõstat, ne
 gando in carne esse, in operibus carnis nõ esse mōstrabat. Atq; ita illos demũ Deo placere
 non posse nõ qui in carne essent, sed qui carnaliter uiuerent: placere autẽ illos Deo, quia
 carne positi, secundũ spiritũ incederent. Et rursus: 325 Corpus quidẽ ait, mortuũ, sed propter
 delinquentiã, sicut spiritũ uitã propter iustitiã. Vitam autẽ morti opponens in carne esse
 tuta, sine dubio illic & uitã repromisit ex iustitia, ubi mortẽ determinauit 326 ex delin-
 quentia. Ceterum frustra opposuit uitam morti, si non est illic ubi est & ipsa cui eam oppo-
 nit. Excludendã utiq; de corpore. Porro si uita mortẽ de corpore excludit, non potest id
 ficere, nisi illud penetret ubi est quod excludit. Et quid ego nodosus, cum Apostolus
 solutius? 327 Si enim, inquit, spiritus eius qui suscitauit Iesum, habitat in uobis, qui suscitauit
 eius in uobis: ut & si animam quis corpus mortale præsumperit, quum hoc & carnem
 gare non possit, carnis quoque resuscitationem cogatur agnoscere secundũ eiusdem
 commu-

*Ibidem.*Gal. 5.
Ephes. 4.
Psal. 4.
Ephes. 4.

TERTULLI
 Cum Annotat
 PAMELLI
 A. V.
 36.

A communionem. Ex sequentibus adhuc discas opera carnis damnari, non ipsam. Itaque fratres, ait, debitores sumus non carni ut secundum carnem viuamus; si enim secundum carnem vixeritis, futurum est ut moriamini: si vero spiritu actus carnis mortificaueritis, viuetis. Porro ut ad singula quæque respondeam, si in carne constitutis secundum spiritum tamen degentibus salus re-promittitur, iam non caro aduerfatur salutem, sed operatio carnis. Operatione autem carnis exclusa quæ causa est mortis, salua iam caro ostenditur causa caris mortis. ³²⁸ Lex enim, inquit, spiritus vitæ in Christo Iesu manumissit me à lege delinquentiæ & mortis: certè quam præmisi: habitare in mēbris nostris. Ergo iam mēbra nostra lege mortis non tenebuntur, quia nec delinquentiæ, à quibus manumissa sunt. Quod enim inualidum erat legis in quo infirmabatur per carnem, misso Deo filio suo in simulacro carnis delinquentiæ, & per delinquentiam damnauit delinquentiam in carne, non carnem in delinquentiam: neque enim domus cum habitatore damnabitur. ³²⁹ Habitare enim peccatum dixit in corpore nostro. Damnata autem delinquentia, caro absoluta est: sicut indemnatata ea, legi mortis & delinquentiæ obstricta est. ³³⁰ Sic & sensum carnis mortem appellauit, dehinc & inimicitia ad Deum, sed non carnem ipsam. Cui ergo, dices, reputabitur sensus carnis, si non substantiæ ipsi? Planè si probaueris aliquid carnem de suo sapere. Si verò sine anima nullius est sensus, intellege sensum carnis ad animam esse referendum, carni interdum deputatum, quia per carnem administratur: Et ideo habitare ait delinquentiam in carne, quia & anima à qua delinquentia inducitur, inquilina est carnis, mortificatæ quidè, sed non suo, verum delinquentiæ nomine. Nam & alibi: ³³¹ Quomodo, inquit, etiam nunc velut viuentes in mundo sententiam fertis? non ad mortuos scribēs, sed ad eos qui desinere deberent, mundialiter viuere. ³³² Hæc enim erit vita mundialis, quam veterem hominem dicit confixum esse Christo, non corporalitatem, sed mortalitatem. Ceterum si non ita accipimus, non est corporalitas nostra confixa, nec crucem Christi caro nostra perpessa est, sed quemadmodum adiecit, ut euacuetur corpus delinquentiæ, per emédationem vitæ, non per interitum substantiæ, sicut ait, uti hæcenus delinquentiæ seruimus. Et ut hac ratione commortui Christo credamus quòd etià conuiuemus illi. Sic enim, inquit, & vos reputate mortuos quidem vos, cuius carni non, sed delinquentiæ. Ergo salui erunt carni, viuentes autem Deo in Christo Iesu, per carnem utique cui mortui non erunt: delinquentiæ scilicet mortui, non carni. Nam & adhuc ingerit: Ne ergo regnauerit in corpore vestro mortali delinquentia, ad obaudiendum illi, & ad exhibendum membra vestra arma iniustitiæ delinquentiæ. Sed exhibete vosmetipsos Deo, velut ex mortuis viuos, non velut viuos, sed velut ex mortuis viuos: & membra vestra arma iustitiæ. Et rursus, ³³⁴ Sicut exhibuistis membra vestra famula immunditiæ, & iniquitati ad iniquitatem, ita & nunc exhibete membra vestra famula iustitiæ in sanctificium. Quum enim serui essetis delinquentiæ, liberi eratis iustitiæ. Quem ergo fructum habebatis super his, de quibus nunc confundimini? finis enim illorum mors. Nunc verò liberi facti à delinquentia, famulati autem Deo, habetis fructum vestrum in sanctificium, finem autem vitam æternam. Stipendia enim delinquentiæ mors, donatiuum autem Dei, vita æterna in Christo Iesu Domino nostro. Ita per totam hanc sensuum seriem ab iniustitia & delinquentia membra nostra diuellens, & iustitiæ & sanctimoniam adiungens, & transferens eadem à stipendio mortis ad donatiuum vitæ æternæ, carni utique compesationem salutis re-promittit, cui nullam omnino competisset imperari propriam sanctimoniam & iustitiæ disciplinam, si non ipsius esset & præmium disciplinæ, ³³⁵ sed nec ipsum baptisma committi, si per regenerationem, non etiam restitutioni inauguraretur, hoc quoque Apostolo ingerente: ³³⁶ An ignoratis quòd quicumque in Christum Iesum tincti sumus, in mortem eius tincti sumus; conspulti ergo illi sumus post baptisma in mortem, uti quemadmodum surrexit Christus à mortuis, ita & nos in nouitate vitæ incedamus. Ac ne de ista tatum vita putes dictum, quæ ex fide per baptisma in nouitate incedenda est, prouidentissimè adstruit: Si enim consati sumus simulacro mortis Christi, simul & resurrectionis erimus. Per simulacrum enim morimur in baptisate, sed per veritatem resurgemus in carne, sicut & Christus, ³³⁷ Ut sicut regnauit in morte delictum, ita & gratia regnet per iustitiã in vitam sempiternam, per Iesum Christum Dominum nostrum. Quomodo ita, si non æquè in carne? vbi enim mors, ibi & vita post mortem, quia & vita ibi antè, vbi postea mors. Nam si regnum mortis nihil operatur quam carnis dissolutionem, proinde vitam contrariam morti, contrarium oportet operari, id est carnis redintegrationem, uti sicut deuorauerat mors inualefcendo, ita & mor-

*Ibidem.**Ibidem.**Roman. 7.**Roman. 8.**Rom. 7.**Roman. 8.**Rom. 7.**Coloss. 2.**C. XLVII.**Rom. 6.**Ibidem.**Ibidem.**Ibidem.**Ibidem.**Ibidem.**Rom. 5.*

LIAN
onibus

1. *Corin.* 15. tali deuorato ab immortalitate, audire possit. Vbi est mors aculeus tuus? vbi est mors contentio tua? Sic enim & gratia illic superabundabit, vbi & iniquitas abundabit. Sic & virtus in infirmitate perficietur; ³³⁸ quod perit saluum faciens, quod mortuum est viuificans, quod percussum est sanans, quod languit medicans, quod ereptum est redimens, quod simulatum est liberans, quod seductum est reuocans, quod elisum est fuscitans. ³³⁹ Et quidem de terra in caelum, vbi nostrum municipatum Philippenses quoque ab Apostolo discunt: Vnde & salutificatorem nostrum expectamus Iesum Christum, qui transfigurabit corpus nostrae humilitatis, conformale corpori gloriae suae, sine dubio post resurrectionem, quia nec ipse Christus glorificatus est ante passionem. Haec erunt corpora nostra, Romanos obsecrat exhibere, hostiam viam, sanctam, placibilem Deo. Quomodo vitium si peritura sunt? quomodo sanctum, si profana sunt? ³⁴⁰ quomodo placibilem Deo, si damnata sunt? Age iam quod ad Thessalonicenses ³⁴¹ vt ipsius solis radio putem scriptum, ita clarum sunt? Non sufficit, sed sequitur. Et integrum corpus vestrum, & anima, & spiritus sine querela conferentur in praesentia Domini. Habes omnem substantiam hominis saluti destinata, nec alio tempore quam in aduentu Domini, qui clavis est resurrectionis. ³⁴² Scimus hoc quod scriptum, sed de iniquitate distulimus hucusque, vt quod aduersarij in prima statim occasione obstruunt, in vltima congressione prosterneremus, omnibus quaestionibus quasi auribus eius ante deiectis. Sed & nunc expectent praecedentia recognosci, vt & huic sententiae rigore praedictum. Opinor Apostolus disposita ad Corinthios omni distinctione Ecclesiasticae disciplinae, summam & sui Evangelij & fidei illorum in Dominicae mortis & resurrectionis mandatione concluderat, vt & nostrae spei regulam inde deduceret, vnde conflatet. Itaque subiicit: ³⁴³ Si autem Christus praedicatur, quod a mortuis resurrexerit, modo quidam dicunt in vobis, resurrectionem mortuorum non esse? quae si non est, quomodo Christus resurrexit. Si autem Christus non resurrexit, inanis est praedicatio nostra, vana est & fides vestra. inuenimur autem falsi testes Dei, qui testimonium diximus aduersus Deum, quod resuscitauerit Christum, quem non resuscitauit. Nam si mortui non resurgunt, Christus resurrexit. Si Christus non resurrexit, vana est fides vestra, quia adhuc in vobis vestris estis, & qui in Christo dormierunt, perierunt. Per haec cui nos rei credenda reserui extruere: resurrectioni, inquis, mortuorum quae negatur. certe sub exemplo Domini resurrectionis volens eam credi. certe, inquis. Exemplum porro ex diuersitate an exemplum paritate componitur? vtique, inquis, ex paritate. Quomodo autem Christus resurrexit in carne, an non sine dubio ³⁴⁶ si mortuum, si sepultum audis secundum scripturas, non aliter quam in carne, & quae resuscitatum in carne concedis. Ipsum enim quod cecidit in carne, quod iacuit in sepultura, hoc & resurrexit, non tam Christus in carne quam caro in Christo. Igitur si ad exemplum Christi resurgemus, qui resurrexit in carne, iam non ad exemplum Christi resurgemus, si non in carne & ipsi resurgemus. Quia per hominem, inquit, mortuus per hominem resurrectionis: vt separaret quidem auctores, mortis Adam, Christi resurrectionis, eiusdem autem constitueret substantiae resurrectionem cuius & mortem, per ipsorum auctorum in nomine hominis comparationem. Si enim sicut in Adam omnes mortui, ita & in Christo omnes viuificabuntur, carne viuificabuntur in Christo, sicut in Adam moriuntur. Vnusquisque autem in suo ordine, scilicet quia & in suo corpore. Ordo enim aliud quam meritum dispositor. Merita autem quum corpori quoque adscribantur, quod quoque corporum disponatur necesse est, vt possit esse meritum. ³⁴⁷ Si autem baptizantur quidam pro mortuis, videbimus an ratione. Certe illa praesumptione huiusmodi instituisse contendit, quae alij etiam carni vicarium baptismum existimant ad spem resurrectionis, quae nisi corporalis, non alias sic baptismate corporali obligantur. Quid & ipsos baptizari ait, si non quae baptizantur corpora resurgunt? ³⁴⁸ Anima enim non lauatione, sed responsione sancitur. Quid & nos, inquit, omni hora periclitamur, vtique per carnem. Quotidie morior, vtique periculis carnis, per quam & deponamur ad bestias Ephesi, ³⁴⁹ illas scilicet bestias Asiaticae pressurae, de qua in secunda ad Corinthios: Nolumus enim vos ignorare fratres de pressura nostra apud Asiam, quod ³⁵⁰ super nos quam grauati sumus supra vires, vt de vita haesitarem. Omnia haec, nisi fallor, eo commiserat, vt nolens vanam credi carnis conflictationem, indubitate velit credi carnis resurrectionem. Vana enim habenda est conflictatio eius, cuius nulla erit resurrectio. Sed

TERTULLI
Cum Annotat
PAMELLI
A. V.
36.

A dicit quis: Quomodo resurgent mortui, quo autem corpore venient? Iam hic de qua-
 lirati bus corporum differit, an eadem ipsa, an alia resumentur. ³⁵¹ Sed quum eiusmodi
 quaestio posterior habeatur, sufficet interim ex hoc quoque corporalem definiri resurre-
 ctionem, quum de qualitate corporum quaeritur. [³⁵² Ventum est nunc ad carnem & CA. XLIX.
 sanguinem reuera totius quaestionis quasi substantias, quali conditione exhaeredauerit A-
 postolus à Dei regno aequè de antecedentibus discere est. ³⁵³ Primus, inquit, homo de ter-
 ra choicus, id est, limaceus, id est Adam. Secundus homo de caelo, id est sermo Dei, id est
 Christus, non aliàs tamen homo, licet de caelo, nisi quia & ipse caro atque anima, quod ho-
 mo, quod Adam. ³⁵⁴ Nam & supra nouissimus Adam dictus, de consortio substantiae com-
 mercium nominis traxit, quia nec Adam ex semine caro, quod & Christus. Qualis ergo
 choicus, tales & choici; qualis caelestis, tales & caelestes. Substantia tales? an primò disci-
 plina, dehinc & dignitate quam disciplina captauit? Atquin substantia nullo modo sepa-
 rabuntur choici à quæ caelestes, semel ab Apostolo homines dicti. Si enim & Christus solus
 verè caelestis, immò & supercaelestis, homo tamen quæ caro atque anima, nihilo ex ista
 substantiarum conditione à choica qualitate discernitur: proinde & qui caelestes secun-
 dum illum non de substantia praesenti, sed de futura claritate caelestes praedicati intelleguntur,
 quia & retrò vnice distinctio ista manauit de dignitatis differentia ostensa est, alia
 supercaelestium gloria, alia superterrenorum, & alia solis, alia lunæ, alia stellarum. Quia &
 stella à stella differt in gloria, non tamè in substantia. Denique praemissa differentia digni-
 tatis in eadem substantia & nunc sectandæ & tunc capeffendæ, subiungit etiam exhorta-
 tionem, vt & hic habitum Christi sectemur ex disciplina, & illic fastigium consequamur
 ex gloria: Sicut portauimus imaginem choici, ³⁵⁵ portemus etiam imaginem supercaele-
 stis. Portauimus enim imaginem choici per collegium transgressionis, per consortiū mor-
 tis, per exilium paradisi. Nam si & in carne sic putatur imago Adæ, sed non carnem mone-
 mur ponere. Si non carne in, ergo conuersationem, vt proinde & caelestis imaginem geste-
 mus in nobis, non iam Dei, nec iam in caelo constituti, sed secundum liniamenta Christi
 incedentes in sanctitate & iustitia & veritate. Atque adeò ad disciplinam totum hoc diri-
 git, vt hic dicat portandam imaginem Christi in ista carne, & in isto tempore disciplinae.
 Portemus enim praecipuo modo, dicens, huic tempori loquitur, in quo homo nulla alia
 substantia est, quàm caro & anima, aut si quam aliam, id est, caelestem substantiam hæc fi-
 des spectat, huic tamen repromissa sit, cui ad illam elaborare mandatur. Quum igitur ima-
 ginem & choici & caelestis in conuersatione constituat, illam eierandam, hæc verò sectan-
 dam, dehinc adiungat: Hoc enim dico (id est, propter ea quæ supra dixi: coniunctio est e-
 nim sensus supplementum antecedentibus reddes) quod caro & sanguis regnum Dei hæ-
 reditate possidere non possunt, nihil aliud intellegi mandant carnem & sanguinem, quàm
 supra dictam imaginem choici: quæ si in conuersatione censetur vetustatis, conuersatio
 autem vetustatis non capit Dei regnū, proinde caro & sanguis non capiendo Dei regnum
 ad conuersationem rediguntur vetustatis. Planè si nunquam Apostolus pro operibus sub-
 stantiam posuit, nec hic ita vtatur. ³⁵⁶ Si verò in carne adhuc constitutos negauit esse in
 carne, in operibus carnis negans esse, formam eius subruere non debes, non substantiam,
 sed opera substantiæ alienantis à Dei regno. Quibus etiam ad Galatas manifestatis, prædi-
 cere se & prædixisse profiteretur, quod qui talia agunt, regnum Dei nō sunt hæreditate con-
 secuturi, non portantes scilicet imaginem caelestis, sicut portauerant choici, ideò que ex
 vetere conuersatione, nihil aliud deputandi, quàm caro & sanguis. Nam etsi subito in hanc
 definitionem erupisset Apostolus: eliminandam carnem & sanguinem à Dei regno, sine
 vilius supra sensus praestruccione, nonne duas istas substantias proinde hominem veterem
 interpretaremur carni & sanguini deditum, id est, esui & potui, cuius sit dicere aduersus fi-
 dem resurrectionis: Manducemus & bibamus, cras enim moriemur? Et hoc enim infulciēs
 Apostolus, carnem & sanguinem de fructibus ipsorum manducandi & bibendi suggilla-
 uit. [³⁵⁷ Sed & omissis huiusmodi interpretationibus carnis & sanguinis opera taxanti-
 bus, ipsas quoque substantias non aliter, quàm sunt, intellectas licebit resurrectioni vindic-
 care. Non enim resurrectio carni & sanguini directò denegatur, sed Dei regnum quod ob-
 venit resurrectioni ³⁵⁸ (est autem & in iudicium resurrectio) immò & confirmatur carnis
 resurrectio generalis, quum specialis excipitur. Dum enim in quem statum non refurgat
 edicitur, in quem refurgat subauditur. Atque ita dum pro meritis distinctionem resurre-
 ctionis opus substantiæ non genus patitur, apparet hinc quoque carnem & sanguinem

- nomine culpæ non substantiæ arceri à Dei regno, nomine tamen formæ resurgere in iudicium, quia non resurgant in regnum. Adhuc dicam: Caro & sanguis regnum Dei hereditate possidere non possunt. Meritò sola & per semetipsa, vt ostenderet adhuc spiritum illis necessarium. Spiritus enim est qui viuificat in regnum Dei, caro nihil prodest. Prodesse tamen illis aliud potest, id est, spiritus, & per spiritum opera quoque spiritus. Resurgunt itaque ex æquo omnis caro & sanguis in qualitate sua. Sed quorum est adire regnum Dei, induere oportebit vim incorruptibilitatis & immortalitatis, sine qua regnum Dei adire non possunt, antequàm consequi eâ possint. Meritò ergo caro & sanguis (vt diximus) sola regnum Dei capere deficiunt. Iam verò quum deuorari habeat corruptiua istud ab incorruptibilitate, id est, caro: & mortale istud ab immortalitate, id est, sanguis post resurrectionem ex demutatione, meritò demutata ac deuorata caro & sanguis, regnum Dei hereditati possidere possunt, non tamen non resuscitata. ³⁶⁵ Sunt qui carnem & sanguinem Iudaismum velint accipi propter circumcisionem, aliterum & ipsum à Dei regno, quia & ille vetustati deputetur, & hoc titulo iam & alibi à Apostolo denotatur, qui post reuelatum in se filium Dei, ad euangelizandum cum in nationibus, ³⁶⁶ non retulerit ad carnem & sanguinem, id est, ad circumcisionem, id est, ad Iudaismum. ³⁶⁷ cut ad Galatas scribit. [³⁶⁸ Sed pro omnibus iam stabit quod in clausulam reservationum, etiam pro Apostolo ipso, reuera maximæ inconsiderantiæ reuincendo, si tam abrupte, vt quidam volunt, clausis (quod aiunt) oculis, sine distinctione, sine conditione, omnem primum carnem & sanguinem à regno Dei extrusit, vtique & ab ipsa regia cælorum, ³⁶⁹ quum illic adhuc sedeat Iesus ad dexteram patris, homo etsi Deus: Adam, nouissimus est seminis primarius, caro & sanguis, ³⁶³ etsi nostris puriora, idem tamen & substantia & forma ascendit, ³⁶⁴ talis etiam descendit vt angeli adfirmant; agnoscendus scilicet est qui lum conuulnerauerunt, ³⁶⁵ Hic sequester Dei atque hominum appellatus ex parte partis deposito commisso sibi, carnis quoque depositum seruat in semetipso, arrabonem summæ totius. ³⁶⁶ Quemadmodum enim nobis arrabonem spiritus reliquit, ita & nobis arrabonem carnis accepit, & vexit in cælum pignus totius summæ illuc quandoque redigendæ. Securæ estote caro & sanguis, vsurpatis & cælum & regnum Dei in Christo, si negent vos in Christo, negent & in cælo Christum, qui vobis cælum negauerit, nec corruptela, inquit, incorruptelam hereditati habebit, non vt carnem & sanguinem stimes corruptelam, quando ipsa sint potius obnoxia corruptelæ, per mortem scilicet, quidem mors est, quæ carnem & sanguinem non modo corrumpit, verum etiam corrumpit. Sed quoniam opera carnis & sanguinis non posse consequi regnum Dei colligit, quo magis hoc exaggeraret, ipsi quoque corruptelæ, id est, morti cui carnis & sanguinis opera proficiunt, hereditatem incorruptelæ ademit. Nam & paulo post ipsius mortis quodammodo mortem expressit: ³⁶⁸ Deuorata est mors dicens, in contentionem. Vbi est mortis aculeus tuus: Vbi est mors contentio tua? Aculeus autem mortis delinquentia, hæc est incorruptela. Virtus autem delinquentiæ lex. ³⁶⁹ Illa alia sine dubio, quam constituit in membris suis militantem aduersus legem animi sui, ipsam scilicet vim delinquendi contentionem. ³⁷⁰ Nam & supra nouissimum inimicum mortem euacuari ait. Hoc modo, incorruptela hereditatem incorruptelæ consequetur, id est, nec mors perseverabit. Quomodo & quomodo defectura: Quum in atomo, in momentaneo oculi motu, in nouissimo, & mortui resurgent incorrupti. Qui hi, nisi qui antè corrupti, id est, corpora, id est, caro & sanguis: & nos demutabimur. De qua habitudine nisi in qua deprehendemur? Operetur enim corruptiua istud induere incorruptionem, & mortale istud induere immortalitatem. Quid mortale, nisi caro? quid corruptiua, nisi sanguis? ac ne putes aliquid aliud sentire Apostolum prouidentem tibi, & vt de carne dictum intelligas laborantem, quomodo dicit istud corruptiua, & istud mortale, cutem ipsam tenes dicit. Certè istud nisi de libere iecto, nisi de comparenti pronuntiasse non potuit. Demonstrationis corporalis est verbum. Aliud autem corruptiua, aliud corruptela: & aliud mortale, & aliud mortalitas. Aliud enim quod patitur, aliud quod pati efficit. Ita quæ patiuntur corruptelam & mortalitatem, caro scilicet & sanguis, ea necesse est patiantur & incorruptelam & immortalitatem. [³⁷¹ Videamus iam nunc quo corpore venturos mortuos disputet. Et beatissimus, quod erupit statim ostendere, quasi quis eiusmodi quærat. ³⁷² Stulte, inquit, tu quod scilicet minas, non viuificatur, nisi mortuum fuerit. Hoc ergo iam de exemplo seminis confiteri non aliam viuificari carnem, quàm ipsam quæ erit mortua, Et ita sequentia reuelantur. Nihil

TERTULLI
Cum Annotati
PAMELI
A. V.
36.

A Nihil enim aduersus regulam exempli licebit intellegi, ne quia sequitur & quod seminas, non corpus quod futurum est seminas, idcirco aliud resurrecturum corpus, quam quod moriendo feminatur, existimes. Ceterum excidisti ab exemplo. Nunquam enim frumento seminato & in terra dissoluto hordeum erumpit, & non id ipsum genus grani, eademque natura & qualitate & forma. Denique vnde: si non id ipsum: & corruptela enim ipsum est, dum ipse est. Non enim & suggerit, quomodo? Non quod futurum est corpus feminatur, dicens; sed nudum granum, si forte frumenti aut alicuius eiusmodi. Deus autem dat illi corpus prout vult. certè ei grano quod nudum seminari ait. Certè, inquis. Ergo saluum est cui dare habet Deus corpus. Quomodo autem saluum est si nusquam est, si non resurgit, si non id ipsum resurgit? Si non resurgit, saluum non est. Si non est & saluum, accipere corpus à Deo non potest. Sed enim saluum, omni modo constat. Ad quid ergo dabit illi Deus prout vult corpus, habenti vtiq; proprium corpus illud nudum, nisi vti iam non nudum resurgat? ergo addititium erit corpus quod corpori superstruitur, nec exterminatur illud cui superstruitur, sed augetur. Saluum est autem quod augetur. ³⁷³ Seditur enim solummodò granum sine folliculi veste, sine fundamento spicæ, sine munimento aristæ, sine superbia culmi. Exurgit autem copia foeneratum, compagine ædificatum, ordine structum, cultu munitum, & vsquequaque vestitum. Hæc sunt ei corpus à Deo aliud, in quod non abolitione, sed ampliatione mutatur. ³⁷⁴ Et vnicuique seminum suum corpus deputauit non suum, id est, non pristinum, vt tunc & illud suum sit, quod extrinsecus à Deo acquirit. Serui igitur exemplo, & consueta speculum eius carni, eandem credens fructificationem quæ sit seminata, ipsam, etsi plenior, non aliam, etsi aliter reuerentem. Accipiet enim & ipsa suggestum & ornatum, qualem illi Deus voluerit superducere secundum merita. Sine dubio ad hoc dirigit: Non omnis caro eadem caro, non ad denegandam substantiæ communionem, sed prærogatiuæ peræquationem, corpus honoris non generis in differentiam redigens. In hoc & figurata subiicit exempla animalium & elementorum. ³⁷⁵ Alia caro hominis, id est, serui Dei, qui verè homo est: alia iumentis, id est ethnici, de quo & Propheta: ³⁷⁶ Adfamiliarus est, inquit, homo irrationalibus iumentis. Alia caro volucrum, id est, martyrum, qui ad superiora conantur: alia ^{1. Cor. 15.} autem piscium, id est, ³⁷⁷ quibus aqua baptismatis sufficit. ³⁷⁸ Sic & de supercœlestibus corporibus argumenta committit. Alia solis gloria, id est, Christi: & alia lunæ, id est, Ecclésiæ: & alia stellarum, id est, seminis Abraham. Et stella enim à stella differt in gloria, & corpora terrena & cœlestia, Iudæus scilicet & Christianus. Ceterum si non figuratè, satis vanè mulorum & miluorum carnes, & corpora cœlestium luminum opposuit humanis, non pertinentia ad conditionis comparationem, sicut nec ad resurrectionis consecutionem. Postremò cum per hæc differentiam gloriæ, non substantiæ conclusisset: Sic, inquit, & resurrectio mortuorum. Quomodo? non de alio aliquo, sed de sola gloria differens. Rursus enim resurrectionem ad eandem substantiam reuocans, & ad granum denudò spectans: ³⁷⁹ Seminatur, inquit, in corruptela, resurgit in incorruptela: feminatur in dedecoratione, resurgit in gloria: feminatur in infirmitate, resurgit in virtute: Seminatur corpus animale, resurgit spiritale. Certè non aliud resurgit, quam quod seminatur: nec aliud feminatur, quam quod dissoluitur humi: nec aliud dissoluitur humi, quam caro; hanc enim sententia Dei elisit: Terra es, & in terram ibis, quia & de terra erat sumpta. Hinc & Apostolus concepit feminari eam dicere quum redhibetur in terram, quia & feminibus sequestratorum terra est, illic deponendis, & inde repetendis. Ideoque & reconfignat imprimens, ³⁸⁰ sic enim scriptum est: ne aliud existimes esse feminari, quam in terram ibis, ex qua es sumptus, sic ne alterius quam carnis, sic enim scriptum est. ³⁸¹ Sed corpus animale animam quidam argumentantur, vt illum à carne auocent recidiuatum. Porro quum constet, fixumque sit illud resurrecturum corpus quod fuerit feminatum, ad ipsius rei exhibitionem prouocabuntur. Aut ostendant animam feminatam post mortem, id est, mortuam; id est, humi elisam, disiectam, dissolutam, quod in illam à Deo decretum non est, proponant corruptelam eius, & dedecorationem, infirmitatem, vt ipse sit etiam exurgere in incorruptelam, & in gloriam, & in virtutem. ³⁸² Sed enim in Lazaro præcipuo resurrectionis exemplo caro iacuit in infirmitate, caro penè computruit in dedecorationem, caro interim putruit in corruptionem, & tamen Lazarus caro, resurrexit, cum anima quidem, sed incorrupta, quam nemo vinculis lincis strinxerat, nemo in sepulcro collocarat, nemo iam foetere senserat, nemo quadriduo viderat semi-

*Ibidem.**Ibidem.**Ibidem.**Psal. 48.**1. Cor. 15.**Ibidem.**Ibidem.**Gen. 3.**1. Cor. 15.**Ibidem.**CAP. LIII.**Joan. 11.*

- natam. Totum habitum, totum exitum Lazari, omnium quoque caro hodie experitur, anima verò nullius. In qua ergo stylus Apostoli comparet, de qua cum loqui constat, ea erit & corpus animale quum seminatur, & spiritale quum suscitatur. Nam ut ita intellegamus manum adhuc porrigit, atque de eiusdem scripturæ auctoritate: ³³ factum retexens primum hominem Adam in animam viuam. Si Adam homo primus, caro autem homo ante animam, sine dubio caro erit facta in animam viuam. Porro in animam quum esset corpus, utique animale corpus est facta. Quid eam appellari velint, quàm quod per animam facta est, quàm quod ante animam non fuit, quàm quod post animam non erit, nisi quum resurgit? Recepta enim anima rursus animale corpus efficitur, ut fiat spiritale. Non enim resurgit, nisi quod fuit. Ita vnde carni competit corpus animale dici, inde anima nullo modo competit. Caro enim ante corpus, quàm animale corpus. Animata enim, postea facta est corpus animale. ³⁴ Anima verò etsi corpus, tamen quia ipsa est corpus, non animata, sed animans potius, animale corpus non potest dici, nec fieri quod facit. Alij enim accidens facit illud animale: non accidens autem alij, quomodo se faciet animale? Hinc ergo ante animale corpus caro recipiens animam, ita & postea spiritale induens spiritum. Hunc ordinem Apostolus disponens, in Adam quoque & in Christo cum merito distinguit, ut in capitibus distinctionis ipsius. Et quum Christum nouissimum Adam appellat, hinc eum recognosce ad carnis non ad animæ resurrectionem, omnibus doctrinæ verbis operatum. Si enim & primus homo Adam caro, non anima, quidni quæ in animam facta est, & nouissimus Adam Christus ideo Adam, quia homo: ideo homo, quia caro, non quia anima, atque ita subiungit: ³⁵ Non primum quod spiritale, sed quod animale, postea quod spiritale, secundum vtrumque Adam. Ecquid tibi videtur corpus animale & corpus spiritale in eadem carne distinguere, cuius distinctionem in vtroque Adam est in vtroque homine præstruxit? Vtraque enim substantia pariant inter se Christus & Adam, scilicet & carne & anima, sed carnis nomine homo vterque sunt. Priorum caro homo. Ex illa & ordinem admittere potuerunt, ut alter primus, alter nouissimus homo, id est, Adam, deputarentur. Ceterum diuersa in ordinem disponi non possunt, de substantia duntaxat. de loco enim aut tempore, aut conditione forsitan possint. Hinc autem de substantia carnis, primus & nouissimus dicti sunt, sicut & rursus primus homo terra, & secundus de celo. Quia etsi de celo secundum spiritum, sed homo secundum carnem. Itaque cum carni conueniat ordo in vtroque Adam, non anima, ut primus homo Adam in animam viuam, nouissimus in spiritum viuificantem distincti sint, æque distinctio eorum carni distinctionem præiudicauit, ut de carne sit dictum, non in primum quod spiritale, sed quod animale, postea quod spiritale: atque ita eadem sit & supra intelligenda, & quæ seminetur corpus animale, & quæ resurgat corpus spiritale, quia non primum quod spiritale, sed quod animale, quia primus Adam in animam, nouissimus Adam in spiritum. Totum de homine, totum de carne, quando de homine. Quid ergo dicemus? nonne & nunc habet caro spiritum ex fide? ut querendum sit, quomodo corpus animale dicatur seminari. Planè accepit & hic spiritum caro, sed arrabonem, animam autem non arrabonem, sed plenitudinem. Itaque etiam propterea maioris substantiæ nomine animale corpus nuncupata est, in qua seminatur, futura proinde per plenitudinem spiritum insuper spiritale, in qua resuscitatur. Quid mirum si magis inde vocitata est, vnde conuenit est, quàm vnde respersa est? ³⁶ Ita de vocabulorum occasionibus plurimum quæstiones subornantur, sicut & de verborum communionibus. Nam quia & illud apud Apostolum positum est, uti deuoretur mortale à vita, caro scilicet, deuorationem quoque ad perditionem scilicet carnis arripiunt, quasi non bilem & dolorem dicamur deuorantem, est, abscondere, ac tegere, & intra nosmetipsos continere. Denique quum & illud scriptum sit: Oportet mortale hoc induere immortalitatem, ostenditur quomodo mortale deuoretur à vita, dum indutum immortalitate absconditur, & tegitur, & intus continetur, nondum absumitur & amittitur. Ergo & mors, inquis, salua erit, quum fuerit deuorata. Ideo discerne pro sensibus communionem verborum, & integrè intelliges. Aliud enim mors, & aliud mortale. Aliter itaque deuorabitur mors, & aliter mortale. Mors non capit immortalitatem, mortale autem capit. Denique & scriptum est, quod necesse sit mortale hoc induere immortalitatem. Quomodo ergo capit: dum deuoratur à vita. Quomodo deuoratur à vita: dum recipitur, & redigitur, & includitur in ipsam. Ceterum mors merito in interitum deuoratur, quia & ipsa in hoc deuorat. ³⁷ Deuorauit, inquit, mors

TERTULLI
Cum Annotati
PAMELLI
A. V.
36.

A mors inualescendo, & ideo deuorata est in contentionem. Vbi est mors aculeus tuus? vbi
 est mors contentio tua? Proinde & vita, mortis scilicet amula, per contentionem deuo-
 rabit in salutē, quod per contentionē deuorauerat mors in interitum. [388] Quanquam
 igitur resurrectionem carnem probantes, hoc ipso non aliam resurrectionem probemus,
 quā de qua agitur; tamen singulā quæstiones, & causā earum, proprios quoque fla-
 gitant congressus, licet aliunde iam cæsa. Interpretabimur itaque plenius & vim & ra-
 tionem demutationis, quæ fermè subministrat alterius carnis resurrectionis præsumptio-
 nem, quasi demutari desinere sit in totum, & de pristino perire. Discernenda est autem
 demutatio ab omni argumento perditionis. Aliud enim demutatio, aliud perditio. Porro
 non aliud, si ita demutabitur caro, vt pereat. Peribit autē demutata, si non ipsa permāse-
 rit in demutatione, quæ exhibita fuerit in resurrectione. Quemadmodum enim perit,
 si non resurgit, ita etsi resurgit quidem, verū in demutationem subducitur, æquē pe-
 rit. Equē enim non erit, ac si non resurrexerit. Et quā ineptum, si in hoc resurgit, vt
 non sit, quæ potuit non resurrexisse, nec esse, quia non esse iam cœperat. Non miscebun-
 tur omnino diuersa, mutatio atque perditio, operibus vtique diuersa. Perdit hæc, illa
 mutatur. Quomodo ergo quod perditum est, mutatum non est, ita quod mutatum est,
 perditum non est. Perisse enim est in totum non esse quod fuerit: mutatum esse, aliter
 esse est. Porro dum aliter est, id ipsum potest esse: habet enim esse quod non perit. Mu-
 tationem enim passum est, non perditionem. Atque adeo potest & demutari quid, &
 B ipsum esse nihilominus, vt & totus homo in hoc æuo substantia quidem ipse sit, multi-
 fariam tamen demutetur, & habitu, & ipsa corpulentia, & valetudine, & conditione,
 & dignitate, & ætate, studio, negotio, artificio, facultatibus, sedibus, legibus, mori-
 bus, nec quicquam tamen amittat hominis, nec ita aliud efficiatur vt cesset idem esse:
 immò nec alius efficiatur, sed aliud. Hanc formam demutationis diuina etiam documen-
 ta testantur. Mutatur Moysi manus, & quidem, ad instar emortuæ, exanguis; & albida,
 frigida, sed & recepto calore, & refuso colore eadem caro & sanguis est. [389] Mutatur
 postea & facies eiusdem, in contemplabili claritate. Sed Moses erat proinde qui non vi-
 debatur. [390] Sic & Stephanus angelicum iam fastigium induerat, sed non alia genua in
 lapidatione succiderant. [391] Dominus quoque in secessu montis etiam vestimenta luce
 mutauerat, sed lineamenta Petro agnoscibilia seruauerat. Vbi etiam Moses & Helias,
 alter in imagine carnis nondum receptæ, alter in veritate nondum defunctæ, eandem
 tamen habitudinem corporis, etiam in gloria perseverare docuerunt. De quo exemplo
 instructus & Paulus: Qui transfigurabit, inquit, corpus humilitatis nostræ conforme
 fieri corpori claritatis suæ. Quod si & transfigurationem & conuersionem [392] in transi-
 tum substantiæ cuiusque defendis, ergo & Saül in alium virum conuersus, de corpore
 suo excessit, & ipse Satanas quum in angelum lucis transfiguratur, qualitatem suam a-
 mittit, non opinor. Ita & in resurrectionis euentum mutari, conuerti, reformari licebit
 cum salute substantiæ. [393] Etenim quā absurdum, quā verò & iniquum, vtrum-
 que autem quā Deo indignum, aliam substantiam operari, aliam mercede dispungi,
 C vt hæc quidem caro per martyria lanietur, alia verò coronetur: item econtrario hæc qui-
 dem caro in spurcitiis volutetur, alia verò damnetur. Nonne præstat omnem semel fi-
 dem à spe resurrectionis abducere, quā de grauitate atque iustitia Dei ludere? [394] Mar-
 tionem pro Valentino resuscitari? quando neque mentem, neque memoriā, neque
 conscientiam hominis hodierni credibile sit aboleri, per indumentum illud mutatorium
 immortalitatis & incorruptelæ, vacaturo scilicet emolumento & fructu resurrectionis,
 & statu diuini utrobique iudicij. Si non meminerim me esse qui merui, quomodo glo-
 riam Deo dicam? quomodo canam illi nouum canticum, nesciens me esse qui gratiam
 Deo debeam? Cur autem solius carnis demutatio excipitur, non & animæ simul quæ in
 omnibus præfuit carni: quale est, vt eadem anima quæ in hac carne totum vitæ ordinem
 decurrit, quæ in hac carne Deum didicit, & Christum induit, & spem salutis semi-
 nauit, in alia nescio qua metat fructum? [395] Næ illa gratiosissima caro, cui gratis vita
 constabit. Quod si non & anima mutabitur, iam nec animæ resurrectio est; nec ipsa enim
 resurrexisse credetur, si non alia resurrexerit. [396] Hinc iam illa vulgaris incredulitatis
 arguitur est: si, inquit, ipsa eademque substantia reuocatur cum sua forma, linea, qua-
 litate, ergo & cum insignibus suis reliquis: Itaque & cæci & claudi, & paralytici, & vt
 quis insignis excefferit, ita & reuertetur. Quid nunc? etsi ita dedignaris tantam gratiam

1. Cor. 15.

CAP. LV.

Ibidem.

Exod. 4.

Exod. 34.

2. Cor. 3.

Act. 6. et 7.

Matth. 17.

Marc. 9.

Luc. 8.

4. Reg. 2.

Philip. 3.

1. Reg. 10.

2. Cor. 11.

CAP. LVI.

1. Cor. 15.

Ipsal. 95.

Gal. 6.

CAP. LVII.

qualiscunque à Deo consequi. Non enim & nunc anima solius admittens salutem, di-
 midiatas hominibus eandem adscribis? Quid est credere resurrectionem, nisi integram
 credere? Si enim caro de dissolutione reparabitur, multò magis de vexatione reuoce-
 bitur. Minoribus maiora præscribunt. Cuiuscunque membri detruncatio, vel obtusio,
 nonne mors membri est? si vniuersalis mors resurrectione rescinditur, quid ³⁹⁷ portio-
 nalis? Si demutatur in gloriam, quanto magis in incolumitatem? Vitiatio corporum
 accidens res est, integritas propria est. In hac nascimur, etiam si in vtero vitium, iam
 hominis est passio. Prius est genus quàm casus. Quomodo vita confertur à Deo, ita &
 refertur. Quales eam accipimus, tales & recipimus. Naturæ, non iniuriæ reddimus.
³⁹⁸ Quod nascimur, non quod lædimur, reuiuiscimus. Si non integros Deus suscitauit, non
 suscitauit mortuos. Quis enim mortuus integer, etsi integer moritur? Quis incolumis, qui
 exanimis? quod corpus inlæsum, quum interemptum, quum frigidum, quum expalle-
 dum, quum edurum, quum cadauer? quando magis homo debilis, nisi quum totus
 quando magis paralyticus, nisi quum immobilis? ita nihil aliud est mortuum resuscitari,
 quàm integrum fieri, ne ex ea parte mortuus adhuc sit, ex qua non resurrexit.
 Idoneus Deus reficere quod fecit. Hanc suam & potestatem & liberalitatem factum
 in Christo spondit, immò & ostendit, non tantum resuscitorem carnis, verum
 etiam redintegratorem. Atque adeò & Apostolus: Et mortui, inquit, resurgent incor-
 rupti. Quomodo nisi integri qui retrò corrupti, tam vitio valetudinis, quàm & sceleris
 sepulturæ. Nam & suprà vtrunque proponens, oportere & corruptiuium istud inducere
 incorruptelam, & mortale istud immortalitatem, non iteratim sententiam, sed differen-
 tiam, demandauit. Immortalitatem enim ad rescissionem mortis, incorruptelam ad
 litterationem corruptelæ diuidendo, alteram ad resurrectionem, alteram ad redin-
 tegrationem temperauit. Puto autem & Thessalonicensibus omnis substantiæ integritatem
 repromisit. Itaque nec in posterum timebuntur corporum labes. Nihil potest remittere
 integritas, vel conseruata, vel restituta, ex quo illi etiam si quid amiserat, restituatur.
 Præscribens enim adhuc easdem passiones obituram carnem, si eadem resurrexerit
 dicatur, naturam aduersus Dominum suum temerè defendis, legem aduersus gratiam impiè
 asseris, quasi Domino Deo non liceat & mutare naturam, & sine lege seruare. Quomodo
 ergo legimus, ³⁹⁹ Quæ impossibilia apud homines, possibilia apud Deum sunt? ⁴⁰⁰ ⁴⁰¹ ⁴⁰² ⁴⁰³ ⁴⁰⁴ ⁴⁰⁵ ⁴⁰⁶ ⁴⁰⁷ ⁴⁰⁸ ⁴⁰⁹ ⁴¹⁰ ⁴¹¹ ⁴¹² ⁴¹³ ⁴¹⁴ ⁴¹⁵ ⁴¹⁶ ⁴¹⁷ ⁴¹⁸ ⁴¹⁹ ⁴²⁰ ⁴²¹ ⁴²² ⁴²³ ⁴²⁴ ⁴²⁵ ⁴²⁶ ⁴²⁷ ⁴²⁸ ⁴²⁹ ⁴³⁰ ⁴³¹ ⁴³² ⁴³³ ⁴³⁴ ⁴³⁵ ⁴³⁶ ⁴³⁷ ⁴³⁸ ⁴³⁹ ⁴⁴⁰ ⁴⁴¹ ⁴⁴² ⁴⁴³ ⁴⁴⁴ ⁴⁴⁵ ⁴⁴⁶ ⁴⁴⁷ ⁴⁴⁸ ⁴⁴⁹ ⁴⁵⁰ ⁴⁵¹ ⁴⁵² ⁴⁵³ ⁴⁵⁴ ⁴⁵⁵ ⁴⁵⁶ ⁴⁵⁷ ⁴⁵⁸ ⁴⁵⁹ ⁴⁶⁰ ⁴⁶¹ ⁴⁶² ⁴⁶³ ⁴⁶⁴ ⁴⁶⁵ ⁴⁶⁶ ⁴⁶⁷ ⁴⁶⁸ ⁴⁶⁹ ⁴⁷⁰ ⁴⁷¹ ⁴⁷² ⁴⁷³ ⁴⁷⁴ ⁴⁷⁵ ⁴⁷⁶ ⁴⁷⁷ ⁴⁷⁸ ⁴⁷⁹ ⁴⁸⁰ ⁴⁸¹ ⁴⁸² ⁴⁸³ ⁴⁸⁴ ⁴⁸⁵ ⁴⁸⁶ ⁴⁸⁷ ⁴⁸⁸ ⁴⁸⁹ ⁴⁹⁰ ⁴⁹¹ ⁴⁹² ⁴⁹³ ⁴⁹⁴ ⁴⁹⁵ ⁴⁹⁶ ⁴⁹⁷ ⁴⁹⁸ ⁴⁹⁹ ⁵⁰⁰ ⁵⁰¹ ⁵⁰² ⁵⁰³ ⁵⁰⁴ ⁵⁰⁵ ⁵⁰⁶ ⁵⁰⁷ ⁵⁰⁸ ⁵⁰⁹ ⁵¹⁰ ⁵¹¹ ⁵¹² ⁵¹³ ⁵¹⁴ ⁵¹⁵ ⁵¹⁶ ⁵¹⁷ ⁵¹⁸ ⁵¹⁹ ⁵²⁰ ⁵²¹ ⁵²² ⁵²³ ⁵²⁴ ⁵²⁵ ⁵²⁶ ⁵²⁷ ⁵²⁸ ⁵²⁹ ⁵³⁰ ⁵³¹ ⁵³² ⁵³³ ⁵³⁴ ⁵³⁵ ⁵³⁶ ⁵³⁷ ⁵³⁸ ⁵³⁹ ⁵⁴⁰ ⁵⁴¹ ⁵⁴² ⁵⁴³ ⁵⁴⁴ ⁵⁴⁵ ⁵⁴⁶ ⁵⁴⁷ ⁵⁴⁸ ⁵⁴⁹ ⁵⁵⁰ ⁵⁵¹ ⁵⁵² ⁵⁵³ ⁵⁵⁴ ⁵⁵⁵ ⁵⁵⁶ ⁵⁵⁷ ⁵⁵⁸ ⁵⁵⁹ ⁵⁶⁰ ⁵⁶¹ ⁵⁶² ⁵⁶³ ⁵⁶⁴ ⁵⁶⁵ ⁵⁶⁶ ⁵⁶⁷ ⁵⁶⁸ ⁵⁶⁹ ⁵⁷⁰ ⁵⁷¹ ⁵⁷² ⁵⁷³ ⁵⁷⁴ ⁵⁷⁵ ⁵⁷⁶ ⁵⁷⁷ ⁵⁷⁸ ⁵⁷⁹ ⁵⁸⁰ ⁵⁸¹ ⁵⁸² ⁵⁸³ ⁵⁸⁴ ⁵⁸⁵ ⁵⁸⁶ ⁵⁸⁷ ⁵⁸⁸ ⁵⁸⁹ ⁵⁹⁰ ⁵⁹¹ ⁵⁹² ⁵⁹³ ⁵⁹⁴ ⁵⁹⁵ ⁵⁹⁶ ⁵⁹⁷ ⁵⁹⁸ ⁵⁹⁹ ⁶⁰⁰ ⁶⁰¹ ⁶⁰² ⁶⁰³ ⁶⁰⁴ ⁶⁰⁵ ⁶⁰⁶ ⁶⁰⁷ ⁶⁰⁸ ⁶⁰⁹ ⁶¹⁰ ⁶¹¹ ⁶¹² ⁶¹³ ⁶¹⁴ ⁶¹⁵ ⁶¹⁶ ⁶¹⁷ ⁶¹⁸ ⁶¹⁹ ⁶²⁰ ⁶²¹ ⁶²² ⁶²³ ⁶²⁴ ⁶²⁵ ⁶²⁶ ⁶²⁷ ⁶²⁸ ⁶²⁹ ⁶³⁰ ⁶³¹ ⁶³² ⁶³³ ⁶³⁴ ⁶³⁵ ⁶³⁶ ⁶³⁷ ⁶³⁸ ⁶³⁹ ⁶⁴⁰ ⁶⁴¹ ⁶⁴² ⁶⁴³ ⁶⁴⁴ ⁶⁴⁵ ⁶⁴⁶ ⁶⁴⁷ ⁶⁴⁸ ⁶⁴⁹ ⁶⁵⁰ ⁶⁵¹ ⁶⁵² ⁶⁵³ ⁶⁵⁴ ⁶⁵⁵ ⁶⁵⁶ ⁶⁵⁷ ⁶⁵⁸ ⁶⁵⁹ ⁶⁶⁰ ⁶⁶¹ ⁶⁶² ⁶⁶³ ⁶⁶⁴ ⁶⁶⁵ ⁶⁶⁶ ⁶⁶⁷ ⁶⁶⁸ ⁶⁶⁹ ⁶⁷⁰ ⁶⁷¹ ⁶⁷² ⁶⁷³ ⁶⁷⁴ ⁶⁷⁵ ⁶⁷⁶ ⁶⁷⁷ ⁶⁷⁸ ⁶⁷⁹ ⁶⁸⁰ ⁶⁸¹ ⁶⁸² ⁶⁸³ ⁶⁸⁴ ⁶⁸⁵ ⁶⁸⁶ ⁶⁸⁷ ⁶⁸⁸ ⁶⁸⁹ ⁶⁹⁰ ⁶⁹¹ ⁶⁹² ⁶⁹³ ⁶⁹⁴ ⁶⁹⁵ ⁶⁹⁶ ⁶⁹⁷ ⁶⁹⁸ ⁶⁹⁹ ⁷⁰⁰ ⁷⁰¹ ⁷⁰² ⁷⁰³ ⁷⁰⁴ ⁷⁰⁵ ⁷⁰⁶ ⁷⁰⁷ ⁷⁰⁸ ⁷⁰⁹ ⁷¹⁰ ⁷¹¹ ⁷¹² ⁷¹³ ⁷¹⁴ ⁷¹⁵ ⁷¹⁶ ⁷¹⁷ ⁷¹⁸ ⁷¹⁹ ⁷²⁰ ⁷²¹ ⁷²² ⁷²³ ⁷²⁴ ⁷²⁵ ⁷²⁶ ⁷²⁷ ⁷²⁸ ⁷²⁹ ⁷³⁰ ⁷³¹ ⁷³² ⁷³³ ⁷³⁴ ⁷³⁵ ⁷³⁶ ⁷³⁷ ⁷³⁸ ⁷³⁹ ⁷⁴⁰ ⁷⁴¹ ⁷⁴² ⁷⁴³ ⁷⁴⁴ ⁷⁴⁵ ⁷⁴⁶ ⁷⁴⁷ ⁷⁴⁸ ⁷⁴⁹ ⁷⁵⁰ ⁷⁵¹ ⁷⁵² ⁷⁵³ ⁷⁵⁴ ⁷⁵⁵ ⁷⁵⁶ ⁷⁵⁷ ⁷⁵⁸ ⁷⁵⁹ ⁷⁶⁰ ⁷⁶¹ ⁷⁶² ⁷⁶³ ⁷⁶⁴ ⁷⁶⁵ ⁷⁶⁶ ⁷⁶⁷ ⁷⁶⁸ ⁷⁶⁹ ⁷⁷⁰ ⁷⁷¹ ⁷⁷² ⁷⁷³ ⁷⁷⁴ ⁷⁷⁵ ⁷⁷⁶ ⁷⁷⁷ ⁷⁷⁸ ⁷⁷⁹ ⁷⁸⁰ ⁷⁸¹ ⁷⁸² ⁷⁸³ ⁷⁸⁴ ⁷⁸⁵ ⁷⁸⁶ ⁷⁸⁷ ⁷⁸⁸ ⁷⁸⁹ ⁷⁹⁰ ⁷⁹¹ ⁷⁹² ⁷⁹³ ⁷⁹⁴ ⁷⁹⁵ ⁷⁹⁶ ⁷⁹⁷ ⁷⁹⁸ ⁷⁹⁹ ⁸⁰⁰ ⁸⁰¹ ⁸⁰² ⁸⁰³ ⁸⁰⁴ ⁸⁰⁵ ⁸⁰⁶ ⁸⁰⁷ ⁸⁰⁸ ⁸⁰⁹ ⁸¹⁰ ⁸¹¹ ⁸¹² ⁸¹³ ⁸¹⁴ ⁸¹⁵ ⁸¹⁶ ⁸¹⁷ ⁸¹⁸ ⁸¹⁹ ⁸²⁰ ⁸²¹ ⁸²² ⁸²³ ⁸²⁴ ⁸²⁵ ⁸²⁶ ⁸²⁷ ⁸²⁸ ⁸²⁹ ⁸³⁰ ⁸³¹ ⁸³² ⁸³³ ⁸³⁴ ⁸³⁵ ⁸³⁶ ⁸³⁷ ⁸³⁸ ⁸³⁹ ⁸⁴⁰ ⁸⁴¹ ⁸⁴² ⁸⁴³ ⁸⁴⁴ ⁸⁴⁵ ⁸⁴⁶ ⁸⁴⁷ ⁸⁴⁸ ⁸⁴⁹ ⁸⁵⁰ ⁸⁵¹ ⁸⁵² ⁸⁵³ ⁸⁵⁴ ⁸⁵⁵ ⁸⁵⁶ ⁸⁵⁷ ⁸⁵⁸ ⁸⁵⁹ ⁸⁶⁰ ⁸⁶¹ ⁸⁶² ⁸⁶³ ⁸⁶⁴ ⁸⁶⁵ ⁸⁶⁶ ⁸⁶⁷ ⁸⁶⁸ ⁸⁶⁹ ⁸⁷⁰ ⁸⁷¹ ⁸⁷² ⁸⁷³ ⁸⁷⁴ ⁸⁷⁵ ⁸⁷⁶ ⁸⁷⁷ ⁸⁷⁸ ⁸⁷⁹ ⁸⁸⁰ ⁸⁸¹ ⁸⁸² ⁸⁸³ ⁸⁸⁴ ⁸⁸⁵ ⁸⁸⁶ ⁸⁸⁷ ⁸⁸⁸ ⁸⁸⁹ ⁸⁹⁰ ⁸⁹¹ ⁸⁹² ⁸⁹³ ⁸⁹⁴ ⁸⁹⁵ ⁸⁹⁶ ⁸⁹⁷ ⁸⁹⁸ ⁸⁹⁹ ⁹⁰⁰ ⁹⁰¹ ⁹⁰² ⁹⁰³ ⁹⁰⁴ ⁹⁰⁵ ⁹⁰⁶ ⁹⁰⁷ ⁹⁰⁸ ⁹⁰⁹ ⁹¹⁰ ⁹¹¹ ⁹¹² ⁹¹³ ⁹¹⁴ ⁹¹⁵ ⁹¹⁶ ⁹¹⁷ ⁹¹⁸ ⁹¹⁹ ⁹²⁰ ⁹²¹ ⁹²² ⁹²³ ⁹²⁴ ⁹²⁵ ⁹²⁶ ⁹²⁷ ⁹²⁸ ⁹²⁹ ⁹³⁰ ⁹³¹ ⁹³² ⁹³³ ⁹³⁴ ⁹³⁵ ⁹³⁶ ⁹³⁷ ⁹³⁸ ⁹³⁹ ⁹⁴⁰ ⁹⁴¹ ⁹⁴² ⁹⁴³ ⁹⁴⁴ ⁹⁴⁵ ⁹⁴⁶ ⁹⁴⁷ ⁹⁴⁸ ⁹⁴⁹ ⁹⁵⁰ ⁹⁵¹ ⁹⁵² ⁹⁵³ ⁹⁵⁴ ⁹⁵⁵ ⁹⁵⁶ ⁹⁵⁷ ⁹⁵⁸ ⁹⁵⁹ ⁹⁶⁰ ⁹⁶¹ ⁹⁶² ⁹⁶³ ⁹⁶⁴ ⁹⁶⁵ ⁹⁶⁶ ⁹⁶⁷ ⁹⁶⁸ ⁹⁶⁹ ⁹⁷⁰ ⁹⁷¹ ⁹⁷² ⁹⁷³ ⁹⁷⁴ ⁹⁷⁵ ⁹⁷⁶ ⁹⁷⁷ ⁹⁷⁸ ⁹⁷⁹ ⁹⁸⁰ ⁹⁸¹ ⁹⁸² ⁹⁸³ ⁹⁸⁴ ⁹⁸⁵ ⁹⁸⁶ ⁹⁸⁷ ⁹⁸⁸ ⁹⁸⁹ ⁹⁹⁰ ⁹⁹¹ ⁹⁹² ⁹⁹³ ⁹⁹⁴ ⁹⁹⁵ ⁹⁹⁶ ⁹⁹⁷ ⁹⁹⁸ ⁹⁹⁹ ¹⁰⁰⁰

1. Cor. 15.

ibidem.

1. Thess. 5.

Matth. 19.

1. Cor. 1.

CA. LVIII.

Isai. 35.

Apoc. 7.

Apoc. 21.

Deut. 29.

Dan. 3.

Jon. 2.

Gen. 9.

4. Reg. 1.

TERTULLI
 Cum Annotati
 PANELLI
 A. V.
 36.

A resurrectione disuncti, quia nec morte functi, quã tamen de orbe translati, & hoc ipso iam æternitatis candidati, ab omni vitio, & ab omni damno, & ab omni iniuria, & contumelia immunitatem carnis ediscunt, cuius fidei testimonium signant, nisi quã credi oportet, hæc futura integritatis esse documenta? ⁴⁰⁸ Figura enim nostrã fuerunt Apostolo auctore, quã scripta sunt, vt & Dominum potentiorum credamus omni corporum lege, & carnis magis vtique conseruatorum, cuius etiam vestimenta, etiam calciamenta protexit. [⁴⁰⁹ Sed futurum, inquis, æuum alterius est dispositionis & æternã, igitur huius qui substantiam non æternam diuersã possidere non posse. Planè si homo propter dispositionem futuram, & non dispositio propter hominem. Sed enim Apostolus scribens, siue mundus, siue vita, siue mors, siue futura, siue præsentia, ⁴¹⁰ omnia vestra sunt, eosdem ^{1. Cor. 3.} constituit hæredes etiam futurorum. Nihil tibi largitur Esaias, dicens: Omnis caro factum. ⁴¹¹ & alibi: Et videbit omnis caro salutare Dei. exitus non substantias distinxit. ^{Isai. 40.} Quis enim iudicium Dei non in sententia duplici statuit salutis & pœnã: Omnis igitur caro factum, quã igni destinatur, & omnis caro videbit salutare Dei, quã saluti ordinatur. ⁴¹² Ego me scio neque alia carne adulteria commississe, neque nunc alia carne ad continentiam eniti. Si quis est, bina pudenda circumferens, potest iam & demere factum carnis immundã, & solam sibi referuare, quã visura sit Dei salutare. Sed quum idem Prophetes etiam ⁴¹³ nationes ostendat, nunc deputatas velut puluerem & saluam, ⁴¹⁴ nunc ^{Isai. 40.} operaturas & credituras in nomen & in brachium Domini, numquid & de nationibus fallimur? & alia quidem sunt crediturã, alia in puluerem deputatã, ex diuersitate substantiarum: Sed & Christus intra oceanum, & de isto cœlo quod nobis incubat, ⁴¹⁵ verum lumen ^{Isai. 60.} nationibus effulsit, ⁴¹⁶ & ipsi Valentiniani hæc errare didicerunt, nec alia erit forma nationum credentium, nisi quã & non credentium, de carne, de anima. Sicut ergo easdem nationes non genere, sed sorte distinxit, ita & carnes quã in ipsis nationibus vna substantia est, non materia, sed mercede disunxit. [⁴¹⁷ Ecce autem vt adhuc controuersiam exagerent carni maximè eidem, de officiis quoque membrorum argumentantur, aut & ipsa dicentes permanere debere in suis operibus & fructibus, vt eidem corpulentia adscripta: aut quia constat discessura esse officia membrorum, corpulentiam quoque eradant, cuius scilicet perseverantia credenda non sit, vtique sine membris, quia nec membra credenda sint sine officiis. ⁴¹⁸ Quò enim iam, inquit, spelunca hæc oris, & dentium statio, & gula lapsus, & compitum stomachi, & alui gurgis, & intestinorum perplexa proceritas, quum cœui & potui locus non erit? Quò huiusmodi membra admittunt, subigunt, deuoluunt, diuidunt, digerunt, egerunt? quò manus ipsã & pedes & operarij quique artus, quum victus etiam cura cessabit? quò renes consicij feminum, & reliqua genitalium vtriusque sexus, & conceptuum stabula, & vberum fontes, decessuro concubitu, & fœtu, & educatu? Postremo, quò totum corpus, totum scilicet vacaturum? Ad hæc ergo præstruximus non oportere committi futurorum atque præsentium dispositiones, intercessura tunc demutatione: & nunc superstruimus officia ista membrorum necessitatibus vitæ huius, eò vsque consistere, donec & ipsa vita trãferatur à temporalitate in æternitatem, sicut animale corpus in spiritale, dum mortale istud induet immortalitã, & corruptiuum istud incorruptelã, ^{1. Cor. 15.} & ipsa autem liberata tunc vita à necessitatibus, liberabuntur & membra ab officiis, nec ideo non erunt necessaria. Licet enim officiis liberentur, sed iudicij retinentur, vt quis referat per corpus prout gessit. Saluum enim hominem tribunal Dei exigit, saluum verò sine membris non licet esse, ex quorum non officiis, sed substantiis constat, nisi fortè, & nauem sine carina, sine prora, sine puppi, sine compaginis totius incolumitate saluam adferueris, & tamen nauem procella dissipatam, ⁴¹⁹ vel carie dissolutam, ⁴²⁰ redactis & recuratis omnibus membris, eandem sapè conspeximus etiam titulo restitutionis gloriantem de Dei artificio & arbitrio & iure torquemur? Porrò si diues dominus & liberalis adfectui aut gloriæ suæ præstans solam nauis restitutionem, hæcenus eam voluerit operari, idcirco tu negabis necessariam illi compaginem pristinam, vt exinde iam vacaturam, cum soli saluti nauis sine operatione conueniat? Igitur hoc tãtummodò discere sufficit, an Dominus hominem saluti destinando, carnem destinarit, an eandem velit denuò esse, quam non debebis ex futura membrorum vacatione præscribere denuò esse non posse? Licet enim esse quid denuò, & nihilominus vacare; nec potest autem dici vacare, si non sit. At enim si sit, poterit & non vacare, nihil enim apud Deum vacabit. [⁴²¹ Sed accepisti homo os ad vorandum atque potandum, cur non potius ad eloquendum, vt à ceteris ani-

CA. LIX.

CA. LXI.

- malibus distes? cur non potius ad prædicandum Deum? ut etiam hominibus antistes. De-
 nique Adam antè nomina animalibus enuntiavit, quàm de arbore decerpit, antè etiam
 prophetavit, quàm voravit. Sed accepisti dentes ⁴²² ad macellum coornandum, cur non
 potius ad omnem hiatus & rictum tuum coronandum? cur non potius ad pulvis lingue
 temporandos, ad vocis articulos offensione signandos? denique & edentulos audi & vi-
 de, ut honori oris & organum dentium quaras. Forata sunt inferna in viro & in forantibus
 nimirum quàm libidines fluitent, cur non magis quàm potuum defruta colentur? Est adhuc in
 fœminis intus, quò semina congerantur, an quò sanguinis onera secedant, quem pignori
 sexus discutere non sufficit? Dicenda enim & hæc, quatenus quæ volunt, & qualiter vo-
 lunt, & quorum volunt officia membrorum ludibriosè de industria suffundenda reu-
 ctionis oblatrant, non recogitantes ipsas prius causas necessitatis tunc vacaturas, clausi-
 mem, & potus sitim, & concubitus geniturâ, & operationis victum. Sublata enim mem-
 neque victus fulcimenta ad præsidia vitæ, neque generis supparatura grauis erit mem-
 bris. Ceterum & hodie vacare intestinis & pudendis licebit. Quadraginta diebus Moyses
 Heliâs ieiunio functi, solo Deo alebantur. Iam tunc enim dedicabatur: ⁴²¹ Non in
 viuet homo, sed in Dei verbo. Ecce virtutis futuræ liniamenta. Nos quoque ut possimus
 à cibo excusamus, etiam sexum à congressione subducimus. ⁴²⁴ Quot spadones volu-
 rij? ⁴²⁵ quot virgines Christo maritatæ? quot steriles vtriusque naturæ infructuosè gene-
 libus structi? Si & hic iam vacare est & officia & emolumenta membrorum temporari-
 catione ut in temporali dispositione, nec homo tamen minus saluus est: proinde homines
 saluos, & quidem magis tunc ut in æterna dispositione, magis non desiderabimus quæ in
 hic non desiderare consueuimus. [⁴²⁶ Sed huic disceptationi finem Dominica pcon-
 tiatio imponit: ⁴²⁷ Erunt, inquit, tanquam angeli. Si non nubendo, quia nec mortali-
 vtrique nec vlli simili necessitati succidendo corporalis conditionis. ⁴²⁸ Quia & angelus
 quando tanquam homines fuerunt, edendo & bibendo, & pedes lauaero potissimo. In-
 manam enim induerant superficiem, salua intus substantia propria. Igitur si angeli
 tanquam homines in eadem substantia spiritus carnalem tractationem susceperunt, cur
 non & homines facti tanquam angeli in eadem substantia carnis spiritalem subeant dis-
 positionem, non magis solennibus carnis obnoxij sub angelico indumento, quàm angeli
 solennibus spiritibus sub humano? Nec ideo non permanfuri in carne, quia non in
 lennibus carnis, quum nec angeli ideo non & in spiritu permanferint, quia non in
 lennibus spiritus. Denique non dixit, erunt angeli, ne homines negaret: sed, tanquam
 angeli, ut homines conseruaret. Non abstulit substantiam, cui similitudinem accipit.
 C. LXIII. [⁴²⁹ Resurgit igitur caro, & quidem omnis, & quidem ipsa, & quidem integra. In des-
 fito est ubicumque apud Deum, per fidelissimum sequestrem Dei & hominum Iesu
 Christum, qui & homini Deum, & hominem Deo reddet, carni spiritum, & spiritum car-
 nem. Vtrumque iam in semetipso fœderavit, sponsam sponso, & sponsum sponsæ com-
 ravit. Nam etsi animam quis contenderit sponfam, vel dotis nomine sequetur animam
 caro. Non erit anima prostituta, ut nuda suscipiatur à sponso. Habet instrumentum, spon-
 cultum, habet mancipium suum carnem, ut collectaneâ comitabitur. Sed caro est sponsa,
 quæ in Christo Iesu sponsum per sanguinem pacta est. Huius interitum quem putas de-
 sum scias esse. Non sola anima seponitur, habet & caro suos sinus interim, in aquis angeli-
 bus, in alitibus, in bestijs. quum in hæc dissolui videtur, velut in vasa transfunditur. Sed
 ipsa vasa defecerint, quum de illis quoque effluxerit, in suam matricem terram quæ per
 ambages resorbetur, ⁴³⁰ ut rursus ex illa representetur Adâ auditurus à Domino. ⁴³¹ Ergo
 Gen. 3. Adam quasi vnus ex nobis factus est, verè tunc compos mali quod euasit, & boni quod
 Math. 22. inuasit. Quid anima inuides carni? nemo tam proximus tibi quem post Dominum dispo-
 nemo magis frater tuus, ⁴³² quàm quæ tecum etiâ in Deo nascitur. Tu potius illi carnis
 debueras resurrectionem, per te si fortè deliquit. ⁴³³ Sed nihil mirum si odisti, carnis
 ctorem quoque respuisti, quam & in Christo aut negare aut mutare consueisti, prædicatorem
 ipsum sermonem Dei, qui caro factus est, vel stylo vel interpretatione contempnens, carnis
 na etiam apocryphorum superducens, blasphemiam fabulas. At enim Deus omnipotens
 aduersus hæc incredulitatis & peruersitatis ingenia, prouidentissima gratia sua effundens
 Ioel. 2. in nouissimis diebus de suo spiritu in omnem carnem, in seruos suos & ancillas, & in
 Act. 2. laborantem resurrectionis carnalis animavit, & ⁴³⁴ pristina instrumenta manifestis verbis
 rum & sensuum luminibus ab omni ambiguitatis obscuritate purgavit. Nam quia hæc

TERTULLI
 Cum Annotati
 PANELLI
 A. V.
 36.

esse oportuerat, vt probabiles quique manifestarentur, 435 hæc autem sine aliquibus occasionibus scripturarum audere non poterant, idcirco pristina instrumenta quasdam materias illis videntur subministrasse, & ipsas quidem iisdem litteris reuincibiles. 436 Sed quoniam necdum dissimulare spiritum sanctum oportebat, quo minus & eiusmodi eloquiis superiundaret, quæ nullis hæreticorum verutis semina subspargerent, immò & veteres eorum cessantes vellent; idcirco iam omnes retrò ambiguitates, & quas volunt parabolas, aperta atque perspicua totius sacramenti prædicatione discussit, per nouam Prophetiam de Paraceto inundantem, cuius si hauseris fontes, nullam poteris sitire doctrinam, nullus te ardor exuret quæstionum, resurrectionem quoque carnis vsquequaque potando, refrigerabis.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN
LIBRVM DE RESVRRECTIONE CARNIS.

CAP. I.

1. Fiducia Christianorum, resurrectio mortuorum, &c.] *Caput hoc primum inscriptissimum: Quod resurrectionem carnis seculum non ignorarit.*

2. & tamen defunctis parentant.] *In eandem penitentiam Epiph. in Ancoratu: Græci (inquit) rursum redarguntur, Resurrectionem in totum negantes; defunctos in monumenta cibos, & potus. In Pandemio, hoc est, popularibus diebus, edulia quidem in totum excurunt, vna vero libant: nihil commodi mortuis ex hoc afferentes, immo potius seipsum ladentes. Veruntamen cogitur à consuetudine consistere mortuorum resurrectionem. Nam ubi posita sunt corpora defunctorum, accedunt & inelamant, vnum proferentes mortuorum, dicentes: Resurge tu, comede, bibe, & letare. De hoc præterea vide supra Adnot. in Ioh. Tom. 1. l. de Testim. Anima, cap. 4. num. 20. Legimus autem iterum cum i. adit. & Vatic. 3. MS. cod. pro temporibus esculentorum, ac si dicat, talibus esculentis qualia tempus anni quodque adfert. Substitutum erat: sepulcorum; sed non placet, eo quod infra cap. 4. legatur: & ipsorum temporum propria gula. Sive autem legas cum aliis: At ego magis ridebo, sive: rideo cum Vatic. 1. MS. cod. perinde est; quamquam interim magis sit frequens. Rideo (inquit l. 3. adu. Marc.) si quem ad bellum ense cingebat. Est eadem ratio lectissimi vulgata: sacrificat an insultat, ac Vatic. 3. sacrificat cui insultat.*

3. quum crematis cremat.] *Subauditur aliquid (inquit Rhen.) Sensus est: sacrificat ne, an insultat potius, quum crematis hominum corporibus, superinsectos etiam cibos cremat.*

4. Nihil esse post mortem, Epicuri schola est, &c.] *De hoc vide supra dicti. Apolog. cap. 48. n. 610. ac l. de Testim. Anima, cap. 4. num. 17. denique etiam l. de Anima, cap. 42. n. 464. sicuti etiam ibidem n. 465. de loco Seneca hic citato.*

5. si non minor Philosophia Pythagoræ & Empedocli.] *De hac in hæc verba supra dicto cap. de Testim. Anima Auctor: Et si Pythagorica multo honestior, quæ in bestias reformat; de qua latius, tum paulo post, tum etiam supra dicto l. de Anima, cap. 28. 29. 30. & 31. ac de Empedocli simili opinione, cap. 32. ac 33. Denique de Platonicorum sententia de immortalitate Animæ, plures locos l. eiusdem.*

6. et si non in humana tantummodo, &c.] *Pythagoras (inquit Rhenanus) apud Ouidium huiusmodi præterea loquitur dicens, ait:*

-- Et quoslibet occupat artus

Spiritus, æque feris humana in corpora transit.
7. vt Euphorbus in Pythagoram, Homerus in pauum, &c.] *Aeron Grammaticus (inquit Rhenan.) exponens illud Horatii in Oda 28.*

-- habentque

Tartara Panthoiden iterum orco

Demissum: --

Pythagoram, inquit, significat, qui prædicauit se apud Troiam Euphorbum Panthoi filium fuisse, qui interfectus à Menelao iterum reuixit factus Pythagoras; idque eum cognouisse agnito clypeo, quem templo Euphorbus fixerat. Hic autem, & in Homerum dicitur renatus, postea in paucem, postremo in Ennium poetam. hætenus ille. Proinde sic apud Ouidium 15. l. Metam. loquitur Pythagoras:

Ipse ego (nam memini) Troiani tempore belli
Panthoides Euphorbus erã; cui pectore quodam
Hæsit in aduerso grauis hasta minoris Atridæ.
Cognoui clypeum, & hæc gestamina nostra,
Nuper Abanteis templo Iunonis in Argis.

De iisdem plura vide cap. 28. num. 362. ac 365. l. de Anima, & cap. 33. num. 407.

8. Certè recidiuatum, &c.] *Recidiuatum (inquit Rhen.) usurpat in quarta inflexione. Sic infra c. 18. Quæ carnis recidiuatum pollicentur. Similiter etiã cap. 30. recidiuatus (inquit) Iudaici status; & rursum cap. 53. vt illum à carne auocent recidiuatum. Sive autem legas: mutata cum exc. sive immutata cum Vatic. 2. cod. MS. perinde est.*

9. licet non adita veritate.] *Scriptissimus (inquit idem Rhenan.) adita veritate, ab exemplaribus scriptis dissentientes; vt sit ab adeundo. Metaphora est pulsantis ostium, qui tamen nolit, aut non possit ingredi. Sic infra: Qua quis adita veritate redanimatus & reuiuificatus Deo. Locus citatus à Rhenano reperitur infra c. 19.*

CAP. II.

10. Si verò & apud Deum aliqua secta est, &c.] *Titulum huic cap. datus: Quod hæretici, Sadduæorum partiarj, non agnoscant Resurrectionem; qui tamen ex libris aliis ab Auctore scriptis, refutantur; sicuti etiã Lucani opinio Libro de Anima.*

11. Sadduæi.] *Præter Matth. c. 22. Marc. 12. ac Luc. 20. ad quæ hic adiudit; eundem etiam errorem supra Sadduæis adtribuit Auctor l. de Præscript. adu. hæ. c. 45. num. 297. supra quoque l. de Carne Christi, c. 1. num. 3. & infra c. 36. ubi latius hæc scripturas deducit.*

12. partiariorum sententiarum illorum.] Marcionitas (inquit Rhen.) & Apellitas, hereticos intelligit, partim cum Sadduceis sentientes, dimididumque agnoscentes resurrectionem. Similiter autem dixit lib. 3. adversus Marcionem partiariorum erroris tui Iudaeis. Neque vero solos Marcionitas intelligit, sed etiam (quorum mox meministi, & supra l. de Praescript. adu. haeret. cap. 46. her. 4. num. 304. ac cap. 49. her. 12. num. 315.) Basilidem & Valentiniū, item Saturninum, de quo ibidem cap. 46. her. 3. n. 303. Ophitas, de quibus cap. 47. her. 6. nu. 307. Carpocratē, de quo c. 48. her. 9. n. 311. Marcum & Colarbasum, ut patet c. 50. her. 15. n. 319. Cerdonē, de quo c. 51. her. 16. n. 321. ubi etiam de Marcione supra dicto, her. 17. n. 322. ac de Apelle, her. 19. n. 324.

13. alterius diuinitatis haeretici.] Alterius (inquit Rhenan.) pro alius, id est, diuersae, ut mox: in alterius diuinitatis insinuatione, & ad alterius spei auctorem. Focatur autem alterius diuinitatis haeticos, qui alium Deum praeter creatorem sibi consingebant; ut potest, qui hinc recitantur, Marcionem, Basilidem, Valentiniū, & Apellem, sicuti constat ex Adnot. nostris modo citatis, & praeterea Simonem, de quo dicto l. de Praescript. adu. haer. c. 46. her. 1. n. 301. cui adeo etiam B. August. priorem errorem adscribit l. de haeres. Menandrum, her. 2. n. 302. Saturninum item, Ophitas, Carpocratē, Celsinthum, Valentinianos, Ptolomaeū ac Secundum, & Heracleonem, de quibus c. 49. her. 13. ac 14. n. 316. ac 317. Cerdonem, & Tatianum, de quo cap. 53. her. 20. n. 326.

14. aut nullius veritatis contendentes, &c.] De horum haesibus vide supra totum librum sparsim De Carne Christi, & passim c. 1. num. 11.

15. Propterea & nos volumen praemisimus De Carne Christi, &c.] Nominatim hic citatur dictum librum de Carne Christi, etiam argumentum eius paucis verbis explicans; quae adeo supra eius libri Argumento adiecit. Atque ex Var. 3. cod. MS. correximus: aduersum phantasmatis natiuitatem, pro: vanitatem; nam omnino supra dicti haeretici adfirmabant, Christi natiuitatem phantasma esse.

16. cuius cōditio.] Habet quidem idem MS. 3. Var. cod. editio; verum, praeterquam quod conditio solet ab Auctore pro creatione ubique accipi, legitur verisimiliter infra c. 5. quo carnis cōditio quassatur, ac: carnis primū conditio munitur, & rursus: pro cōditione scilicet rerū; item c. 11. conditionem Deo nostro adscribunt; ubi ad marginem id ipsum adnotauit Rhen. & c. 12. vniuersa cōditio recidua, et c. 26. semel homini ad dicta cōditione. Atqui recte etiā Rhen. illud: Christū & hominē & filiū hominis inscripserit, interpretatur: declarauerit. Proprie autē accipitur infra c. 34. cum dicitur: totum hominē elogio transgressionis inscripsit.

17. & obducimus.] Obducere (inquit idē) pro euincere. Et mox: Obducti dehinc de Deo (sic enim in hac additione distinximus, exposcente sensu) pro conuicti. Vide plures similes locos supra l. de Carne Christi, n. 147.

18. Hoc fermē modo dicimus in eūdem cū haeticis disceptationē.] Sicuti alibi, sic & hic, protestatur Auctor priusquam ineat cum haeticis disputationem: ne sibi contrarietur, quod saepedictō l. de Praescript. adu. haer. praescribat, non esse cum illis disceptandum; cuiusmodi locos plures videre est Adnot. nostris ibidē c. 15. n. 98. Atqui accipitur mox illud: ordinariē, pro: ordinatē, ac cū ordine debito. Legimus autē paulo post: ad alterius spei aucto-

rem etiam vltra suspicandū, ex Var. 3. MS. pro: vltra. Indicare enim vult, ex vno errore in alterū viderem delabi paulatim haeticos. De Prouerbiis denique firmatis quo cuneo occurrentium sit (quod substituitur ex Antanico codice Gelenus, pro: decurrentium) videamus nostra Prolegomena.

19. De Deo quidem vnicō, & Christo eius aduersus Marcionem, &c.] Itelligit 2. et 3. l. adu. Marcionē, quoru illud de Deo vnicō hic de Christo eius, latē tractat; quae sunt hae quatuor haeticas etiam titulis illorum addidimus.

20. De Carne verō Domini, et aduersus quatuor haeses, &c.] Etiam ex hoc loco titulum libri de Carne Christi, quoniam inueniatur, locupletauimus, & quae sunt hae quatuor haesetici, ibidem adnotauimus c. 1. n. 8. 9. 10. 11.

21. Quia & hoc latere vno diuinitatis defenditur.] Vno pro vniuersitate, accipitur. De Prouerbiis aliter forma, hoc latere defendi, ad Prolegomena nostrae de etiam est, sine legas cum vulgatis: defenditur, huius MS. 3. Var. cod. defenditur. Denique: retractatur, pro: tractatur, Auctori frequenter usurpat.

22. Viderit vnus aliqui Lucanus, (sic dicitur Rhen.) aliqui Lucanus, id est, aliqui Lucanus, et alii de Carne Christi, c. 12. In Lazaro aliquo. Et ibidem, c. 14. In aliquo Zacharia; & hic paulo post, 2. Var. ergo & sententia Platonis alicuius, ut l. adu. Marcionem non aliqui Elaias. Intelligit autē Lucanus haeseticus, cuius mentionem fecit in libro De haesibus supra dicto parte l. de Praescript. adu. haeret. c. 51. her. 18. n. 323. haec autem hinc, etiam Rhenanum in ea fuisse sententia, quod diuidi deberet liber ille in duas; de quo post eundem lib. Argumentum latius.

23. quam secundum Aristotele dīssoluit, &c.] Aristoteles mortalem Animā dixerit, an immortalē; adhuc in scholis quaestio agitur, Ceteri autē, quamquam supra l. de Anima, c. 6. n. 8. adnotatur; hīc dissolutionem Animae secundum Aristotele tribuens, priorem sequitur opinionē; & apertē in libro Martyr Apol. 1. Aristoteles (inquit) Entelias animans, non immortalē, sed mortale esse vult. Nec dissoluit alicubi Origenes, Gregorius Nyssenus l. 1. Phil. de Anima, c. 4. ac Theodoretus de curand. Graec. afflicto. Plutarchus denique de placit. Philo. l. 5. c. 1. de vniuersa sententiā rerum iam olim, ipse Plutarchus emendat. dicit: Aristoteles communem somnū corporis & animae autumat, mortem verō esse absolutam respicere, atque ipsam corporis solius esse, non etiam animae; cuiusmodi quā mors sit: Theophrastus ac Themistius etiam dicit. Simplicius item, Ammonius uterque, & Olympiodorus eius interpres; & Thomas denique Aquinas, & Simplicius Metochites. Quos interim duos posteriores, scribit Cyprianus (in Philo. Plat. Alexini c. 18.) ex vna eademque sententiā l. 12. Metaphys. colligere intellectus immortalem, ex qua Alexander mortalitatem colligit.

24. Sed vltus forsitan, quā Lucanus.] Adnotat (inquit Rhenan.) ad gentis nomen. Sicut est Lucanus Campaniam & Brutios. Horatium: Pecūfue Calabris anē sidus feruīdum

Lucana mutet pacēna.
25. Habet & iste à nobis plenit. d. n. o. x. i. s. t. a. t. v. A. N. I. M. & s. t. y. l. u. m.] Adnotat hanc plenitudo l. de Anima; ubi videre est locos complures, quibus mortalitatem tueretur. Recte autē censet Rhen. legentem perfricta, pro: praestrieta, quia cōsentit Var. 3. MS. Cal.

TERTULI
Cum Annotati
PAMELLI
A. V.
36.

CAP. III.

26. Est quidē & de cōmūnibus sensibus sapere in Dei rebus, &c.] *Capitū hūc inscriptionem dedimus: Quōd vulgi contraria sententia heretici sequi nō debeant. Atqui recte sic explicat predicta verba Rhen. Etiam cōmunes sensus sapiunt in Dei rebus. Nā & similiter dixit inf̄ā in iō. c. 5. & rudes quique de cōmūnibus adhuc sensibus sapiunt. Et verō secundum etiā primā edit. restitutum: Quædā enim & natura noua sunt, ex 3. *Var. MS. cod. pro: nata sunt.**

27. Vt ergo sententia Platonis alicuius, &c. Omnis Anima immortalis.] *Haud dubiē debet istud intelligi de omni Anima rationali; nā de illa et in Phædone, & alibi loquitur Plato, quotiescunque immortalē Animam pronuntiat.*

28. Vt & conscientia populi, &c.] *Hic tēve, vti in Proverbio est, quod pulcrū est. Itaque istud imprimis inculcatur ab Auctore Tom. 1. de Testim. Animæ, qui ex professi hac de re scriptum est, maxime c. 2. ubi recitat illas populi voces: Deus videt, & Deo cōmendo, ac: Deus inter nos iudicabit. Immo eadē reperitur est Apol. c. 17. & libro præcedenti de Carne Christi c. 12. ac rursus inf̄ā h. i. ad Marcion. ubi sciti etiam T. 2. l. de Coron. misit. c. 6. illud peculiariter cum hoc loco consensit: Deū Deorum perhibent, siue: appellant.*

29. & cor vulgi cincerā Deo deputatū.] *Recte adnotauit Latinus, locum hunc reperiri Isai. 44. nempe secundum 70. quem etiam citat, & paulo aliter explicat Auct. sup̄ā Tom. 2. l. de Idololat. cap. 4.*

30. qui Deū fingitis.] *Rursus hic adludat ad alietius diuinitatis hereticos; de quibus sup̄ā c. præc. n. 13. quare non placet quod habent 2. *Var. MS. cod. fugitis.**

31. Quid cæco duci inniteris, &c.] *Adludat ad illud Mart. 15. Marc. 7. & Luc. 6. Cæci sunt et dices cæcorum; item ad illud Galat. 3. Christū induistis, et quod habetur Ephes. 6. Accipite armaturā Dei. Siue autem legus: vntur nō Christiani, cū Anglico Ioan. Clemētis cod. siue cū reliquis omnibus, vti et non Christianus: parū refert. Eadē est ratio lecturæ 3. *Var. MS. cod. quæcūque ethnici sapiunt, & excus. quæ cū ethnicis sapiunt.**

32. compasio sententiarum.] *Consensum inquit Rhenan. intelligit, & mutuum responsum. Medicorum vocabulum est. Græci & iure dicitur dicitur.*

CAP. IIII.

33. Itaque heretici inde statim incipiunt, &c.] *Titulum hūc capite datus: Obiectio hereticorum & ethnicorum de carnis ignobilitate.*

34. & inde prætrahunt.] *Vox hæc non modo alibi, sed & hoc libro frequentissima est. Auctori. Sic cap. 18. Hæculque præstructionibus egerim, & c. 20. primam præstructionem eorū; et c. 30. quasi & iplum dubiū prætrahit, id est, interprete Rhen. prius instruxit, item c. 33. Nā & idēd prætraximus. c. 49. siue vllius supra sensus præstructione, ac c. 53. in vitroque homine prætrahit. Ad didimus autem iterum ex MS. 3. *Var. MS. cod. quod habebat iudic. & non protinus, ante illud: & non vbique, & legitur cum isid. in casum, proin caullam; eo quod magis correspondeat illi illud quod sequitur: caduca.**

35. post eorum ignobilitatis elogium.] *Id est, recensionem. In bonā & in malam inquit Rhen.) parē accipiuntur elogium. Sic inf̄ā, c. 21. Religionē publico odio & hostili elogio obnoxia. Metaphora ducta à charta, qua eiusmodi restificatio continetur. Vide plura de hac sup̄ā Tom. 1. Apol. c. 2. v. 22. & lib. ad scapula, c. 4. n. 28.*

ubi etiā aliam significationē elogij indicauimus, pro sententia; quomodo etiam accipitur illud inf̄ā c. 34. totum hominem elogio transgressionis inscribit.

36. & recordatū tuo.] *Recordatus inquit Rhen.) pro recordatione. Cuius etiā illud placet: persuadere, passivus vocis esse, id est, persuadere, ut interrogatiue legatur.*

37. Et vti que redhibētibus eam ignibus & vndis, &c.] *Recte sic restituit hunc locū Rhen. nā correspondent 3. *Var. MS. cod. & inf̄ā etiam legitur, cap. 13. vti cre das, de ignibus quoque substantia corporis erigi posse.**

38. & rumis alitum.] *Est ruma inquit idem) quod alij rumē vocant, prominens sub mēto gutturis pars, qua cibus in alium descendit, à quo Rumino verbum, et Struma, deducuntur. Vide autem de hoc dogmate latius inf̄ā cap. 32.*

39. & lactibus piscium.] *Lactes inquit idē) sunt per quas cibus dimittitur; in homine, inquam, & ceteris animalibus, lactes ipsa sunt illa.*

40. & ipsorum temporum propria gula.] *Primus hic adiecit temporū Gelepus; quod etiā germanam esse supra adnotauimus n. 2. Adludat autem inquit Rhen.) ad Vedij Pollionis gula sem fecitiam & sauentem gula. Nam is damnata mancipia vniuersis murenarū emergebat; non tantum, ut totum hominem pariter distrabi spectaret, quod Plinius prodit, verum etiā ut humanā carne in piscibus vesceretur, quod docet Tertullianus in lib. de Pallio, his verbis, c. 5. Immergo atque scarpellum inquit acerbitati ei, qua Vedius Pollio feruus murenis inuadendos obiecitabat. Noua scilicet scruitia delectatio terrenæ bestia exedatæ, & exunguis, & excornis: de piscibus placuit feras cogere; vti que statim coquendis, ut in visceribus earum aliquid de feruorum suorum corporibus, & ipse gustaret. Hæc ille. Ergo non sine causa hic dicit: & ipsorum propria gula redhibente, subaudi que deorauerat de carne humana.*

41. Adeone autem adem sperabitur, &c.] *De hoc latius inf̄ā c. 57. & 58. sicut etiam de consequentiis carnis seu necessitatibus, c. 60. & 61. Leges autem licet cum 3. *Var. MS. cod. mors reopanda, siue: redopanda cum exc.**

42. Ceterum, quantum etiam spurciloquio liceat, &c.] *Iterum sic legitur cū edit. 1. & *Var. 3. MS. cod. pro: spurciloquij, sicut etiam Rhen. qui addit: hoc loquedi modo Tertullianū sepe vti, ut verbū semel ponat, quod mox repetendum sit, ut hic: illorum in congressibus experiri, subaudi, liceat, vel licet.**

CAP. V.

43. Igitur quoniā & rudes quique, &c.] *Inscriptissimus caput istud: Dignitatis carnis defensio, quod à Deo facta sit. De Proverbio autē: primus in nos aries tēperatur, vide nostra Prolegomena. Atqui varia lectio est MS. cod. *Var. MS. cod. vituperatione laudatione depulsa, pro: vituperationem laudatione depellas, quorum utraque bona.**

44. corpulculū quod malū denique appellare non horrent.] *Puro Auctorem respicere ad Marcionis hæresin, quippe qui, eo ipso quo dicebat: corpus creatum à malo Deo, & ex materia mala, in directo concludebat: etiā corpus malum esse. Verim apertius eum errorē secuti sunt postea Manichæi.*

45. et si angelorū fuisset operatio, ut Menandro & Marco placet.] *Angelos mandū creasse, & proinde etiam humanā carnem; Menandri fuit cū Simone Mago*

suo magistro communis heresis, sicuti supra videre est l. de Prescript. adu. heret. c. 46. her. 2. n. 302. An autem etiam Marcus idem senserit, alibi non inuenio. Adtribuit illud ibidem Auctor etiam Saturnino, Ophitis, ac Carpocrati, her. 3. 6. & 9. qui etiam angelum illum creatorem, uti mox sequitur: summum Deum appellabant. Certè Marcioni adscribi non posse manifestum fit ex libris Auctoris aduers. eundem; quare non placet quod Vat. 2. legant: Marcioni; sed retinimus Marco; de cuius heresibus aliis, vide supra l. de Prescript. adu. her. c. 50. her. 15. n. 319.

46. etiam ignei alicuius extructio æque angeli, ut Apelles docet. De hoc ibide c. 51. her. 19. n. 324. & l. de Anima, c. 23. n. 298. & l. de Carne Christi, c. 8. n. 78.

47. & duriores quæque doctrinæ. Duriores hinc proprie accipitur pro firmiores & solidiores. Placet autem magis: quæque, quam quod habent alij: quoque, quantumvis MS. codices.

48. Sed & mundus, inquis, &c. Obiectio hereticorum, non ulterius tamen (scilicet quam sensit Rhen.) quæ usque ad illud: Planè (ac si dicat, tecum sentio) si portio vniuersitatis adæquat.

49. Ad distantiam enim prouocamus, &c. Müldi videlicet (inquit Rhen.) & hominis, unde sequitur: Magnæ sipe dubio differentia ratio, pro conditione scilicet rerum.

50. & sine illo nihil, &c. Similiter supra etiam Auctor lib. adu. Hermog. c. 18. 20. ac 45. legit: & sine ipso factum est nihil, nullis aliis uocibus additis. Atque adeo hinc confirmatur Latini interpretis huius loci Ioan. 1. distinctio: & sine ipso factum est nihil. Quod factum est in ipso, vita erat. quam etiam ferè sequitur Latini omnes interpretes, & B. Cyrillus in Ioannem scribentes. Graeci alij, ac Synacus codex sic distinguunt: & sine ipso factum est nihil quod factum est. In ipso vita erat. B. Hilarius denique ab utrisque dissenties: & sine ipso factum est nihil quod factum est in ipso vita erat, de quibus omnibus vide Reuerend. Dn. Ianssenii Episcopi Gandauensium Comment. in Concord. Euang. c. 1. Est autem & ceteris magis uisitata lectio MS. Anglii cod. consterit, quam uulgata: constiuit. Proinde etiam magis placeret, nisi idè codex c. sequ. legeret: constitisset. Sine autem legas: compararetur cū excusis; siue: compararetur cū Vat. 3. perinde est, sicuti etiam de illo: ut Dominus esse posset, seu: possit.

51. Et finxit Deus hominem, limum de terra, &c. Esti alibi nonnumquam uertat Auctor: de limo terræ, sicuti supra adnotauimus l. adu. Hermog. c. 26. n. 89. hic tamen discretis uerbis explicat: limum de terra, utraque autem lectio bona.

52. Et insufflauit in facie eius flatu uita, &c. Magis accedit hæc lectio Auctoris hoc loco ad uocem Græcam ἐνεψύσθη, quæ quod supra uertit lib. adu. Hermog. cap. 26. ac 31. adhaui, siue quod est etiam supra lib. de Anima, c. 3. & 11. flauit.

53. Et posuit Deus hominem quem finxit, in paradiso. Illud: quem finxit, translulit ex Græca edit, 70. qui amplius habent quam Latini aut Hebraei, aut Chaldaei, οὗ ἐποίησεν.

CAP. VI.

54. Persequar itaque propositum, &c. Inscriptionem huic capiti dedimus: Eiusdem dignitatis probatio, quod manu Dei facta sit caro.

55. Recogita totum illi Deum occupatum ac deditum. Vocem: illi, explicat Rhen. id est: in illa materia, seu propter illam materiam, eiusque causa occupatum. Quod deditur, totum eius est cui deditur. Atqui legi-

mus ex Harriij coniectura, confirmata Vat. 3. MS. cod. quæ lineamenta ductabat, pro: dictabat. Est enim Proverbialis formula à pictoribus sumpta: lineamenta ductare, de qua in Prolegomenis latius. Quam etiam Auctor imagine Dei & similitudinem tum hic, tum in initio c. 9. distinguit; uide ea de l. de Bapt. c. 5. n. 42.

56. qui in effigie Dei constitutus, non rationem existimauit parari Deo. Legendum (inquit Rhen.) parari Deo, quamquam refragatibus exemplaribus. Sic enim uertit Græcum uerbum ἰσθ' ἑσθ'. De hoc etiam alibi. Similis autem phrasif est infra c. 53. parati sunt Christus & Adam, & l. 5. adu. Marcion. c. parati sunt cum illum Pauli Apostoli eodem modo legitur. Similis etiam est illud, l. 4. adu. Marc. cui per omnia partia uertit. Est autem uox Iurisconsultorum parare: hinc legitur l. Cod. de sol. parata obligatio. Sine autem legas: ad hanc scadam cum ext. aut infulcandum, cum Vat. 3. MS. cod. non refert.

57. artificis fastigium, &c. Fastigium interpretatur Rhenanus maiestatem, dignitatem, amplexationem, elegans uocabulorum. Confirmatur hinc autem supra hinc lectio supra Tom. 1. l. de Pallio, c. 1. n. 10. Item, quod fastigium. Sic etiam infra c. 55. angelicum nunc fastigium inducit. Hic uero legitur cum MS. 3. Vat. & MS. cod. qui illam & eligedo (seu potius maia. Auctoris cod. & antiquarios, eligendo) pro: in eligendo.

58. Phidias manus Iouem Olympium etiam molitur, & adoratur. Etiam hoc ex Antiquariis uocandum Rhen. substituitur, pro eo quod imitatur: molitur & adoratur, neque enim manus Phidias adorabatur, sed Iupiter. De hoc autè citatur & hinc l. 3. 4. c. 8. Minoribus, inquit, simulacris finguntur, non prope artificum multitudo nobilitata est; nec ornamentum Phidias Atheniensis, Ioue Olympie factum quidem, sed ex ære, signa fecit.

59. bestia, &c. inuisibilissima dens est. Circumscribitur, quia id solus ebur est. Hinc etiam, qui quæ ibidem, & 2. c. præced. proximo hominum elephantæ probet; oportet ut accipitur inuisibilis, quod significat, quæ Domatus tradit, ac si dicat: quæ er facilitate. Atqui legitur ex Anglii cod. Deum & Deus uerus, adiecto: & quod de phidias, quæ paulopost ex Vat. 3. MS. cod. licet & caro uertat.

60. de obsoleto matrice. Etiam obliuiscitur hic in secunda accipitur significatio; non pro: matrice, sed pro: sordidior. No displicet autè Vat. 3. obliuiscitur, sicuti nec illa: excaulato ceteris, pro: culato. Est etiam ceteris uox Terullianica.

CAP. VII.

61. Sed diluitor uideatur auctoritas cantab. Caput hoc infirmis: Quod limus in carnis matris tatus sit & reformatus. Atqui omnesque in nullo sensu addebat, & desit in 3. Vat. MS. cod. in tribus. Est autem noua hereticorum obiectio, si quis aliquid. Quado, &c. Accipitur uero etiam hic: diluitor, non proprie, pro: infirmior; ea significatione, quæ dicitur pro: reformare, & diluere. Paulo post habent quæ Vat. 3. quomodo caro fluxerit ex limo, &c. facit ad institutum floruit.

62. Neque enim, ut quidam uoluit, illa pellente tunica, &c. Qui in illa iam su fuerint sententia, non consistat; quum autem Origenes, seu potius manus Origenis (eo quod Origen. hom. 6. in Leuit. communi sententia) eam opinionem sequerentur, Epiph. her. 6. 4. adnotat: eam opinionem sequerentur, Epiph. her. 6. 4. adnotat: eam opinionem sequerentur. Et uis, inquit, hinc ipsum penè Auctorem imitatur. Et uis, inquit, hinc ipsum

TERTULLI
Cum Annotati
PAMELI
A. V.
36.

Adā de somno, dixit: Hoc nūc os ex ossibus meis, & caro ex carne mea. Nondum autem tunica pellicea, nondum nūcamentum a te allegorice confectum fuit. Os itaque ex ossibus meis, & caro ex carne mea, palam est quod id corpora erant, & non incorporei erant. Adā neq; Eva. Porro quū hic cū sententiā impugnet Auctor, oportet ut ex illius scētia Ironicus paulopost subiciatur: quā po- stea pellicea tunica, id est, cutes superducta, vestie- rūt, &c. Vide etiā de hac re suprà l. adu. Val. c. 24. n. 274.

63. quum aliquanto prius & Adam, substan- tia suā traducem, in fōmina iam carnem reco- gnouerit.] *Hec lectio Anglic. cod. MS. magis accedit ad institutum Auctoris, quam vulgata in fōmina iam carne. Sicut etiam magis placet illud ei: solum Oblite- raturus igitur, quū quod erat: Oblitteraturus quod ad- datur: & deuoratur est. Item illud Latini: vapore scilicet idoneo torrete, pro: vapore scilicet & idoneo; quia sequitur: per adflatus diuini vapo- rem. Adnotanda denique lectio Vatican. 3. MS. cod. & aliam ex alia stringere speciem, pro: fingere; quam quā istud magis placeat, eo quod de sigulo loquatur.*

64. Numquid argilla dicit figulo, id est, homo Deo?] *Vatic. 2. dicit: Perim quia legitur episcopi, non solum Esai. 45. sed etiam Rom. 9. illud retinimus. Nam partim ex utroque loco citatur hoc scriptura.*

65. Hinc & Apostolus, circumcisionem, despo- litionē carnis appellat.] *Etiā hic metaphrasica: ci- tat hanc scripturam non ad verbum ex Apostolo, apud quem legitur Coloss. 2. circumcisionem non mansuetam in despoliatione corporis carnis. Mirum est autem quod omi- serit illud: corporis; maxime quum Græce præterea lega- tur additum auctoritatis, id est peccatorum corporis car- nis. Sive autem legas in n. exc. confirmat, sive cum MS. Vatic. 3. cod. adfirmat, non refert.*

66. ne argento quoque oblaquees, sed electis- simo, &c.] *Ita recte diuinitus legēdis Rhen. qui illud: oblaquees interpretatur, id est, circumdes, angis, inclu- das, ut sit à lacu deductum verbum oblaqueo, quem admo- dū oblaqueo cuiusmodi est quod sequitur: delictos, id est, inferas, & serbe, id est, fouea. Est autē adnotanda Angl. MS. Per. antiqua lectio: ferruginis, pro: ferruginis.*

67. aliquid commiserit capulo.] *Corpus (inquit idem) capulum anime vocat, id est receptaculum. Eadē etiā voce infra vitur cap. 3. 2. quam capulum, quam sepul- crum, & cap. 38. de capulis, de sepulcris. Sunt enim Auctori hoc duo synonyma. Hinc illud Nonij Marcelli: Sarcophagum, id est, sepulcrum, Veteres capulum dici vo- lunt, quod corpora capias.*

68. an anima appareat carni.] *MS. 3. & 1. adit. parat, verū infra similiter dicit cap. 16. vice potius vasculi apparere anime, vt in instrumentum, non vt ministerium; quōd v. verbis in licet apparere verobique accipi pro ministrare, sicut alibi non solet. Vt etiam lectio paulopost bona est: fulca est, exc. cod. seu: fulciatur, Vatic. 3.*

69. quā a carne deuertere.] *Sic omnino legēdum, quia non alibi modo, sed & hoc libro, illud viciturum est Auctori: pro ditertere, sicut c. 49. paradiso scilicet non inferis deuertitur. Legit autem mox Iste r. cum est: subiacent anime, vel cu n MS. 3. subiacent.*

CAP. VIII.

70. Et hæc quidem velut de publica, &c.] *Titu- lum huic capiti dedimus: Quod apud Christianos magna carnis prerogatiua sit. Est autem phrasia Ter- tullianica: carni procurauerim, sicut etiam infra c. 12.*

cui procurata sunt, & cap. 18. cui tot auctoritates &c. procurant, vbi ex Rhenano latius num. 136. Arqui denuo cum prima edit. ex Vatic. 3. legimus: dum est in carne, addito: est.

71. quum Anima Deo allegitur, &c.] *Prima adit. & Rhenan. initio alligitur, Vatic. 3. alligatur; sed prius illud Gelenij placet. Allegebantur enim (inquit Rhenan.) olim Romani in senatum. Allegitur Anima Deo, quum homo religioni nomen dat. Sic infra: Donec impleantur tempora nationum allegentur, scilicet Deo. Quo- re etiam retinimus: vt anima allegi possit. Nam & supra l. adu. Valent. c. 19. in Reges & sacerdotes al- legere, dixit Auctor.*

72. sed & caro abluitur, vt anima emaculetur.] *Simile est illud infra l. i. adu. Marc. aquam creatoris qua suos abluit. Quum verò hoc ad Sacramentum Bap- tismi pertinet, vide supra lib. de Baptis. maximē c. 2. n. 13. vbi docuimus ex Patribus animam emaculari à deli- ctis omnibus; immo etiam ab omni reatu eam eximi, ibi- dem c. 5. n. 41.*

73. Caro vnguitur vt anima consecretur.] *Eodem pertinet illud dicti primi l. adu. Marc. nec oleum quo suos vnguit. De vnctione verò carnis & ante, & post baptismum, vide eiusdem l. Adnot. nostras 4. 1. inter baptismi ceremonias, ac de posteriori, per totum c. 7. Fortas- sis etiam ad Sacramentum Extreme vnctionis referri possit, de quo etiam supra l. de Præscript. adu. heret. c. 1. n. 262.*

74. Caro signatur, vt & anima muniatur.] *De sig- no crucis quo caro signatur, habes ibidem inter bap- tismi ceremonias, tum etiam supra T. 2. l. de Cor. milit. c. 3. n. 40. Potest interim etiam hoc ad Sacramentum Confirma- tionis referri, de quo n. sequenti.*

75. Caro manusimpositione adumbratur, vt & anima spiritu illuminetur.] *De Manusimpositio- ne, vide dicti l. de Bapt. c. 8. integrum. Quod v. o. Sacra- mentum sit, vulgo nuncupatum Confirmationis Sacramē- tum, l. de Præscript. adu. heret. c. 40. n. 243. ad illud: signat illic in frontibus milites suos. Quod etiam con- firmatur huius verbis c. sequi. vbi ad tria hæc alludit, quo- rum hic meminit, Baptismi, Manusimpositionem, Eucha- ristiam, quū dicit: quam de sacramentis suis vestiuit.*

76. Caro corpore & sanguine Christi vescitur, vt & anima de Deo saginatur.] *Etiā hoc indicatur dicto l. i. adu. Marc. c. 14. quum dicitur: nec panem quo ipsum corpus suum repræsentat, id est, (sicuti vbiq; vti solet ea voce Auctor) præfens facit. Plures autem de veritate corporis & sanguinis Christi Tertulliani lo- eos, adnotator habes infra l. 4. adu. Marc. & alia eodem pertinentia supra Tom. 1. lib. adu. Iud. c. 10. n. 134. ac Tom. 2. l. de Orat. c. 6. n. 23. l. de Idol. c. 7. n. 31. & 34. & l. 2. Ad uxor. c. 5. n. 37. Infra item dict. l. i. adu. Marc. Tom. 4. l. 5. Carminum adu. Marc. Denique etiam eodem Tom. 5. l. de Pudicitia, ad illud: opimitate Dominici corporis vescitur.*

77. Non possunt ergo separati in mercede.] *De mercede & meritis carnis ac anime, infra magis ex proposito Auctori c. 15. 16. & 17.*

78. ieiunia, & seras, & aridas escas.] *De his latiss. infra Auctori l. de Ieiuniis, Tomo quinto.*

79. & adpendices huius officij sordes.] *Loquitur (inquit Rhenan.) de squalore corporis, quō penitentiæ est argumentum. Explicat enim sensus quod hic innuit, in l. de Penit. quum inquit: De ipso quoque habitu atq; victu, sacco & cineri incubare, corpus sordibus obsecrare, animum mororibus deicere, illa, qua*

peccavit tristi tractatione mutare, & que illic sequuntur. Reperitur autem locus à Rhenano citatus lib. de Penitent. c. 9. ubi de his aliisque publice penitentia officii latius.

80. Virginitas quoque & viduitas.] De Virginitate & Viduitate, latius tractat Auctor supra Tom. 2. lib. de Virginitate velandis, & infra Tom. 5. lib. de Exhortat. ad castit.

81. & modesta in occulto matrimonij dissimulatio.] Valde (inquit Rhenan.) fauis castitati Tertullianus. Hic certe adludit ad continentiam quorundam in matrimonio, de quibus supra ipse etiam Auctor lib. de Patient. cap. 12. num. 78. & apertius c. 6. lib. 1. Ad uxorem, n. 38. ac 39. Quot item (inquit) qui consensu pari inter se matrimonij debitum tollunt, saluo matrimonio; ac dicit. l. de Velandis. virg. c. 10. n. 84. siue qui ex consensu contumeliam communem iam recuauerunt; quibus locis de hoc latius.

82. & vna notitia eius.] Hoc dicit (inquit Rhen.) propter Monogamiam, addens dogma reiectum esse; quare de eo latius inter Tertulliani paradoxa in Prolegomenis. Initio quidem modestius scripsit, qui existat supra Tom. 2. l. 1. Ad uxorem, de vni nuptiis; verum postea vehementius in qui infra existant Tom. 5. Libris de Exhort. ad castit. & de Monogamia.

83. pro nominis fide.] Non semel adnotauimus, à Tertulliano & B. Cyr. vsitatum nomen, pro Christiano nomine. Sic etiam cap. 40. supplicii, nominis causa Tertullianica sunt etiam voces: erogatur, & : quo. Quare etiam ex Vat. 3. MS. cod. legitur: hoc magis vincita quò absoluta, pro: quòd.

CAP. IX.

84. Igitur, vt retexam, quam Deus, &c.] In scriptis caput istud: Quòd Christus carnem amet, etiam infirmam. Legimus autem secundum Vat. 3. MS. cod. quò de sacramentis suis disciplinatus ue vestiuit, phrasi Tertullianica; item geminatum illud: Abstit, abstit.

85. solum optimum à Christo eius additissimus.] Rectè interpretatur Rhen. à Christo eius, id est Christo boni Dei Marcionis. Adludit autem ad illud Christi, Luc. 18. Nemo bonus nisi solus Deus; quomodo de dilectionis mandato Dei & proximi, Matth. 22.

86. Medicum non desiderant nisi malè habentes.] Infra l. 4. adu. Marc. Medicum sanis non esse necessarium, sed malè habentibus; Magis ad verbum citans Euangelista verba Luc. 5. Verum in idem redit, quia qui desiderant, requirunt; non requirunt autem nisi id quòd necessarium est.

87. Inhonestioribus maiorem circumdamus honorem.] Iuxta ipsam vocum Grecarum adlusionem 1. Cor. 12. opposuit à τὸ κατώτερον, id est: inhonestiora (pro quo noster Interpres ignobiliora) & τὸ τιμιόν, id est honorè.

88. Ego (inquit) veni, vt quòd perierat, saluum faciam.] Paulo aliter etiam hoc Auctor, quàm sic Luc. 19. ubi in tertia persona legitur: Venit filius hominis saluum facere quòd perierat; sicuti etiam infra l. 4. adu. Marc. legitur. Infra verò c. 34. sicut hic: Ad hoc (inquit) venisse se dicit, &c.

89. Malo mihi (inquit) salutem peccatoris quàm mortem.] Suprà T. 2. l. de Penit. c. 4. pro hoc legit Auctor: Penitentiam malo quàm mortem. Sed non mirum est varie citari hanc scripturam (sicuti etiam ibi adnotauimus n. 17.) eo quòd nusquam certo loco reperitur apud Ezechielem, sed partim c. 18. partim 33.

90. Omnis vis Dei benefica vacuiflet.] Iterum

hic (inquit Rhenan.) vacuiflet legitur, iuxta vulgarem Esforum pronuntiationem, vt videtur. Nos dicemus vacuiflet. Adludit autem ille ad illud lib. præced. de Carne Christi, cap. 7. n. 67. nisi quòd etiam vacuiflet tentationis ingenium; ubi & n. 44. de hoc verbo, pro: seu frustraneum esse, latius. Vsurpatur autem ad Aliter, si vsquam alibi, hoc certe lib. frequentiss. Exempli gratia c. 16. licet ab exemplo vacet diuersitas terminum, ac & exprobratio enim, & exhortatio vacat erga carnem, si vacaret & merces. Item c. 25. & vacat quòd hic iam ab hæreticis vindicatur, & vacabit astutia, ac 56. vacaturo scilicet emolumento. Item c. 60. totum scilicet vacaturum, ac: exinde vacaturam, &: ex futura membrorum vacaturam, &: licet enim esse quòd denuo, & nihilominus vacare; nec potest autem dici vacare, si nò sit. At enim si sit, poterit & non vacare; nihil enim apud Deum vacabit. Rursus c. 61. causas necessitatis vacaturaturas; ac: Si & hic iam vacare est; & temporatione.

CAP. X.

91. Teneas scripturas, &c.] Huius capitis titulum adimus; Quòd multis aliis scripturis caro illud. Legimus autem iuxta coniecturam Rhen. ex Vat. 3. Legit quando deprimitur; adige oculos, & tum quòd releuatur, pro eo quòd vtrubiq; mendose legitur: cum idem legunt quòd: reuelatur, sed illud placet, non præcedat: deprimitur; maxime quòd infra, à quo cuius iacere, eius & releuari.

92. Omnis caro videbit salutare Dei, &c.] c. 59. eadem hæc scriptura isdem penè verbis citatur autem id secundum 70. pro eo quòd B. Hieronymus xxii: & videbit omnis caro pariter, quam vtrubiq; Etionem eodem recidere, pulerè deducit Lex à verbo Hsiam.

93. Notatur in Genesi dicens Deus: Non habitabit spiritus meus in hominibus istis, quia corrupti sunt.] Adiciunt: Deus, ex 3. Vat. MS. cod. Reperitur etiam hæc scriptura secundum 70. Gen. 6. nisi quòd in præterito natur: in æternum, tam Græcè quàm Latine, & in translationibus quoque Hebraica, ac Chaldaica; quòd hæc mutatur. Legimus autem paulopost: que carnem ministrum sibi subigit, aut (subicit, ex Vati. 3. MS. cod. præterito. Item: verum interim & in illis litteris Paulus dicitur

94. quum stigmata Christi in corpore suo portat.] Auctor etiam hic variat à Græco & Latino contextu hodierno, legens: Christi dumtaxat, pro quò illi: Domini Iesu, & quidam: Domini nostri Iesu.

95. quum corpus nostrum, vt Dei templum interpretari vetat.] Hoc etiã paraphrastice, quia quomodo interpretatur 1. Cor. 3. Nescitis quia templum Dei estis, & quia templum Dei violauerit, & c. ipse corpus nostrum Dei templum interpretatur.

96. quum monet, tollere & magnificare Deum in corpore nostro.] Infra c. 16. ipsa verba Apollolus ait suo ordine: Glorificate (inquit) & tollite Deum in corpore vestro. Sunt enim illi synonyma: tollere, & glorificare. Atqui voluit hæc pariter tollite, pro quo Interpres vetus: portate, non mouit esse, sed iam tum lectum, etiam si minus Græcè sit quòd correspondeat. Porro addidimus ex 1. Vat. MS. cod. aliquando, legendo: quòd etiam aliquando probauit.

CAP. XI.

97. Hucusque de præconio carnis aduertimus

TERTULLI
CUM ANNOTATI
PAMELLI
A. V.
16.

micos, &c.] Inscriptum caput istud: Quod Deo non sit impossibile resurrectio carnis. Legentes mox ex 2. VATIC. MS. cod. Negantes enim eius penam.

98. de quibus luculenter & Paracletus, &c.] De scriptis Paracleti, quo nomine Montani vocare solet, & Prophetidis Priscæ, inter Prolegomena latius de Tertulliani paradoxis. Eodem etiam perinet quod habet in huius libri fine: per nouam Prophetiam de Paracleto inundantem, &c. Paulopost VATIC. 3. MS. cod. legunt: quibuscumque modis exemptum, sed magis placet: creptum; eo quod supra cap. 4. ubi id ipsum tractat, legatur: ereptam, & paulopost item: quocumque dehaustum. Omittunt eadem deinde: credere; quod tamen retinimus, eo quod possit confirmari cum illa quod interponitur: volunt. Placet vero quod legunt: quam tamen, pro: cum tam. Et vox est Tertullianica: dedicatam.

99. vtrumque mihi adplaudit.] Hoc est (inquit Rhenan.) vtrumque mecum facit, adiuvat me. Mox verbum est Tertullianicum: modulatus, pro eo quod i. adit. minus recte: moderatur.

CAP. XII.

100. Apice nunc ad ipsa quoque exempla, &c.] Caput hoc in scriptis: Quod diei ac noctis & quatuor anni temporum vices exempla sunt Resurrectionis. In quo Auctorem imitatur Epiphanius in Ancoratu. Atqui ad illud: Dies moritur in noctem, vel hic videt (inquit Rhenan.) quam non inamatus scriptor sit Tertullianus in discrepationibus.

101. ubique iustitium est.] Iustitium est (inquit item) quum à litibus & cognitione causarum in foro cessatur, dictum, quod iuris status sit. Hic usurpat metaphorice. Qui etiam eleganter illud explicat: hæres sibi inmet existens. Nam subinde (inquit) redit. Desinitis vita qui non amplius reuertuntur, hæres succedunt in bonis possidentis. Sive autem legas cum excusis Euphonia gratia: Redaccenduntur, & mox: Redornantur: sive cum 3. VATIC. MS. cod. Reaccenduntur, ac: Reornantur: perinde est.

102. Verna & autumnæ.] Duræ (inquit Rhenan.) Sunt tamen etiam alibi usitata Auctori, uti supra Tom. 2. lib. 6. de Spectat. cap. 9. vel verno (inquit) vel autumnæ.

CAP. XIII.

103. Si parum vniuersitas Resurrectionem figurat, &c.] Titulum huius capiti facimus: De Phœnice.

104. Illum dico alitem Orientis peculiarem, &c.] Rectè meo iudicio Franciscus Turrianus in B. Clementem Romanum, hinc probat inter cetera, auctoritatem Constitutionum eius Apostolicarum, eo quod verba ipsa Clementis hic transcripsisse videatur Auctor ex eo. Nam quod Clemens dicit Phœnicem *πύλοισιν ἀπόδεδεγμένην* Resurrectionis, Tertullianus dixit plenissimum huius spei specimen (quo fit, ut non placeat, quod habent VATIC. 2. MS. cod. planissimum.) *πύλοισιν* enim dicitur, seu dicitur plenum significat. Quam etiam Clementis vocat *πύλοισιν ἀπόδεδεγμένην*, id est, virginem, volucrem Auctor appellat: alitem singularitate famosum. Certè Cyrillus Catech. 18. de Resurrectione, disertis verbis (uti etiam idem adnotauit:) Hac (inquit) & scribit Clementis, & aiunt multi: cum sit una tantum avis & sola, in terram Egypti (nam & Arabia Egypto vicina est; unde non mirum si Auctor Arabiæ auem appelleret) in spatio 500. annorum venire solet, atque demonstrare resurrectionem; non in locis desertis, ne mysterium id

ignoretur, sed in aperta ciuitate, ut contractetur quod non creditur. Septem enim sibi facit à thure & myrrha, ceterisque aromatis, & completis annis eò deuenit. Moritur apertè & putrescit, deinde ex putrefacta carne mortuus vermis quidam generatur, & hic deinceps in auem formatur. Atque hoc est quod dicit Auctor: de posteritate monstruosum; qui semetipsum lubenter funerals renouat, natali sine (nam sic legendum, non: fide) decedens atque succedens iterum Phœnix. Vitatur autem etiam B. Ambrosius hoc argumento Phœnicis, ad comprobandam futuram Resurrectionem, cum lib. 5. Hexamer. tum lib. de fid. Resurreit. usdem penè verbis quibus Cyrillus hoc uno excepto, quod cum Auctore auem Arabiæ faciat; addens præterea, quod thecam illam corporis sui (quam septem ille vocat) ex Ethiopia in Lyciam vehat; atque ita, resurrectione eius huius, incole illorum locorum completis 500. annorum tempus intelligunt. Meminit etiam ad idem institutum Epiphanius in Ancoratu; in hoc diuersus, quod apud Heliopolim Egypti etiam comparere scribat, & id habet peculiare, quod seipsum exurat. Similiter sed ad probandam Christi ex virgine sine coniuge natiuitatem, adducit hoc exemplum Rufinus in Symbolo, Tomo 3. Operum B. Cypriani. Scripserunt autem istud hi omnes una cum Auctore ex Plin. l. 10. cap. 2. qui in hoc differt, quod viuat avis 660. Meminerunt etiam inter ethnicos Oppianus in Ixeutis, & alibi Euripides, Lucretius in Sectis, Interpret etiam Pindari, de quo paulo proximus egimus; ut persuadeatur, historiam potius esse quam fabulam, cuius tot & Orthodoxi & Gentiles meminerint, & iuxta Tertullianum etiam scriptura sacra.

105. Vbi iam nemo, iterum ipse, &c.] Istud eleganter expressit Auctor Carmin. de Phœnice, quod plerique perperam Lactantio adscribunt: quum ethnici Auctoris esse, comprobet Dn. Thomas in Lactantium.

Auis vnica Phœnix

Ipsa sibi proles, suus est pater, & suus heres,

Nutrix ipsa sui, semper alumna sui:

Ipsa quidem, sed non eadem, quia & ipsa nec ipsa est,

Eternam vitam mortis adepta bono.

106. Et florebit enim (inquit) velut Phœnix.] Restitui ex VATIC. vno MS. cod. florebit, pro: forebis, quia (sicut etiam ante me adnotauit Latinus) videtur intelligere illud Psalm. 91. *Νύξ & dies eius quiescent*; quod quidem verterunt Interpretes: iustus ut palma florebit; sed verti etiã potest velut Phœnix florebit; quia vox Græca *φύλιξ*, & palmam, & auem illam significat.

107. Multis passeribus antistare.] Est etiam vox Tertullianica: antistare. Nam sic legendum, pro antestare, ex VATIC. 3. MS. cod. & hic, & infra cap. 61. ubi legitur: ut etiam hominibus antistes. Atqui rectè adnotat Rhen. ironice dici illud: sed homines semel interibunt.

CAP. XIII.

108. Talia interim diuinarum virtutum linamenta, &c.] Hoc caput in scriptis: Quod etiã ex iudicio Dei integro Resurrectio necessaria comprobetur. Ibi autem: quo quum maximè, sic interpretatur Rhenan. quo, ac si dicat: quo auxilio, quo subsidio edictorum atque decretorum. Sunt etiam Tertullianus: subest dicere, ac idonea restituendi. Atqui legitimus paulopost: hinc vindicans istud, inde remunerans illud, addito recens: istud.

109. Sed cum Marcione plenius discas, an hoc sit Dei totum.] Remittit (inquit Rhenan.)

IANUS
onibus

nan.) Lectorem ad libros, quos aduersus Marcionem scripsit. Quod etiam pertinet illud: Hinc & ille nescio quis Deus hereticorū, de quo disputat Auctor toto l. i. adu. Marc. ad quem proinde hic mihi videtur adludere; ut potest in quo tractat: non duos esse Deos, alterum iudicem seu belipotentem, alterum mitem; atque adeo Dei esse totum iudicium.

110. nescio iam si Deus.] Sensum hunc explicat Rhenan. Nescio (inquit) an Deus hereticorum, Deus sit, quando nec Auctor est; quod tamen verus, id est, noster Deus, esse scitur; nec item Dominus est, quod esse debebat si Auctor esset. Qui etiam, sicuti alias non semel: expunget, interpretatur: perficiet; & similiter infra illud cap. 25. quum aut nunc deceret eam expungij; & c. 41. mortis per demurationem expuncta.

111. congruentiss. scilicet Deo destinatio iudicij.] Ita restituit Rhenan. pro iudicij, eo quod præcedit: iudicium in hominem destinare, & infra, cap. 17. Denique hæc erit ratio in vltimum finem destinati iudicij. Supplementum autem paulopost ex Vatic. 3. Itaque perfectam plenitudinem.

112. de totius hominis representatione.] Similiter infra cap. 17. carnem etiam idcirco representandam esse iudicio, & representatione carnis, ac cap. 23. non representatio, & c. sed expectatio; demique c. ult. ut rursus ex illa representetur Adam. Quod verò utrobique representari dicit hominem, hoc est, presentem sibi iudicio; mox patere appellat, quod pro apparere suo comparere accipi, adnotauit etiam Rhenan. A quo etiam vox: dispungenda, Auctori non minus visitata, sic explicatur; ac si dicat: quæ per tot substantias satisfacere debeat, per quod & sumpta est.

CAP. XV.

113. Age iam, scindant aduersarij, & c.] Caput hoc inscriptissimus: Quod quædam operarum inter se societatem habeant Anima & caro; etiam simul mercedem accipere debeant.

114. in vitæ remuneratione, & c.] Quam hic remuneratione, supra c. 8. & hic c. 16. ac alibi sapienter mercedem vocat, & paulopost, ac cap. 21. præmium; addens præterea: iniustum fore Deum, si sociam bonorum operum à præmijs arceat; & cap. sequ. beneficis (id est, beneficentibus) enim debet. Item cap. 21. Nullum opus certum est mercedis incertæ. Plures eius ceteros di locos videre est supra Tom. 2. lib. ad Marc. cap. 3. num. 43. & l. de Patientia, cap. 11. num. 73. ac 75. l. i. de Cor. milit. cap. 15. nu. 197. Similes sunt loci infra cap. 33. obnoxium esse mercedibus, pro communi operatione pensandis; cap. 34. Distribuit enim utrique substantiæ per officia propriam mercedem salutis; & cap. 40. præferens mercedem æternarum inuisibilem, & gloriæ pondus; in compensationem laborum, ac secundum collegia laborum, consortia etiam decurrant necesse est præmiorum; rursus cap. 41. commemorat: remunerationes, ac: compensationem mercedis; ac cap. 47. compensationem salutis, & præmium disciplinæ. Iterum cap. 48. ter: meritorum corporis meminit, sicuti etiam cap. 50. & 52. Denique cap. 56. dicit: iniquum esse, aliam substantiam operari, aliam mercedem dispungi; ut hæc quidem caro per martyria lanietur, alia verò coronetur; nec absimiliter cap. 59. in fine: mercede disunxit. Loci adnotandi contra Hæreticos hodiernos.

115. Negent operarum societatem.] Angl. MS. cod. operum; verum præterquam quod illud habeat V. at.

3. etiam Tertulliano magis visitatum est. Sic supra c. 8. quæ opera coniungit, & infra c. 16. quibus operam ipse accommodat; ac quod magis huc accedit: reputantur illi operæ mala, & nec bonæ operæ reputentur illi, sicut nec mala, & quum aliquas laudat operas carni indicit. V. c. 17. operæ carnis expungit. 116. quæ sola decurrit.] Angl. cod. MS. decurrit, verum illud habent V. at. 3. & omnino Tertullianum est.

117. arcem animæ, & c.] Intelligi cor, de quo scripturas adfert; in quo Auctor secundum Christiani hegemonicon animæ collocat, supra l. de Anima cap. 1. quamquam ibidem varia Philosophorum placita recenset, à quibus principalitas sentium contentum sit in cerebro, vel in medio superciliorum dicitur, aut alibi; de quibus omnibus videre est in Auct. nostras n. 185. vsque ad n. 201.

118. Qui conspexerit mulierem ad concupiscendum, iā adulterauit in corde.] Ad idem restituit ex Angl. MS. cod. Nam præterquam quod ita legitur in plurius Graeca, Syriaca, Latina, Marit. & ceteris, sic legit Auctor loco citato (ubi etiam citat illud Marc. 9. Quid cogitatis in cordibus vestris nequam est, & c. infra T. 5. l. de Exhort. ad castit. Legimus autem ex V. at. MS. cod. paulopost sub huius cap. finem: quo etiam ministris facti cuiusque deposcit, pro: quod.

CAP. XVI.

119. Sed quum imperium animæ, & c.] Imperium huic capiti datus: Quod appellatio, quæ corpus vas Animæ dicitur, nihil obstat quo minus coronetur, aut inhonoretur. Legimus autem ex V. at. cod. MS. ne & hoc alia operatione subuertant; quo fit, ut non sit opus sicuti homini; & mox iuxta Angl. cod. MS. ne ex hoc prætaxat) sociam cogantur agnoscere.

120. idcirco cum auctoribus merita commutare.] Similiter paulopost: ut dominorum meritis & ipsa communicent, & cap. sequ. huius hæc satis essent ad plenitudinem meritorum, & c. Et a deuincta sunt meritis. Loci rursus adnotandi Aristarchos nostri temporis pro meritis operum bonorum, quales paulopost n. 113. & supra plures adnotat nobis T. 2. l. de Patient. c. 13. n. 82. sine autem legitur vasculum carnis, cum Angl. MS. cod. d. sine cum in nobis vasculo, perinde est: quam nonnumquam in opusculatis, sæpe etiam cum Ablatiu vsu congruunt. Omnino autem restituumus ex 3. V. at. MS. cod. quæ licem damnari, pro: damnari, ac nec gloriari bestias pronuntiar, pro: pronuntiaris. Item licet licet enim nec bonæ operæ reputentur illi, nec mala; quia præcepit, non reputabuntur de operæ mala.

121. non dico venenarium, & c.] Similiter supra l. 5. adu. Marc. tractans c. 19. epist. 1. Cor. venenarium soluto, calix erit puniendus. Atque pro tribus, pro eius edit. ficticis, sicut etiam V. at. 3. verum magis venit cum Archigallo; ut loquatur de calice, quæ non se famina aut eunuchi cum osculo propinabat. Huius etiam sit mentio Tom. 3. lib. de Pallio, n. 90. Quæ etiam non placeat coniectura G. Caeteri Non. Lect. 4. c. 1. Archithrecis; quæd genus erat gladiatorum.

122. vel Archigalli.] Archigalli (inquit) hodie principes sunt Gallorum, sine excubitorum. Auctores huius Firmico, Venus in decimo ab huiusmodi locis, sic etiam & Archigallos, Ceterum hic hominum genus inauspicatum, exorsum esse solent, & propter eos quædam

habent in deliciis, etiam turpe & flagitiosum.] *123.* vel gladiatoris, aut carnificis.] Gladiatorem & carnificem coniungit, eo quod, sicuti supra patet Tom. 2. l. de Spectac. c. 12. n. 116. 117. ac 118. humana corpora in exequiis, edicto inferiari die post epulas evogantur, & feris dispendia traduntur; quibus verisimiliter calix aliquis vini proponatur, ut tanto acris coram feris depugnarent, quibus etiam oscula a parentibus offerbantur; nam sicut, B. Cypri. teste Epist. 2. etiam mater intererat. Sive autem legas: nedum a capitis sui officio relegarit, cum exc. sine, relegabit cum Vatic. 3. MS. cod. parum refert.

124. inludia animarum.] Vocat (inquit Rhenan.) inludia animarum, illusiones manuum, in visionem inimicos suos parricidii auctores exagitantium. Legimus autem more Tertulliano, cum 3. Vatic. MS. cod. & Anglic. vrgentium, pro: vrgentium.

125. de coronis quoque potatoris sui inorabitur, &c.] Sic MS. Vat. 3. pro: inornabitur. Quis autem oras pectorum etiam agnovit Lucet. lib. 4. inornabitur idem est, atque in ora coronis ornabitur. Adhuc enim ad coronas, quibus victorum etiam calices inornabantur, de quibus dicitur, Virgilius:

& vina coronant.

126. laudem suam confectione pensabit.] Hoc est (inquit Rhen.) dicabitur templo, trophæi instar suspensus. Onitrimus autem secundum MS. Vatic. 3. cod. illud: ne, superfluum legentes: Est ergo & in vascula; & cum illam: in huic quoque argumetationi satisfecit, pro: aut.

127. Nam et si vas vocatur apud Apostolum, &c.] Sive id legas, sive quod habent 3. MS. Vatic. cod. vocat Apostolus; perinde est. Adhuc vero ad illud 1. Thimoth. 4. Vt scias unusquisque vas suum possidere in sanctificatione & honore, quod metaphrasice vertit Auctor; in honore tractare, sicuti etiam infra lib. 5. adu. Marcion. ubi de hoc latius.

128. vas enim capacitatis nomine dicta est.] Adnotata voce $\sigma\upsilon\upsilon\omicron\varsigma$ ad marginem, Rhenan. significat, alludere Auctorem potius ad etymologiam eius vocis Græcæ, quam qua vas Latine dicitur. Legimus autem: que (nempe natura) eam non instrumentum in operationibus præstat, pro: habet; & magis placet eorundem Vatic. 3. MS. cod. lectio: quod ab anima videtur impelli, quam: videatur; ac: Glorificate (inquit) & tollite, &c.

129. in alienam culpam.] Sic hic dicit (inquit Rhenan.) alienam culpam, sicut mox: extraneam gloriam, & paulo post: exules carnis; & infra cap. 44. In re ergo aliena salutis.

CAP. XVII.

130. Simplicior quisque fautor, &c.] Titulum huic capiti imposuimus: Quod proinde non sola anima, sed & corpus pati debeat.

131. Nos autem ANIMAM corporalem & hic profiteamur, & in suo volumine probamus.] Adlegat hic denuo lib. de Anima, in quo quod hic citatur, reperire est s. 5. 6. 7. 8. 9. & nominatim c. 7. adducit pro se, sicuti hic: Lazari exemplum, nempe eius qui souebatur in sinu Abrahæ penes inferos, de quo Luc. 16. Perim (vri etiam ante me adnotavit Rhenan.) hoc cap. & sequi, meminerit lector se Tertullianum legere; perimet enim ad paradoxon de Anima corporea; de quo latius inter Prolegomena. Et quod id non comprobetur Lazari exemplo, ex August. dicto c. 7. ostendimus vum.

93. & 94.

132. substantiæ, soliditatis.] Aliquando (inquit Rhenan.) legendum putavi, substantiæ; aut substantiæ soliditatis; sed solet omittere Coniunctiones, que admodum supra adnotuimus. Subaudi: igitur. & atque exponit: Elabentem proprium genus substantiæ & soliditatis, per quam, &c. Sic lib. de Patient. Nomen, familiam ipsius persequentes.

133. Dedit igitur aduersario dicere: Ergo, &c.] Legimus: Dedit, verbum antiquum, id est: Dederim, pro eo quod erat minus cocipuum: Dedi. Idque eo magis quod cap. sequent. dicit: quamquam in hac materia admittamus, interdum animam mortalitati assignari ab hæreticis; non vero: admittimus. Vt ut autem legatur, sunt verba aduersarij, Ergo, &c. usque ad illud: Immodatenus. Item legimus ex Vatic. 3. MS. cod. non quæ sentire quid, &c. sed quæ necesse est, pro: quia, quod vrobique legebatur. Perinde est autem legere: & ad patientium, cum reliquis, vel: etiam ad, cum dicto Angel. MS. cod.

134. eorum interim sententiam pendit.] Facit hic locus ad confirmationem meæ interpretationis loci similibi supra alenci, qui nunc non occurrit, ubi pendere similiter cum Accusativo adnotauimus. Legimus autem aliquando post: Idcirco pro quoquo modo egit, ex Vatic. 3. MS. cod. ubi erat duntaxat: pro quoquo modo egit.

CAP. XVIII.

135. Hucusque præstructionibus egerim, &c.] Hoc caput inscribendum duximus: Quod in scripturis sacris edictum Dei pendeat, Resurrectio mortuorum, quidque illa duo verba significant. Quod istæ penè verbis latè etiam tractat Auctor infra lib. 5. adu. Marcion.

136. Cui quum tot auctoritates, &c. procurant.] Vide supra num. 70. quibus adde ex Rhenano, sicut etiam alibi dicere Auctorem: procuro tibi, Ergo: procurant, hic interpretare, sciant, subscribant, ad sint. scilicet honores substantiæ ipsius, vires Dei, exempla earum, ratio iudicij & necessitates. Substituimus verò iterum ex Angel. MS. cod. lectionem antiquam intellegi, pro: intelligi; & mox rursus: intellegatur, pro: intelligatur. Cui simile est illud supra cap. 6. qui illam & elegendo dignam iudicasset.

137. quoniam titulo spes ista perscripta sit.] Ita ex Vatic. 3. MS. cod. ubi antea erat: proscripta. Antea quidem in 1. edit. legebatur: quoniam stylo, & sic etiam supra cap. 10. Apostolum quoque ne de vno stylo notis, quo plerumque carnem compungit, sed (inquit Rhenan.) quia sequitur infra cap. 9. Et hæc itaque dispectio tituli, & præconiij ipsius, & sic habet Gorticensis quoque codex, scripsimus titulo. Legimus autem non ita multo post: Et qui non audiuit videt, ex Angel. MS. pro: qui non audit. Qui etiam legit: quam ipsa substantia indutus.

138. Diruite (inquit) templum istud: & ego illud triduo resuscitabo.] Etiam hic metaphrasice vertit vocem Græcæ $\lambda\omicron\upsilon\epsilon\tau\tau\epsilon$: diruite; quam alij vertunt Ioan. 2. soluite; & addit: ego, quod nusquam legitur neque in Græcis, neque in Syriacis, neque Latinis exemplaribus, sicuti e contrariò mox contractius legitur quum sit Ioan. 2. De corpore suo dixerat, quum habeatur: de templo corporis sui. Et qui ex Vatic. 3. MS. legimus: eius & relectuari & resuscitari, pro: eius; & mox: circumferret, pro: circumferat; neque enim nunc Christus talent

IANUS
onibus

TERTULI
Cum Annotati
PAMELLI
A. V.
36.

animam circumfert. Item cum Angl. MS. cod. secundum
1. adit. vt exinde à cadendo cadauer renuntietur,
pro: cadauerē enuntietur; & profusus: quæ illud de
terra suscitabit ingressa, cum Vatic. 3. bis. pro: suscita-
uit; & cum Anglico cod. etenim agitur in somnis,
pro: Sed enim.

139. Postulans enim Saræ humana locum de
filiis Cher, &c.] Græcâ vocem χερ Gen. 25. Latine etiã
reddidit, pro eo quod Interpres Latinus adit. 70. Hesh. nō
recte, quod magis Hebrææ voci correspondeat, & ubique
euphorie gratis in Hebræicum in x transferrî solet. Ma-
lim etiam legere cum V. 3. et Angl. MS. cod. & huma-
bo mortuam meã; nisi Græcè legeretur τὸν νεκρὸν μὲν.
vox autem νεκρὸς subinde in Bibl. us transfertur cadaver
seu morticinum; maxime quum sequatur etiam iuxta MS.
cod. Et si mortuus dici mereretur, ac: Quod si mor-
tuus.

CAP. XIX.

140. Et hæc itaque dispectio tituli, &c.] Inscr-
ptionem huic capiti datus: Quod perperam quidam
Resurrectionem in imaginariam significationem
distorqueant.

141. discidium carnis atque animæ, &c.] Quod
hic discidium, supra l. de Anima, c. 27. discinctio, & c.
51. discretio corporis animæque appellatur; quo loco vi
de Adnot. nostras n. 568. Eodem pertinet quod infra di-
cit c. 47. Regnum mortis nihil operari quàm carnis
dissolutionem. Quibus adiungendum est contra illos,
qui mortem, Auctore teste, spiritualiter ignorantiam
Dei interpretabantur, multas esse scripturas tam aper-
tas, vt spiritualiter intelligi nequeant; exempli gratia, quum
Num. 16. vetatur quis consueta hominum morte mori, &
Deuter. 2. peccatum recitatur morte plendum, & mil-
le alia.

142. Itaque & Resurrectionem eam vindican-
dã.] Adhuc illi quidem ad illud Apost. Rom. 6. An
ignoratis fratres, quia quicumq; baptizati sumus in Christo
Iesu, in morte ipsius baptizati sumus? Conspicite enim su-
mus cum illo per baptismum in mortem, vt quomodo Chris-
tus resurrexit à mortuis per gloriam patris, ita & nos in
novitate vitæ ambulemus, &c. Sed respondet cap. sequent.
Auctor, etiam si aliquando figuratè accipiatur mors &
resurrectio, non tamen semper, quod ipsum de Euangelio c.
eodem profequitur, & c. 21. ac 22. addit: non sine alias
scripturas, Resurrectionem spiritualiter accipi. Per
quæ etiam soluitur quod:

143. Dominus scribas & Phariseos sepulcris
dealbatis adæquauerit.] Atqui cum Vatic. 3. MS. cod.
omnino legimus: Resurrectionem fide consecutos,
pro: resurrectionem fidei, & : consueverunt, pro:
consueverunt.

144. arcana hæretica.] De his latè tractat Auctor
supra lib. aduers. Valentin. cap. 1. vt potè quo doceat: nihil
magis curare hæreticos, quàm occultare quod
predicant; vbi vide Adnot. nostras num. 2. quibus ad-
dendum illud Auctoris alio loco, cap. 3. Hæreses demon-
strasse, vicissè est. Lego autem aliquando post cum MS. 4.
secundum 1. adit. in seculari vitæ morte detineat, pro:
detinebat.

CAP. XX.

145. Ob huiusmodi igitur coniecturas, &c.]
Titulum huic capiti dedimus: Quod non omnia in
Prophetis aut Euangelis allegoricè aut figuratè
interpretanda sint.

146. Atque adde si omnia figuræ, quid erit il-

lud cuius figuræ? &c.] Locus egregius, qui etiam in-
queri possit in illos, qui verba Christi de Corpore & In-
guine Domini figuratè volunt intelligi, quum aliquo tem-
pus illius multas præcessisse, ipsi fateantur.

147. nobilicum Deum.] Omnino sic legendum pe-
ter, non: Dominum, quia habet aditio Græca τὸ θεοῦ.
meθ' ἡμῶν ὁ θεός.

148. Et, si obliquè: (id est obliquè) Acceptam
virtutem Damasci & spolia Samariae.] Ita dicitur
guendus est hic locus, non sicuti antea: Et si obliquè.
Quid autem sibi velit dicta Prophetia Isai. 8. sicuti
facie obscura, partim supra diximus Tom. 1. lib. aduers.
Iud. cap. 9. numer. 98. partim infra lib. 3. aduers.
cap. 13.

149. Sed manifestè: Venturum in iudicium
cum Presbyteris & Archontibus populi.] Vatic. 3.
MS. cod. & principibus. Perim Archontibus legitur
infra lib. 4. adu. Marc. sub finem, vbi de hac scriptura
tius; & etiam vtrobique legitur in sequens scriptura
qua etiam ibi) & Archontes congregati sunt in
nū. Denique id pro more habere, vt vox ἀρχόντων
tur in sua versione à Tertull. supra adnot. an. 1.
Hermog. cap. 19. num. 68.

150. Qui & tanquam ouis ad victimam ab-
ductus est, &c.] Vatic. 3. MS. cod. ad iugulationem, quod
quidem proprie vox σφάγησιν significat, sed in
tate, eo quod legitur: ad victimam, alibi scriptura
Etore supra lib. dicto aduers. Iud. cap. 9. 31. 32. 33. 34.
lib. 3. aduers. Marc. Secundum quos posuerunt, vt
Vatic. 3. MS. cod. omisi: se, legens dicitur: euen-
dentem, scilicet Herodem (vbi est Isai. 33. 34. 35. 36.)
Græcè apud 70. non legitur; atque aditio etiam
dum duobus locis prioribus ceteris, & cap. 9. pro
dum illud: sine voce, quia ita reddidit Aucto-
r. Quidam, quæ ab aliis: minus transfertur.

151. Dorum suum ponens ad flagellum
hic reperitur Isai. 50. In quo sine lege: ad palmam
exc. sine: in cum Vatic. 3. & exc. infra lib. 3. aduers. Ma-
c. 5. perinde. Lego autem: à feciditate Iputaminibus
tim ex 3. Vatic. MS. cod. qui legitur: à Iputaminibus
culis (minus accommodatè, eo quod Græca vox ἰπταμίνων
magis feciditatem significat) partim ex lib. 3. aduers. Marc.
vbi solum legitur: à Iputaminibus.

152. Perfossus manus & pedes sortem
vestimento.] Adhuc ad illos versus Psalm. 21. 10.
runt manus meas & pedes super vestem meam
sortem.

153. & potus amarus.] Hic ad illud Psalm. 116.
dederunt in escam meam fel.

154. & caput irridendum nutus.] Repetit
ad illud Psalm. 21. 10. Omnes videntes me deriserunt,
mouerunt caput.

155. triginta argenteis adpretiatus à per-
re.] Et si hoc potius reperitur Zachar. 11. quia tam
subiungitur ab Auctore: quæ enigmata apud Hiero-
miam, (in hoc secutus est Euangelistam Matthæum, vt
dicitur secundum plerisque codices, quilibet etiam
usus videtur: Tunc impletum est quod dicitur in
Hieremiam Prophetam) & marginem malorum ad-
bere, & etiam sic in Indiem redigere scripturam, vt
rem. 32. (vt potè vbi de agro empro sic mento) et Mat-
27. Siquis plura huc pertinentia desideret, videat Con-
ment. Reuerendissimi Domini Gandavensis Langensii in
Concord. Euangelist. cap. 140. & Adnotat. supra
B. Cyprian. Sive autem: præfatos, legat, cum Angl. MS.

siue profatos, cum reliquis non refert. 156. nec inclaruit lingua mutorum.] Supra l. adu. lud. cap. 9. & mutorum lingua soluetur; nam hoc singulari numero legere oportet secundum edition. omnes, tã 70. Hebræam, Chaldaicam, & Latinam ex illis translationibus. Est etiam adnotanda lectio: mutorum; ad confirmationem eius, quod Leo de Castro in Isai. c. 35. putet olim lectum apud 70. γλωσσα ἀλάλων ἀνεωγμένων, ex vestigio edit. Coplutenfis, qua in contextu posuit postremum illud ἀνεωγμένων, alioqui superfluum.

157. nec manus aridæ & genua dissoluta reuoluerunt.] Quis hic transfert (ex eodem c. 35. Isai. paulo ante) manus aridas, vertit infra l. 4. adu. Marc. paralyticas, Metaphrasticas suo pro instituto transferens vocem Græcã ἀραιώνων, que remissum & inualidum significat; & pro: genua dissoluta, que proprie significantur vocibus: γοναται & ὀστέλασμα, ibi vertit: crura paralytica. Siue autem: clodi legas ut ex hoc loco, siue: claudicã MS. & hic & supra l. adu. lud. perinde est. Legimus autem cum 1. edit. & Angl. MS. cod. quæ etiam ipsi, pro: quæ etiam. Et vox est Tertullianica: remediatorum.

158. ut quum exitus gentium, & vrbium resonant.] Intelligit haud dubie Isaiam, ubi exitus siue exitia predicuntur Tyri, c. 23. & Egypti, c. 19. & Babylonis, c. 13. & Idumæ, c. 21. & nauium Carthaginensium quod lego ex Angl. cod. pro: Carthaginensium dicta c. 23. ubi iuxta 70. legitur: πλοία καρχηδωνος, id est: Naves Carthaginis; pro eo quod apud Hebræos: Naves Tharsis, id est maris, iuxta B. Hieron. quam vocem etiam sicut mare reddere 70. proterquam hoc solo capite, idque un. semel, sed etiam tertio.

159. ut quum ipsius Isaci plagas, &c.] Hic similiter alludit ad eiusdem Isai. c. 24. v. 28. sequentia vsq; ad 32.

CAP. XXI.

160. Si ergo interdum & in quibusdam, inquis, cur non, &c.] Caput hoc inscriptum: Quod edictum Resurrectionis nequeat spiritaliter intelligi. Est autem vox Tertullianica: denotetur.

161. Tunc quod verisimile non est, &c.] Prima editio Tunc, sed Rhenano, qui primus Tunc substituit, consentiunt omnes MS. cod. sicuti etiam in hoc, quod legendum indicari: annuntiata, cui etiam similes locos adducit infra, c. 25. Quia si nulla tunc adnuntiaretur, & mox: Quia non & tunc spiritalis adnuntiaretur resurrectionis.

162. Sed etiam temporalia & localia, &c.] Respicit ad ea que ex Isaiâ adduxit c. præced. n. 158. & 159. Siue autem legas: in omne hominum genus cum excus. siue: humanum cum Vatic. 3. MS. non refert. Est etiam Tertullianica phrasîs: Dispositiones eius, nempe Dei, tunc hic, cum alibi frequenter.

163. Et puto, &c.] Puto hic accipitur pro a simo seu iudico ita esse; nequidem illo modo Auctor dubitabat, an in Deum competeret inconstantia. Et sic ubique ea voce vertitur, sicuti etiam voce: opinor, c. sequent. & alibi sæpius. Exempli gratia, c. sequi, que puto adhuc integra est.

CAP. XXII.

164. Post hæc ad illas etiam scripturas, &c.] Inscriptionem huic capiti datus: Scripturas non finire, ut dicatur: Resurrectionem hic fieri, aut statim ab excessu vite.

165. quum in aduentum (opinor) Christi, &c.] Coniectura Rhenan. qua sic legendum coniecit, pro: in aduentu, consentiunt omnes MS. cod. quorum Angl. quidem legit paulo aliter: æquè in aduentum (opi-

nor) Christi vota nostra suspirant; sed prius magis placent.

166. ad diem Domini magnum, diem iræ, &c.] Hic adludit ad illud sophon. 1. Quia iuxta est dies Domini magnus, &c. dies iræ. Deinde ad illud Isai. 61. & diem retributionis; item quod est Iob 19. In nouissimo die (quem hic vltimum diem vocat) de terra surrecturus sum; denique illud Matth. 24. De die autem illa nemo scit nisi solus Pater. nam quod subiicit: & tamen signis atque portentis, &c. paulo post latius ipsis scripturarum verbis explicat.

167. Interrogatus à discipulis, &c.] Quia sequentia ex solo adf. Luca Evangelista, dumtaxat adnotauimus ad marginem Luc. 21. Argue adeo de verbis Evangelistæ, Lectorem remittimus ad l. 4. adu. Marc. infra ubi explicatur hoc c. 21. latius. Indicabo autem varietatem lectionum, & que ibi non reperiuntur. Hic itaque imprimis legit Auctor: quando euentura essent, pro: quando hæerunt, dumtaxat. Siue autem legas: eruperant, nempe à Christo, cum exc. siue: eruperat, sicut Christus cum Vatic. 3. MS. perinde est; & item seu legas: conclusionem sæculi, seu: conflagrationem.

168. dirigit.] Sic Vatic. 3. MS. cod. pro: digerit, quorum illud placent; vtpote frequentissimum alibi, tum hoc libro Auctori vsitatum. Sic infra cap. 37. ex materia dicti dirigendus est sensus, & cap. 52. Sin. dubio ad hoc dirigit.

169. Et tunc erit Hierusalem conculcatur nationibus, &c.] Conculcatus (inquit Rhenan.) pro conculcatione. Duabus enim vocibus vertere etiam voluit quod alij conculcare, sicuti Græcè est: ἐσθλασθη μένη. Lego verò ex Vatic. 3. MS. cod. cum reliquis Israël, pro: cum reliquo.

170. secundum Ioëlem, & Daniele.] Ioëlis cap. 2. locus infra loco dicto citatur, sicuti etiam Danielis cap. 7. ad quem hic etiam adludere Auctorem constat ex verbis utrobique citatis, tum de portentis in celo, tum de filio hominis venturo in nubibus.

171. & vniuersum concilium Prophetarum.] Citat infra in hanc sententiam Auctor Prophetam Ezech. cap. 3. & in marginem, Isai. c. 13. Et Ezech. 32. quare & nos tres hos locos hic adnotauimus quippe qui tractant: de signis in sole & in luna (ubi addo: in ex 3. Vatic. MS.) & in stellis, ad quos adeo adludit c. 21. Lucas.

172. conclusionem nationum.] Vatic. 1. conflagrationem; verum conclusionem accipit pro pressura, sicuti infra legit; seu pro: conflictatione, sicuti ibidem non semel, & paulo ante; cui etiam magis correspondet vox Græcã σπρωξις, sicuti etiam illud ἐν σπρωξι, vertit hic: cum stupore, de quo infra latius.

173. & motus refrigerentium hominum.] Longè aliter & vertit & distinxit hunc locum Auctor, quam vulgatus interpres. Nam vocem σάλας interpretatur simpliciter motum, qui proprie motum fluctuum significat; quo fit ut vulgatus interpres, fluctuum, verterit; Et illud: & motus, cum sequentibus coniungit, quasi nauum versum incipiens; & σάλας (quod alter præcedentibus addit) σπρωξις ἢ ὀρθρωσις ἀνθρώπων. Quomodo etiam legisse videtur, qui in Syriacam linguam vertit, ubi sic legitur: Et commotio que eiciet animas hominum. Deinde vertit: refrigerentium (sicuti Vatic. 3. MS. cod.) aut velut exc. cod. perfrigerentium; quod alter: arefcentium, proprie verò magis verti posset: exanimatorum.

174. tenerescetium arborum in caulem floris, & dehinc florem frugis antecursorè.] Locus sicuti infra PP

JANONIBUS

TERTULI
Cum Annotati
PAMELLI
A. V.
J. G.

etiam citatur l. adu. Marc. 4. non aliud habet, quam: qu^o fructum protulerint; atque adeo istud partim ex Matt. & Marco desumptum est; qui habent: quum ramus ex se tener fuerit, quod tenere fecerit dixit hic Auctor, de reliquo supplens quod Græcè est dicitur apud Lucam, ὅτι τὸ αὐτὸ ἐλάωσιν ἡ δὴ, id est: qui iam prorsuperint, siue uti Interpres edit, Syriaca: pullulauerint; nempe in caulem floris, & dehinc florem (quod omnino hic addendum est) frugis antecurforem; etiam explicans, quid fructus nominis sibi voluerit Luce Latinus Interpres. Quem in hoc imitatus videtur his verbis B. Hieron. Comment. in Matt. Quando (inquit) teneres fuerint in arbore ficus cauliculi, & gemma crumpit in florem.

175. ut digni habeamini effugere omnia ista, & stetit ante filium hominis.] Scripsimus: digni habeamini, pro: dignemini, ex V.atic. 3. MS. cod. quia Græcè est: ἕσπετε, ἰσθῆτε. Possit interim etiam retineri: dignemini si passim accipiatur, uti frequenter de Actibus verbis facit Auctor; qui hic in duobus dissentit à textu vulgato tam Græco quam Latino ac Syriaco; tū quod omittat quod his verbis præmittitur, δὲ ὁ θυοῖ, id est: orantes; tum quod ubi Græcè est ἕσπετε, id est: stare, ipse legat: stetit; cui interim concessit Syrus Interpres, legens: consistatis. At qui mox Latinus legendum censet: fructificat, pro: fructificasset; quod verò lego: fruticat, id est: germinat. Sic etiam castigantibus supra l. adu. Hermogenem illud Gen. 1. Fruticet terra herbam, c. 22. & 29. ubi vide Adnot. nostras num. 76.

176. ad confringendam terram secundum Isaiā.] Adhuc ad illud Isai. 2. quum surrexerit confringere terram. Ibi autem, Quis inimicos Christi, &c. ad illud Psalm. 109. donec ponat inimicos suos scabellum pedum suorum.

177. Christianos ad Leonem.] De voce illa popularium vide supra Apolog. c. 40. n. 524. Similis est & illa, cuius infra meministi l. de Exhort. ad castit. Christiani ad bestias, & quod dixit supra l. de Spectac. c. 27. illic quotidiani in nos leones postulantur.

178. secundum angelorum constitutum.] Constitutum (inquit Rheban.) sicut statutum, pro constitutione. Verbum iureconsultis veteribus usitatum. Locus est Actorum cap. 1. Ecce viri duo astituerunt illis amici vestibus albis, &c.

179. Nulla ad hodiernum tribus ad tribum peccora ceciderunt.] Ita transtulit quod est Zachar. 12. et inde partim citatum Matth. 14. ac Apoc. 1. γὰρ ἡ δὲ τὰς ἡ γῆ καὶ φῦλας καὶ ἄνθρωποι (id enim addendum videtur) φῦλας; quod ad verbum posset transferri: & lugerit, seu potius peccora caderet, extra, per tribus & tribus. At qui ibi nemo adhuc excepit Heliam, adhuc ad illud Malach. 4. Mittam vobis Heliam Thesbitic, antequam veniat dies Domini magna & illustris.

180. nemo adhuc fugit Antichristum; nemo adhuc Babylonis exitu fleuit.] Prius istud disertis verbis non habetur in Apocalypsi, sed satis innuitur c. 12. ubi dicitur mulier, quod est Ecclesia, fugisse in solitudine à facie draconis; et maxime c. 18. ubi iubetur populus exire de Babylone, & insuper legitur: Et flebunt & plangent se super illam Reges terre, quare & solum hunc locum ad marginem adnotauimus. Lego autem: qui surrexerit, cum 3. MS. V.atic. cod. secundum 1. adit. pro: surrexit.

181. Exiit planè iam de corporis sepulcro, &c.] Ironia est ista de Christo; qua (mea quidem sententia) opinionem eorum hereticorum irridet, qui Christum surrexisse quidem fatebantur, sed adhuc mortalem, ad ludens in-

terea tacite, tum ad illud Ephes. 6. Nobis collectatio est ad nos mundi rectores, siue, uti ipse verit, mundi peccatores, quod Græcè est ἡσθητοὶ πατῶρας, & ad illud Matth. 22. Reddite que sunt Cesaris Casari.

CAP. XXIII.

182. Docet quidem Apostolus, Colossentium scribens, &c.] Capiti huic titulum datus. Quod est Apostolus spiritualiter nos resuscitatos dicit, alibi tamen corporaliter resurrecturos adfirmet. Quod illud quidem: mortuos fuisse nos, reperitur Coloss. 2. verbis infra scriptis; at illud: aliquando alienatos à inimicis sensus Domini, in operibus pessimis reperitur Coloss. 1. In quibus interim verbi hoc variat à vulgato Editione tam Græca & Syriaca, quàm Latina, quod reperimus in sensibus Domini, ubi alter dicitur: tenetis & pessimis, pro: malis. In illo consentiunt Auctores B. Hieron. legens in Commentar. inimicos consilium contempnit Domini, ac B. Hieronym. epist. ad Ioan. Hieron. sensus eius.

183. delincent consepultos Christo, &c.] Repetitur Coloss. 2. ubi ad verbum ex Græco: ἐν τῷ νεκρῷ ἔσθῃ, & consuscitatos in eo, ac citatam proprie vertit vocem Græcam ἐνεργησάτω, pro: Latine Interpres: operationis. Quibus verbis Apollonius sensu subiungitur illud: Et vos quum moris esse delictis, &c. Sic enim legere pergo iuxta adnotationes Græcas, Latinas, Syriacas, et si repugnantiæ non sit MS. cod. qui omittunt in. Cum in eadem lego: παρανοία, pro: præputio. Qui etiam l. 5. adu. Marc. lego: ἐπι- explicat illud: neque circūcisio aliquid prodest que præputiatio. Et constanter codices omnes legunt, vestra, ac: vobis, Peculiarè itaque illud est in Hieron. quod in prima persona legitur & vertitur infra, ac: nobis.

184. Si cum Christo mortui estis, &c.] Similiter reperitur Coloss. 2. Consentit autem ibi in Græcis & Syriacis exemplaribus, quod mutatur in Latinis legitur: ab elemētis mundi; & adhuc, sic legitur quasi quidam (sic enim lego vocibus transpositis) 3. MS. ut magis respondeat phrasi Græcæ, τὸ ἐπι- alij vertunt, Quid, aut, cur, tamquam. Et sic peculiarè Flori quod addat: quidam. Qui reuertuntur in Hieron. ex Græco voculam ἐν, cum vertitur in manu-

185. Denique sic surrexistis, inquit Ieronimus, &c.] Hoc adducitur ex Coloss. 3. c. ubi vertit: et ea que sursum sūt, & Metaphrasis: quæ de terra pro: τὰ ἐπὶ τῆς γῆς; id est: que supra terram. Quoniam tem omnia exemplaria tam Græca & Syriaca, quam Latina, sic legant; correximus secundum primam adnotationem MS. V.atic. 2. & Anglico codicibus: & vita vestra condita est, pro: sed vita nostra; et præinde emendamus ante illa verba ex Pat. 2. non vobis, pro: nobis.

186. Scimus quia si manifestauerit, &c.] Ieronimus, eo quod sileat verbum Actuum pro: manifestauerit, Tertulian. cū quibus omnibus legimus phrasin Tertulianicam: similes eius erimus, pro: etiam etiam par esse debetis vstratum, supra ostendimus l. de Carne Christi, & alibi non semel; sicuti etiam de voce: receptura quam ex cod. MS. Angl. substituitur, pro: præputio supra hoc libro, n. 76. ac 112. At qui de iustitia receptura de, similes locos habes etiam supra n. 114.

187. Si quæ (inquit) concurrant in resurrectione que est à mortuis, &c.] Sic lego, addita voce est, in Hieron. MS. cod. & recenti illo: Si quæ, cum eodem & re-

187. quia id significat Græcum... non obstante quod... legatur: Si quomodo. Legitur etiam conformiter Græcis...

188. in priora me extendens, &c. Sic Græcè Paulus Philipp. 3. (inquit Rhen.) τοῖς δὲ ἐμὲ ὡς... ὁμοίως... ὡς ἡμεῖς... ὡς ἡμεῖς... ὡς ἡμεῖς...

189. Der illi Dominus, &c. Vat. 2. Deus, sed Græcè est: ὁ κύριος. Omitit autem hic Auctor, quod tamè Græcè est, & in Syriaca edit. ac Latinis codicibus: Domino.

190. custodite mandatū immaculatū, irreprensibile, &c. Hic confirmatur versio vulgati Interpretis. 1. Tim. 6. mandatū sine macula irreprensibile, quomodo legitur etiā Amb. & Latinus Chrys. vel Erasmo teste, quos...

191. Peniteat itaque vos, & respicite, &c. Ad idem itaque ex omnibus MS. tam olim autem hic legendum: respicite, pro: respicite, adnotavit in hunc locum...

192. Quæ hæc tempora, &c. In scripturam huic capiti datus: De resurrectione corporali, ex Epistolis ad Thessalonicenses. 193. Qualiter conuertit sitis, &c. Hic rursus omittit quod 1. Thess. 1. interuicetur in edit. Græcis, Latinis, ac Sy-

CAP. XXXIII

192. Quæ hæc tempora, &c. In scripturam huic capiti datus: De resurrectione corporali, ex Epistolis ad Thessalonicenses. 193. Qualiter conuertit sitis, &c. Hic rursus omittit quod 1. Thess. 1. interuicetur in edit. Græcis, Latinis, ac Sy-

riaca: ad Deum secundum quos etiam omittimus cū Vatic. 3. cod. particulam: ad legentes: & expectandum; ac legimus: c. cœlis, pro: a.

194. quam & vos, &c. Omnino sic lego, omiſſa vocali: vt, quia neque Græcè reperitur, neque in Latinis additionibus aut Syriaca, quarum hæc magis accedit ad lectionem Tertull. legens: nisi vos, quæ vulgata versio: nōne et vos? ex Græco ad verbum: ἡμεῖς ὑμεῖς? Vtrum autem legatur, non potest consistere, quod quidam Latini codices hic addant: estis. Omittimus autem cum Vat. 3. vocem: Deo, legentes: coram (quod proprie significat phrasim ἐμὲ ὡς ὡς ἡμεῖς, Domino nostro; quod in nullis additionibus 1. Thess. 2. reperitur.

195. Item: Coram Deo & patre nostro, &c. Istud desumptum ex eadem Epist. 1. Thess. 3. vbi eadem vox Græca ἐμὲ ὡς ὡς ἡμεῖς. Legimus autem secundum edit. omnes ex Vatic. 3. in aduentu, pro: aduentum.

196. De quorū dormitione minus mœrēda docens, &c. Lego prorsus: mœrēda, pro: miseranda, ex Vat. 3. MS. cod. quia adhuc haud dubie ad illud 1. Thess. 4. Nolumus autem vos ignorare de dormientibus, vt non contristemini. Legimus etiam cū iisdē MS. quod Iesus mortuus sit, & relurrexerit, pro: relurrexit, & est ad nō tādā distinctio huius loci: per Iesum adducet cū iplo, quum alij plerique præcedentibus illud: per Iesum unguerit, & hæc Auctoris distinctio, magis ad institutum facit Resurrectionis. Item legimus ex Vatic. 2. in sermone Domini, pro: Dei, quod Græcè sit: τῷ κυρίῳ. Et: obuiā Domino, pro: Christo; tum quia infra l. 5. adu. Marc. & supra l. de An. c. 55. sic legitur; tum quia Græcè est τῷ κυρίῳ. Consentit etiam vtrouque Syriaca editio. Rursum: qui illos iam vocaret, pro: vocaret, secundum Vatic. 3. MS.

197. vt relurrexerint. Intellege (inquit Rhenan.) resurrectione spiritali, quam ipsi adstruunt in hac vita contingere.

198. qui in ista tantum vita sperantes habebuntur. Omitit hic quod Græcè, Latine, & Syriacè est intermedium, 1. Cor. 15. in Christo. Legimus verò ex Angl. MS. cod. excludendi, pro: excludendo.

199. frustrati circa veritatem, non minus quam Phygellus & Hermogenes. Rursum lego: Phygellus, sicuti supra l. de Praescrip. adu. Heret. c. 3. n. 19. quia Græcè est: Φύγελλος; atque adeo omnino etiam in Latinis exemplaribus ista legendum, pro eo quod quidam olim habebant, 2. Tim. 1. Philetus. Nam etiam B. Hieronymus epist. de vest. Aaron, & Ambrosius sic legunt. Atqui more suo, quod 2. Tim. 2. legitur de Phileto & Hymeneo: πρὸς τὸ ἀληθεῖαν ἠσθῆσαν, istis adaptans, vertit apertissime: frustrati circa veritatem.

200. De temporibus autem, &c. Istud legitur 1. Thess. 5. illud autem: & spatiis temporum, magis accedit ad id quod Græcè est: χρόνος, quàm quod habet vulgatus Interpretis: & momentis. Item certissime scitis, secundum vocem Græcam ἀκριβῶς: pro: diligenter; ac: insistet interitus, id est: instabit, pro: superueniet: nam Græcè est: ἐπισταται.

201. Obsecro autem vos fratres, &c. Istud reperitur 2. Thess. 2. Addidimus verò ex Angl. MS. autem, ac: Iesu Christi, quod Græcè, Latine ac Syriacè sic legatur; quæ exemplaria quum constanter legant: Rogamus, mirum est ab Auctore legi: Obsecro. Correspondet autem Græco & Syriaco exemplaribus illud: & congregationē nostram ad illum. Verum non propterea cum Isidoro Clario temerè ita castigandus vulgatus Interpretis, pro eo quod habet: & congregationis nostræ. Eiusdem est farina etiam illud immutatum apud eundem: vt non citò

IAN... onibus

TERTULI
Cum Annotati
PANELLI
A. V.
36.

dimoveamini mente, pro: moueamini à vestro sensu; quam-
tumuis illud magis cum Græco textu conueniat, & con-
sentiat partim Auctor, legens: animo. Nullo autem modo
ferendum, quòd castigare audeat: quasi inisset dies Christi;
quia etsi sic hodie legant plerique Græci codices, certè olim
lectum fuisse xv. & conuincitur tum ex hoc loco, ubi le-
gitur: quasi inihlatur dies Domini, & August. loco
infrascripto, tum ex Syriaca versione. Etiam libera recogni-
tio in eo quod substituit in diuersis omnè qui dicitur Deus,
aut nymen; quia non modò vulgaris Interpres, sed etiam
Auctor, hie & infra lib. 5. adu. Marc. legit: omne quod
dicitur Deus aut religio, & similiter omnino cum sua
dicta vulgata editione B. Hieron. quæst. 11. ad Algasiam:
omne quod dicitur Deus, aut quod colitur; quibus consen-
tiunt etiam Irenæus & August. locis infra citatis. Qui e-
tiam legit: discessio, pro quo non malè Auctor abscessio;
quæ ibidem Hieron. adnotat, quòd Græcè dicitur διασπασ-
σις. & legit: tanquam sic Deus, pro quo substituit iterum
Clariss: quòd sic Deus; uti et alia multa immutauit. Qui,
si tantum ad marginem, variam Græcæ editionis addidisset
lectionem, multum adiuuanti sacrarum litterarum
Professoribus adulesset. Iam verò oportet meminere Le-
ctor, non vulgatam Bibliorum editionem habere dictum
Clariss: sed mixtam ex Latino vulgato Interprete & Græ-
cis exemplaribus; quòd semel adnotasse sufficiat.

202. quis? nisi status Romanus, &c.] Mirè calum-
niantur Magdenburgenses, dum hunc locum detorqueunt, ut
probent Romanum Pontificem Antichristum esse. Imprimis
enim, manifestis verbis non Apostolus modò disces-
sionem distinguit ab homine peccati, sed eundem explicans
Auctor discretis hinc verbis: nisi veniat (inquit) absces-
sio primò, huius vitæ regni, & reueletur delin-
quætiæ homo, id est Antichristus. Et iterum apertius:
quis? (inquit) nisi status Romanus? cuius abscessio
in decem Reges dispersa (ubi alludit ad illud quod le-
gitur Danielis 7. de decem Regibus regni 4. post quos orie-
tur alius potètiior prioribus) Antichristum superducat.
Deinde statum Romanum, de quo hic agit, non esse Ec-
clesiæ, sed regni Romani seu Imperij, patet ex dicta eius in-
terpretatione de dispersione in decem Reges: neque enim Re-
ges, sed Episcopi in Ecclesià Romana auctoritatem habent,
cuiusque non dispersam, sed unitam sub vno Pontifice Chris-
sti vicario capite. Et verò de Imperio Romano id accipiens,
alludit manifestè ad illud: tantum qui nunc tenet te-
neat, donec de medio fiat, etiam supra Auctor To. 1.
Apolog. c. 32. his verbis: dum clausulam seculi preca-
mur differri, Romanè diurnitati fauemus; ac c. 39.
dum dicit: orate nos pro Imperatoribus, pro statu
seculi & mora spais; ac apertius l. ad Scapul. c. 2. quòd di-
cit: Christianum saluum velle Imperatorem cum
toto Romano Imperio, quousque seculum stabit;
tamdiu enim stabit. Quid? quòd etiam B. Hieronym.
loco citato, & B. August. l. 20. de ciuit. Dei, c. 19. Chry-
sostomus in huius loci Commentariu, non de Romana Ec-
clesià, aut de Romano Pontifice, sed de Imperio Romano, lo-
cum hunc interpretentur; & ipse quoque Erasmus Rote-
rodamus Adnot. noui Test. ac Paraph. in hunc locum, &
Rhenanus verbis citatis dict. l. ad Scapul. n. 10. Plura alia
ad intellectum huius scripturæ pertinentia, videre est locis ià
citatis apud Hier. & August. ac Irenæu l. 5. c. 25. Latissimè
deniq; apud Nicolau Sanderu l. 8. P. 156. Monarc. maximè
c. 3. 4. 5. 9. 10. 13. 19. 20. 22. 25. 26. 27. 28. 30. ac 42.

CAP. XXV.

203. Etiam in Apocalypsi Ioannis, &c.] Titulum
huius capituli ipse Tertullianus indicat: Etia ex Apoca-
lypsi ordinem temporum Resurrectionis probari.

Quamquam interim non ià verba Apocalypsi citat A-
uctor, quam ad ea adiudat; Primiti ad c. 6. ubi dicit: quem
martyrū quoq; animæ sub altari vitione & iudicij
flagitantes sustinere didicerit; dein ad c. 7. ubi dicit
ut prius & orbis de patris Angolorum piagatibus
ebibat; ad c. 17. ac 18. illic: & prostituta illa ciuitas
decè Regibus dignos exitus referat; ad c. 19. ubi dicit
diu & bestia Antichristus cū suo Pseudo propheta
certamen Ecclesiæ Dei (nā id addo ex Aug. M. inter-
rat; ad c. 20. deniq; in eo quod sequitur: atq; nā dicitur
in abyssum interim relegato, primæ resurrectionis
prærogatiua de foliis (sic enim castro ex August. 100.
quod erat: de foliis, eo quod Græcè sit 2. dicitur hinc
ordinetur; dehinc & igni dato, vniuersalis resurrexerit
nis cœtura de libris iudicetur. P. bi quod inter primam &
vniuersalem resurrectionem distinguitur. Auctor
tinet ad paradoxon eius de annis mille inter vniuersam
termediis, de quo latius inter Prolegomena.

204. aut, si & agnitio sacramenti Resurrectionis
&c.] Sicuti supra adnotauimus l. de Pres. adu. her. l. 1.
n. 239. hic certè sacramentū, pro mysterio accipitur, quod
etia supra c. 15. illud de Apostolo Paulo: & omnia sacra-
menta cognouerat. Castigauimus autem quod in
Par. 3. partim ex Aug. cod. ut eo ipso quod hæc scriptura
lis vindicatur, pro: quod hæc spiritalis veterat.

205. aut tunc sub omni clausula (scilicet) hinc
etiam castigauimus & suppleuimus secundum
ex MS. omnibus, pro eo quod erat diuinitatis
clausura; nā & n. 202. citauimus ex Auctoritate
lam seculi, et vox clausula repetitur infra c. 19.
ac supra l. de Carne Christi, c. 17. Item legimus ex Aug.
MS. cod. in exitu seculi, pro: exitum seculi.

CAP. XXVI.

206. Vnum adhuc respondebo, &c.] Hinc
caput istud: Quòd Resurrectio etiam de quatuor
eloquij Prophetici figurati vindicetur.

207. sicut offendimus.] Namque supra c. 17. quatuor
xii: Obliteratus igitur & deuoratus est hominibus
carnem. Quando: quum factus est homo in
viam, de Dei flatu.

208. maledicta quidè quæ hauserit sanguinem
Sic castigo ex 3. MS. Vat. cod. pro: quod. Vnde
legisse Gen. 4. Maledicta terra, quæ aperuit os suum
hauriedum sanguinem, pro eo quod legitur hinc
Maledictus tu a terra, quæ, &c.

209. per consistorij sui exitus.] P. cast. (scilicet)
nan.) consistorium terram, à consistendo: quum in
sistit homo. Alioqui consistorium vocamus locum,
quo causæ cognoscuntur.

210. Dominus regnavit, exulteret terra.] P. cast.
MS. exultauit, & mox etiam Auctor: quo terra
gnante exultauit; malum tamen retinere vulgatum
lectionem, eo quòd sic legunt & Romana, & etiam
& Gallica, & verus P. salterij adiu.

211. Videbunt enim eum qui confiterantur.] P. cast.
sic legas, sive cum 3. MS. Vatic. cod. in quem conuincit
perinde est; quis etiā alibi variat Auctor, sicut
supra l. de Carne Christi, c. 4. n. 186. & infra l. de
212. & angelificatā.] Alludit ad illud Matthei
Sed erunt sicut angeli Dei in celo; sicut ad 1. Cor. 2.
auris audiuit, nec in cor hominis ascenderunt, nec
subiungit: & contecturā, quæ oculus non vidit
autem plurali numero; quæ, & ascenderunt, nec
cedit ad id quod Græcè est 2; & c. 2. ubi
verti potest; quo modo etiam legit B. Hieron. epist. 14. ad
Marcellam, & quidam Latini codices.

213. & solem suum emittens super iustos & iniustos. Castigauimus: emittens, pro: mittens; & Angl. MS. quia magis correspondet Græca uoxi ἀποπέθει, quam rite circumlocutus uulgatus interpretis Matth. 5. uertit: ori-ri facit.

214. ipsam conditionem colentes aduersus conditorem. Adhuc ad illud Rom. 1. ἐλάτρωσαν τῆν ἰσχυράν παρὰ τὸν ἰσχυρότατον, quod uertit Hieronymus: Seruierunt creatura potius quam creatori; nam omnia illa significat uox παρὰ. Ibi autem: ne in pane quidem uicturum hominem, uidetur desiderari: solo, quod omnia exemplaria sic legant Matth. 4.

215. ignorantes & panem de cœlesti repromissū, &c. Similis est hic locus illi infra l. 1. adu. Marc. c. 14. Sed ille quidē uique nunc nec aquam reprobat uit creatoris qua suos abluuit, nec oleum quo suos unguuit, nec panem quo ipsū corpus suum representat; qui sit ut hic magis placeat lectio Angl. MS. cod. & aqua spiritus, & uinum animæ uigorantis (id est uigorem accipientis, ut passim actiuum accipitur) ex uite Christi. Adhuc autem utrobique ad tria prima Ecclesiæ sacramenta, Baptismi, Confirmationis, & Eucharistiæ; de quibus etiam supra num. 72. 73. ac 76.

216. Sicut & ipsam terram sanctam, &c. Eo quod subiungat mox: lacte & melle fluens, quod Exod. 3. reperitur; adhuc haud dubie etiam ad illud eiusdem cap. Locus in quo stas, terra facta est; quod spiritaliter interpretatur de carne Domini; sicuti plerique Patres rubi ardentem, & non combustum, sanctam B. Virginia matris Domini uirginitatem. Ibi uero: in omnibus Christum indutus, ad illud Gal. 3. Quæque enim baptizati estis, Christum induistis. Legimus autem omnino cum Angl. MS. & Basil. exc. cod. Ut & templum Dei eadem sit & Hierusalem, omiſſa: ad particula, que erat in adit. Lugdunensi.

217. Exurge, exurge Hierusalem, &c. Reperitur istud Isai. 51. uerba 70. qui uocem: Hierusalem addunt, que in Hebræo non est. Legunt quidem 3. Patres, MS. cod. in primordio die, sed illud, in primordio diei, legitur apud 70. Græcæ & Latine. Legimus autem ex istis: quæ fuerat, pro: qua, & mox: lapidauit, pro: lapidat, eo quod sequitur: confixit, secundum exc. cod. siue confecit, uerba MS. omnes; nam utrum legas, non refert.

218. quam etiam Patrum dici capiat. Legimus sic ex 2. Pat. MS. cod. Est autem phrasid Tertulliano uisitatiss. dici capiat, pro: dici liceat, uti ad marginem Rhen. adnotat, & etiam in Adnotat. ad legens similem locum supra. de Preser. adu. her. c. 44. Talia capit opinari eos qui exorbitat, id est, accidit ut alius etiam opiniones habeant qui exorbitant. Vide ibi Adn. nostras, p. 292.

219. que eum incolare & custodire sortita est. Angl. MS. cod. incolere, uerū illud habent Pat. 3. MS. & excusi omnes, & sicut talibus uocibus Auctor delectari. Ab et uoce deriuatur: incolat us, apud uulgatum Psalmorum interpretem. Quam quæ interim neutrum correspondeat uoci Græcæ ἐπινοήσασθαι, Gen. 2. que operari significat.

CAP. XXVIII.

220. Habemus etiam uestimētorum, &c. Eiusdem quoniam sit argumenti cum capite precedenti, nouo titulo non est opus.

221. Hi sunt (ait) qui uestimenta sua nō coinquinauerunt cū mulieribus, &c. More suo ex duobus locis uerba scripturæ cōmittit. Auctor, nempe partim ex illo Apoc. 3. qui nō inquinauerūt uestimenta sua, & ambula-

bunt mecum in albis, partim ex illo Apoc. 14. Hi sunt qui cum mulieribus non sunt coinquinati.

222. Tunc (inquit) lumen tuum temporaneum erumpet, &c. Uertit Auctor Isai. 58. temporaneum, pro eo quod alij: matutinum, Græca uox: ἄσπερον, præcox significat. Deinde legit: ἱμάτια, id est: uestimenta, pro eo quod codices Græci hodierni, & quidam Veterum, id est: ἱματια, id est: curationes. Duplex est enim eius loci lectio etiam apud Græcos; nam consensunt Tertull. non modo B. Cypri. l. de Eleemos. & operibus sub principium, ac l. de Orat. Domini. sub finem, & B. August. serm. 172. sed etiam Chrysost. hom. 55. in c. 16. Matth. de quo uide plura apud Leonem Castrum in Isaiam; ubi etiam eos qui aliter legunt, locum hunc ostendit de Resurrectione interpretari.

223. Populus meus introite in cellas promas quantulum, & donec ira mea prætercat. Hic uocem Græcam τὰ μείζα paulo aliter uertit quam Latini 70. Interpres, nempe cellas promas; que ille cubicula, uerumque enim ea uox significat; & accipit: quantulum, pro: quantulumcumque. Habet præterea 70. amplius conformiter Hebr. & Chald. edit. omnibus: Claude ostium, absconde-re. Et uero similiter de sepulchri locum hunc interpretatur B. Aug. Epist. 36. ad Casulanum. Legimus autem iterū ex Angl. cod. intellegi ueterum more, pro: intelligi, & secundum phrasin Auctoris: hoc ipso quo ait, pro: quod.

CAP. XXVIII.

224. Scimus autem, &c. Huius capitis titulum ex Auctoris uerbis ponimus: Quod tam dictis quam factis prophetata sit Resurrectio.

225. quam Moyses manum in sinum condit, & emortuam profert, &c. Mira est, si alibi usquā, certe hæc translatio huius loci, Exod. 4. quam Græci sic: ἔχει τὴν ἡμῶν χεῖρα ἐν τῷ λαιῶν ὀστέϊ; & consensunt Hebræica exemplaria & Latina, quod non emortuam, sed leprosam protulerit manum. Uerum infra cap. 55. mentem suam explicat, dum dicit: Mutatur Moysi manus; & quidem, ad instar emortuæ, exanguis; & albida, frigida. Accipitur autem proprie illud, in sinuatur, pro: in sinum condit, sicuti etiam adnotauit Rhenanus.

226. per illa trina signa denotabatur. Sic ex 3. MS. Pat. pro: notabatur, qui illud Auctori familiare est. Atque trina signa sunt, uirga in serpente commutata, manus ex leprosa sana, & aque in sanguinem immutata; quæ omnia spiritaliter Auctor interpretatur.

227. De quo apud eundem Prophetam. Nempè Moysen; tacite innuē, eum esse Auctorem & Exodi & Genesios, ex quibus hæc testimonia citat, atque adeo & totius Pentateuchi; certe de Exodo & Deuter. id ipsum patet ex scripturæ uerbis Exod. 24. ac Deuterion. 31. & de toto opere id afferunt Philo lib. de Mundo, ac Iosephus alicubi.

228. Quoniam & uestrum (inquit Deus) sanguinem, &c. Etiam hic uariat a communibus editionibus 70. tam Græca quam Latina Gen. 9. tum quod omittat: animarum uestrarum, tum quod legat: exquiram, eum pro eo quod habent etiam Hebræica editio & Paraphrastes Chaldæus exquiram animam hominis.

229. Quale est apud Isaiam: Ego occidam & uiuificabo. Adhuc ad illud Isai. 8. Corripies me & uiuificabis me; aut potius, quum longè aliter id legant 70. accidit hic ei μεντοιχοῦν ἀμάρτημα; ut Isaiam scripserit, quum potius debuisset dicere in Babilonia. Neque enim aliquid tale apud Isaiam reperitur, sed 1. Reg. 2. legitur: Dominus mortificat, siue occidit, & uiuificat.

IAN
onibus

CAP. XXIX.

230. Igitur si & Allegoricæ scripturæ, &c.] In-
scriptione huic capiti damus: De manifesta apud Eze-
chielem Resurrectionis Prophetia.

231. resurrexerunt carnis, &c. subradiant.] Sub-
radiare (inquit Rhenan.) actiue, pro: innuere, leuiter osten-
dere, quod Auctores subindicare dicunt. Eiusdem signifi-
cationis est, si sic malis qui legere: obradiant, quod habet
Angl. MS. cod. Orca morphora à radiare, quod est, fulgere
& conspicuum esse.

232. Accipe Ezechielem, &c.] Reperitur hæc ver-
ba Ezechiel. 37. secundum editionem 70. variantia tamè
nonnihil ab ea qua hodie existat tam Græcè quàm Latine.
Nam legit: extulit me in (quam Prepositionem reces ad-
do ex Vatic. 3. & Angl. MS. cod.) I spiritu Dominus,
pro: Domini. Habet etiã dumtaxat cũ Irenæo: ossibus,
quom alij legunt: ossibus humanis, & per circuitum,
pro: per gyrum in circuitu, qua habet etiam Irenæus. Ad-
dit secundum: & ecce, quod illic semel habetur: & legit: af-
fero in vos spiritum, & viuetis, cum Irenæo, & Heb.
ac Chald. textu, pro eo quod alij tamtaxat: spiritum vita.
Omittit: & dabo super vos nervos, quod est apud Irenæum;
ante illud: & reducam in vos (quomodo restitui ex om-
nibus MS. cod. pro: reducam vos in) carnes. Item præter-
mitit: meum, quom dicit: dabo in vos, nam sic lego, pro:
vobis, & sic, & postea, sicut paulo prius) spiritum. Legit
etiam: & ecce, pro: & facta est. Rursus post illud: & ac-
cedebant ossa ad ossa, desideratur: ad iuncturam suam,
quom tamen id ipsum legerit B. Iustin. Mart. Apolog. 2. in
hæc verba: Coagmentabitur iunctura ad iuncturam, & os
ad os, & Iren. Vnum quodque ad compaginem suam, quod
adeo desiderari mihi hic videtur, eo quod cap sequi legat:
recompingi os ad os. Legit etiam cum Irenæo plurali
numero, & circumpositæ sunt eis cutes (nam sic omni-
no legendum, pro: carnes, tum quod præcesserit, nerui, &
caro, tum quod Græcè sit Νεφθαλα) ac: & constiterunt
(sic lego ex MS. omnibus, pro: itererunt) super pedes suos
valentia magna factis, pro: congregatio siue collectio mul-
ta vehementer nimis. Item transfert voce: Ομογενο-
ντα, & auulli sumus, pro eo quod alij absque sumus. Rur-
sum non habet: Et ac dicit dominus Adonai, quod tamè est
apud Irenæum, & legit: Ecce ego patefacio, pro eo quod
alij cum Irenæo: aperiam, & addit (iuxta quod Hebraicè
est, præter Irenæum, & Chaldaicè) populus meus. Legit
etiam: ego Dominus aperuerim (sic lego ex Anglie.
MS. cod. pro: aperui) pro: ego Dominus quom aperueris, ac:
& eduxerim, pro: vt educam, & populus meus, pro:
populi meum, item: & requiesceris in terra vestra,
pro: ponam vos in terram vestram; denique: & fecerim,
pro: faciam. Atqui paulo superius legit Angl. cod. à qua-
tuor ventis cæli, quomodo etiam legit B. August. loco in-
frà citato, sed quom illud: cæli, neque in Græcis sit qua hodie
existans, neque in Hebraicis aut Chaldaicis aut Lati-
nis exemplaribus, neque apud Irenæum, non addidi. Dein-
de ex MS. 3. Vatie. tum hic, tum sequen. cap. lego vbi que:
Israël, pro: Israëlitis; quod Græcè ita sit, & alibi ea vox
Auctori vsitata.

CAP. XXX.

233. Hanc quoque predicatione, &c.] Inscriptio-
nem huic capiti damus: Quod perperam quidè dicta
Ezechielis allegoricè intelligunt, & ipse allegori-
cus intellectus pro Resurrectione faciat. In quo cer-
tè Auctori consentiunt BB. Iustinus Martyr vbi suprà,
Iren. l. 5. c. 15. Cypr. ad Quirinum Test. l. 3. c. 58. Cyrill. Hie-
rosol. Catechesi 18. & alibi non semel August. quamquam

lib. 10. de Gen. ad litt. c. 5. spiritualiter de populo Iudæis
paratione intelligat; Epiphani. denique in Ancreta, &
Theodor. alicubi.

234. & refrigerij nomine respirare, &c.] Irenæo
nimo legendum, pro: respirari. Item ex cod. Angl. MS.
readunatione, pro: redanimatione. Iuxta etiam Vati-
3. MS. cod. hoc cap. & iterum c. 31. & 32. more Ter-
tulliano qui vocibus obsoletis delectatur legitur: & dabo
pro: ossium.

235. Nam etsi figmentum veritatis, &c.] Irenæo
dicere: nihil imaginem esse veritatis, nisi veritas
prius existierit. Legimus autem ex Vatic. 3. MS. de
auctoritate simplicitatis, pro: de sua auctoritate
simplicitate.

CAP. XXXI.

236. Planè si & populus allegoricè ministræ
&c.] Caput hoc inscripsimus: Resurrectionem carnis
etiam aliis Prophetis probari. Legimus autem in
iudicio Latini & Rhen. ex 1. edit. & Vatic. si pro-
et si. Paulo post etiam omnino retinimus ecclesiasticè
habent excusi omnes, pro: deficiuisset, quod legendum
iucebat Rhen. & cecinuisset, quod habebat Latin. & Vati-
3. MS. quia loqui eum de Iudæorum populi pertina-
cia, qui spe omni resurrectionis exciderant, quæ et
sequitur: manifestus est (nempe populus perit Irenæo
de corporum interitu labefactam resurrectionis
Resurrectionis. Retinimus etiã: restituebat, & pro
eo quod Rhen. substituerat: restituebat; præter
illud eleganter ei quod sequitur: destructum, &
etiam placet mererebat, quod habent excusi, quom
est in MS. Vatie. 3. ac apud Rhen. hæcebat. Atque
Tertullianica: necessarii.

237. Exhibitis de sepulcris, &c.] Irenæo
Malach. 4. secundum 70. præterquam quod lego
Exhibit de sepulcris, pro eo quod tam Græcè
nè, quàm Hebraicè & Chaldaicè. Egretemus
item: Et conculcabit inimicus, pro: inimicus.

238. Gaudebit cor vestrum, &c.] Irenæo
Isai. 66. secundum editiones omnes; quod ad legem
nem probandam adducit etiam B. Iren. lib. 3. cap. 17.
August. lib. 10. de Civitate Dei, cap. 21. & Tertullianus
alicubi. Vox autem Græcè γαυδων, que ab August.
Tertull. ac Iren. interpretatur: orientur, sine excusis
ab interprete Latino 70. transfertur: remanent
que enim significat.

239. Viuent mortui, &c.] Etiam hæc Irenæo
70. reperitur Isai. 26. præterquam quod lego
viuent, secundum Hebræos & Chaldaicos, quom
cè sit: αὐτῶν ἵπποτα, id est, sicut etiam apud Irenæum
Augustin. locis citatis reperitur: Resurgent mortui
& pro eo quod Græcè est: ἡ ψυχή αὐτῶν ἔσται
sanitas ipsi est, etiam apud dictos Auctores, quom
medulla est ossibus eorum; seu potius, sicut Irenæo
stigmandum censer Leo Castrum in Isai. medullam
propriè ἡ ψυχή significat, & correspondet MS. Vatie.
240. Veniet adorare omnis caro in conspectu
meo, dicit Dominus.] Irenæo item reperitur Isai. 45.
præterquam quod 70. admo Græcæ, & B. August. in
citato addunt: in Hierusalem; quod neque Auctores habent
neque Hebr. aut Chaldaica editio. Quibus verbis præter-
itur illud: Quemadmodum cælum nouum & terra
noua, quæ ego facio in conspectu meo, & dicitur
tit quod Græcè additur: ἡ ψυχή, quod etiam B. August.
plicat vertens: manebit ante me. Post illud vero, Veniet
omnis caro, demum substituitur illa: Etebuntur

TERTULLI
Cum Annotati
PAMELLI
A. V.
16.

& videbunt artus eorum qui impiè egerunt, ubi Graecum *καὶ αὐτὰ* vertit: artus, sicuti B. August. & Leo Cassinus: *μέμρα*; pro eo quod Latinus interpret 70. cadauera, minus rectè. Reliqua huius scripturae consentiunt cum Graeco textu, & August.

CAP. XXXII.

241. Sed ne solummodo eorum corporum, &c.] Titulum huius capiti datus: Quod resurgent etiã insepulta cadauera. Id ipsum autem paucis adigit supra 14. quum dicit: Et utique redhibentibus eam ignibus, & vndis, & aluis ferarum, & rùmis alitum, & lactibus piscium, & ipsorum temporum propria gula. Eodem pertinet quod docet infra cap. 52. & 56. in eodem nos corpore resurrecturos. Idem etiam per omnipotentiam Dei confirmant B. Greg. Nyss. l. de homine, & Epiphanius in Ancoratu, & B. August. lib. 22. c. 20. de Civitate Dei.

242. habes scriptum: Et mandabo piscibus maris, &c.] Quo loco scriptura istud habeatur, hæc tenus reperire non potui. Videtur eodem pertinere illud Apoc. 20. Et dabit mare mortuos qui in eo erant, verum reliqua non respondent, & B. August. lib. 20. de Civitate Dei, c. 22. paulo aliter illud interpretatur. Legimus autem ex MS. 3. Vatic. eructabunt, pro: eructabunt. Est etiam vox Terullianica: edicitur, quæ rursus sub finem huius capituli, & cap. sequ. Dominus edicit.

243. Puto autem huius quoque; diuinæ potestatis documentum idonei Ionam, &c.] Ionæ exemplum, qui à pisce se cetero post triduum eiecit, fuit, valde huic inscriptus est accommodum.

244. quàm capulum, &c.] Sensus est (inquit Rhenanus.) Ceteris ille piscem potuisset spatio trium dierum conquire Ionæ carnem, nihilò difficilium quàm intra se tenere potuit, quum venter ceteri speculo veteri atque abdito non esset absimilis, in quo Ionas erat immersus.

245. Saluo eo, quod & bestias, feros &c. homines, &c.] Sensus huius idem reddidit Rhenanus. Non insciendum, quod Deus figuravit, id est per figuram præmonstravit: bestias illas, de quibus apud Moysen sanguis exquiritur, esse feros istos, siue efferos, homines præsertim in nomen Christianum, id est Christiana religionis persecutores, vel ipsos cademones, à quibus per vnditum sanguis Christianorum exigetur.

CAP. XXXIII.

246. Satis hæc de Prophetico instrumeto, &c.] Inscriptissimus caput istud: Quod in Evangelio, etiam quedam Parabola sint, non tamen omnia.

247. Nam & discipuli, &c.] Istud reperitur quidem etiam Matth. 13. sed non multo post initium cap. quum id quod hic præcedit, sub medium reperitur. Variat autem etiam hic Auctor in eo, quod legat: ut videntes videant, & audientes non audiant secundum Isaiam, pro eo quod Græcè, Syriacè, & apud vulgari interpretem: quia videntes vident, & audientes non audiunt neque intelligunt. Et adimpletur in eis Prophetia Isaiæ. Quod vero sequitur: Dicebat autem & parabolam ad eos, legitur Luc. 18.

248. Et tamen nullam parabolam, &c.] Addimus parabolam ex Vatic. MS. 3. cum quibus & reliquis MS. Rhenani codicibus retinimus: edisseratam (sicut inquit ille, dicimus referatam) pro eo quod MS. Anglicus & ipse Rhenanus ex coniectura: edisseratam, maxime quod deletetur talibus vocibus Terullianus. Exempla autem Parabolarum explicatarum tria quæ adfert, desumpsit: Matth. 13. Luc. 18. ac 13. Atqui legunt quidem

max. MS. Vatic. 3. definitiones, definitionibus, ac cap.

41. definitionis, sed magis placet: definitionis vox. 249. Tolerabilius erit, inquit, Tyro, &c.] Matth. 11. vox Græca ἀνεχτότερον, & tolerabilius, sicuti vertit Auctor, & remissius, veluti vulgata editio, significat. Illud verò: Dicite illis quod adpropinquaverit regnum Dei, in eo variat, quod legitur Matth. 10. Euntes predicatè dicentes, quia adpropinquabit regnum Dei. Denique illud: Retribuetur tibi in resurrectione iustorum, reperire est Luc. 14.

250. Nam & idèd præstruximus tã corpus animæ, &c.] Nempè supra cap. 16. sed etiam hoc ad paradoxon Terull. pertinet: de animæ corporalitate, de quo inter Prolegomena.

CAP. XXXIII.

251. Imprimis cum ad hoc venisse se dicit, uti quod perit, saluum faciat, &c.] Titulum huius capiti imponimus: Quod ex Evangelis quoque Resurrectio proberetur. Legimus autem ex Vatic. 3. MS. Quid dicas perisse: pro: dicas; & non multo post: penè minus facere, pro: bene.

252. indulgentia.] Hanc vocem (inquit Rhenanus) ea atas vulgo usurpare capit. Sic infra: Si non omnem lachrimæ imbrè indulgentia diuina siccet.

253. Porro autem recipimus Animam immortalitatem, &c.] De hac latius & frequenter simè supra l. de Anima. Legimus verò mox, secundum phrasin Terullianicam: quia id quod perit, pro: quia.

254. Contentioso fune deducere.] De hoc inter Proverbiales formulas in Prolegomenis.

255. Ego, dicens, veni, &c.] Metaphoricè expressit quod Ioannis 6. est: Quia descendi de celo. Omittit etiam illud intermedium: Et ac est enim voluntas eius qui misit me patri, compellij gratia; addit etiam: quidquam, tum hic, cum cap. seq. quod Evangelista non habet, explicatiois causa. Supplemus autè paulo post ex Angl. MS. quia nec quidquam, & cum MS. 3. restitimus: Atqui, pro: Atqui. In hoc vero iterum variat quod legat: & suscitem illum nouissima die, pro: & ego resuscitabo illum in nouissima die.

256. plenitudinem extruit Resurrectionis.] Extruere accipit pro: astringere.

257. Distribuit enim, &c. per officia propriam mercedem salutis.] Restitui ex Vatic. 3. MS. propriam, pro eo quod legebatur: per officia priora, nullo sensu. Similes verò phrasès de mercede operum vide supra nu. 114. Sive autem legas paulo post: fructuosa tunc fuerunt, cum excus: sive fuerint cum MS. Anglico, perinde est.

258. Feliciores enim, inquit, qui non viderunt, & credunt.] Addimus ex eodem cod. (inquit) Illud autem: & credunt, correspondet voci Græcæ: πιστεύοντες.

CAP. XXXV.

259. Sed & præcipit, &c.] Quum eiusdem sit materia, nouo titulo non est opus.

260. qui corpus & animam occidat in gehennam, &c.] Vocis Græcæ ἀπολέσει aliam significatione hic & sub finem cap. reddidit, vertens: occidere, pro eo quod cap. præced. aliam, nempè: perdere, cum interprete vulgato, dum de anima dicit: ut perdita credatur in gehennam. Legimus autem etiam hic ex Angl. MS. intellegam, & non multo post: intellegi. Atqui illud: quali consumendarum, non quasi puniendarum, rectè Rhenansi includit Latinus; refertur autè ad illud:

utriusque substantiæ. Rhenan. etiam adnotat Ironiam esse, ubi dicitur: In hoc scilicet reficitur ne sit.

261. quod ex duobus non cadat alter in terram, &c.] Sine sic legimus Metaphrasticis cum vulgaribus, siue: neuter cum B. Cypr. alicubi, siue: vnus, quod habebat. *Engl. MS. cod. & textus Græcè, Latine, ac Syriacè* Matth. 10. perinde est. Residuum vertitur vox Græca: δὲ ἑπέτε, antistare; sic enim legimus tum hic, tum supra cap. 13. pro qui irreperat: antestare, sicuti & hic: antestamus; quum illa sit vox Tertullianica, uti

262. in tenebras exteriores.] Adnotanda hæc verso Matth. 8. ac 22. que etiam magis conuenit cū Græca voce: ἐξ ὧν ἐξῆς, contra quam sentit Erasius. Illud autem eiusdem recumbere in regno Dei, differt in eo, quod delegatur tam Græcè & Latine quam Syriacè: in regno celorum. Legimus verò, sicuti est Matth. 19. ex *Engl. MS. cod. & sedere in thronis duodecim* (qua vox antea deerat) Christi; qua interim vltima vox neque in Græcis neque Latinis neque Syriacis habetur codicibus.

CAP. XXXVI.

263. Videamus nunc an & Sadducæorum, &c.] Eiusdem etiam est & argumētū & tituli hoc caput cum duobus precedentibus. De Sadducæis verò neque animæ neque carnis admittentibus salutem, vide supra cap. 11. num. 11. Atqui legimus ex *Vatic. 3. MS. ex qua vel maxime specie resurrectionis fides labefactatur, ex ea, pro eo quod erat: ex quo vel maxime spes resurrectionis labefactatur, ex eo.*

264. de carnis scilicet obtentu.] Obtentum (inquit Rhenan.) vocat pretextum. Sic dixit etiam Salustius alicubi: Quia secunda res mirè sunt vitis obtentui. Legimus verò paulo post: Dominus autem eam confirmabat, pro: confirmat, ex *Engl. MS. quia precedit: respuebant.*

265. Quoniam autem mortui resurgant, &c.] Quis in reliquis magis sequatur Auctor quod est Matth. 22. hoc desumpsit Luc. 20. ad verbum ex Græco. Legimus autem cum *MS. Engl. Deum viuotū, pro: Dominum, quia sic utrobique legitur tam Græcè ac Latine, quam Syriacè. In hoc verò consentit cum vulgata editione Latina, quod legitur: nubent, non: nubant, sicuti Græcè & Syriacè hodie legitur; quod non semel, sed tertio significat, tum paulo prius his verbis: nupturæ necne, tum hic: Neque enim si nupturos tunc negauit, & mox: postquam non nubent. Legit etiam Auctor paulo post, ac infra cap. 62. similes erunt angelis Dei, non: sunt, quod alij legunt. Est autem etiam id adnotandum, quod: nubere, sicuti noster interpret tam Cypr. quam Tertull. etiam viris tribuant, quam interim significationem tam viro quam femina communem fuisse, adnotauit Nonius Marcellus.*

266. Atquin filios Resurrectionis appellauit, per eam quodammodo, &c.] Sic legimus ex *Engl. MS. cod. 4. pro: Atquin, &c. appellat, ut per eam. Est autem istud iterum desumptum Luc. 20. Adhuc etiam ad 1. Corinth. 15. quum subiungit: per indumentum illud incorruptibilitatis, per substantiæ, resuscitatur tamen, demutationem. Legimus autem omnino secundum 1. edit. Ceterum nec quaeretur ex *MS. omnibus, pro eo quod irreperat: ne, mendo sitimè.**

CAP. XXXVII.

267. Sic et si carnem ait nihil prodesse, &c.] Capiti huic inscriptionem dedimus: Quod illud: Caro nihil prodest, nihil hæreticis suffragetur; ex eodem Ioannis Euangelio probati.

268. quasi verè carnem suam illis edendam determinasset, &c.] Illud verè, sane intelligendum est, hoc est: sicuti August. in Ioan. cap. 6. interpretatur, erant, ut ut dentibus laceretur, sicuti alia caro. Nam de veritate carnis Christi in Eucharistia non semel rectè scripsit Athanasium, & supra adnotauimus cap. 8. num. 76. & infra latius l. 4. adu. Marc. Sunt autem obscuriores loci explicandi, per eos ubi ambiguit non loquitur: non modo figurarum sacramentum, sed etiam Auctorem veterum. Eodem modo etiam subaudienda caro cruda, quum post illud: Caro nihil prodest, addit: ad viuificandam scilicet, & ubi similiter loquitur infra cap. 50. Omittit quod loco simpliciter dicit Christus: caro nihil prodest, & addens: caro mea; nam & similiter de spiritu, non dicit: spiritus meus. Rursum autem cum *Engl. MS. adnotauimus: intellegi.*

269. sed transit de morte in vitam.] Ita legitur ex *Anglico MS. cod. pro: ad vitam, quia Græcè: Retinimus etiam: transit cum excus. veteribus, pro: ad Vatic. 3. MS. transiet, & alij: transibit, quæ magis respondet Græco, Syriaco, & quibusdam Latinis exemplaribus, quæ legunt: transiit.*

270. Nam & paulo ante, &c.] Nisi ante verba Ioan. 6. spiritus & vita sunt. Hic conuenit testem, metaphrasticis vertit, pro eo quod est Ioan. 6. panis qui de celo descendit; deinde quum viderem in inueniatur Christus virguens (sic enim stetit in *Engl. MS. pro: virgès, memoriam Patrum, quoniam mandauerunt, tamen præterea addit: quæ præter carnes Aegyptiorum præuertetant* [id est, in hoc interpretatur: anteposuerant] diuinæ vocacioni.

271. Veniet enim hora, &c.] Et hic, & paulo post iterum in hoc variat, quod legitur constanter, Veniet enim venit; quod tam Græcè est, Syriacè & Latine, cum omittat hoc, quum legit: Ne miremini quod veniet hora; pro: si alio sensu, quam alij Patres interpretentur. In hoc interim consentit vulgato nostro interpreti, quod contra quam legendum censet Erasius, legitur: de procedent.

CAP. XXXVIII.

272. Post dicta Domini, &c.] Titulum huic capiti dedimus: Quod non dicitur modo, sed & alio. Christus Resurrectionem carnis adprobant, mortuos resuscitando. Adhuc autem ad verba exempli Christi, quibus suscitauit filium Principis Sacerdotum, Matth. 9. Adolescentem vnicum matris filium, & Lazarum iam quadriduani, Ioan. 11. Legimus etiam mox ex *Vatic. 3. denuò mortuos suscitare, pro: suscitari.*

273. Enimvero si ad fidem potius sequelrandam, Sequestrare (inquit Rhenan.) est aliquod a quo sequendum deponere, ut in tuto sit. Vnde res sequestrata non consulti. Exponit igitur: ad fidem futuræ resurrectionis sequelrandam, id est, ut ita dicam, certis personis sequelrandam, eorumque securitati vindicandam. Quod verbum etiam, si legitur, ni fallor. Porro quum paulo post dicitur: ne documenta premisisse quam rem de sequestrandam deatur; explicat quid ante per fidem sequelrandam intellexerit. Pulcre autem dicit: Deum de fallaciam hūm infirmum, eodem modo sicut Scholasticus. Deum dicere solent; Deo omnia possibilia præter peccatum legimus autem paulo post cum *Vatic. 3. Atque adeo secundum nostram veri existimationem, pro: secundum nostram veritatem.*

TERTULI
Cum Annotati
PANELLI
A. V.
J. G.

CAP. XXXIX.

274. Resurrectionem Apostolica quoque instrumenta testantur, &c.] Hoc caput in scriptis istiusdem Auctoris verbis: Quod Resurrectionem Apostolica quoque Acta testentur. Quaecunque enim hic citat, petuntur ex Actis Apostolicis per Lucam conscriptis. Legimus autem: nihil novi intulerunt, ex Angl. MS. cod. pro: intulerant.

275. Viri, inquit, fratres, ego Pharisæus sum, filius Pharisæorum, &c.] In hoc differt à communi lectione Græca & Syriaca, quod legat; Pharisæorum, quod tamen etiam Latina quedam legunt exemplaria, pro: Pharisæi; item quod omittat: mortuorum, quæ tamen vox ab omnibus legitur, non modo Act. 23. sed etiam 24. ubi hæc ipsa verba repetit B. Paulus Apostolus. Atque ad Sadducæos sapere, dixit eadem significatione, quæ mox: secundum Pharisæos; vsupans: ad, pro: secundum.

276. Proinde & apud Agrippã, &c.] Hic omittit: Moysen, cuius etiam mentio fit Act. 26. quum vertit: citra quàm Prophetæ adnuntiassent; quamquã tamen id explicans, Moysis meminerit, addidens ad loca eiusdem de resurrectione mortuorum supra citata cap. 28. Gen. 9. Est verò phrasis Tertullianica: exquiri habebit; similiter etiam c. sequ. renouari habemus.

277. Sed nec Athenienses, &c.] Latius istud explicatur Act. 17. quam dicit: propterea irritis fuit Paulum Athenienses, quia Iesum & Resurrectionem adnuntiabat eis.

278. per totum penè instrumentum.] Epistolæ Pauli (inquit Rhenan.) hic intelligit, vixit in quibus omnibus aliqua sit Resurrectionis mentio, sicuti infra patebit cap. sequentibus ad finem libri vsque.

CAP. XL.

279. Nihil autem mirum, &c.] Titulum huic capiti imponimus: Quod nihil pro hereticis faciat interior & exterior homo apud Apostolum, ex aliis eiusdem locis colligi.

280. quum oporteat hæreses esse, &c.] Pulchra sententia: hæreses esse non posse, si non & perpetuam scripturæ intelligi possent. Verum de eo latius supra l. de Præscript. adu. her. c. 17. 18. ac 19.

281. sed interior renouatur de die & die.] Similiter paulo post bis: de die ac die, ad verbum transfrens quod Græcè est 2. Cor. 4. ημετέρας & ημετέρας, pro eo quod nos interpres paraphrasticus: de die in diem. Legimus autem: ita vocabulum homo, ex MS. omnibus, & edit. 1. alibi deest vox: homo; & rursum ex Angl. MS. intellegi.

282. sed substantiæ saporem.] Saporem (inquit Rhenan.) vocat sapientiam, mentem, id quod sapit. Sic etiam infra dixit lib. 2. adu. Marc. cap. 19. per eundem saporem passionis.

283. in interiori hominem habitare Christum.] Etiam hic expressit quod Græcè est: ἐν τῷ ἐσωτέρῳ; coniungens interim illud sequentibus, quum alia aditiones omnes, etiam Syriaca, coniungant præcedentibus.

284. sensibus vtique intimandum.] Vocabulum (inquit Rhenanus) eius ætatis vulgo frequens, Intimare, pro intimum reddere. Similiter dixit supra Tom. 2. lib. de Habitu mulier. cap. 5. nullus clauus argentum intimat tabulis. Verba autem sequentia sic distinguenda sunt: per fidem, & in cordibus vestris, & in dilectione; neque enim illa Coniunctiones sunt Apostoli

loco iam citato. Legimus autem iterum sicuti supra: de die ac die, ter addita vocatur de, quippe quam Apostolus habeat secundum aditiones omnes. Atque sicuti alibi frequenter, suggestum spiritus, ornatum intelligit.

285. Quod enim ad præsens est, &c.] Quum legat hic Tertullian. ad præsens, & vulgata aditio Latina: In præsentem, interpres quoque Syrus: Huius temporis; videtur olim fuisse in exemplaribus Græcis vox aliqua correspondens, quæ hodie desidatur. Accipit autem: temporale, satis nouè, pro momentaneo, & temporaneo. Vicißim legit dumtaxat semel Auctor ἡμετέρας, vertens: per supergressum; quum Græcè secundo adiciatur: ἐν τῷ ἐσωτέρῳ; pro quo interpres nosster vertit: supra modum in sublimitate; quæ quid etiã legit Syrus interpres, vertens: gloriam infinitam in seculis sæculorum. Omittit etiam secundo loco: nobis. Denique legit: perficiet, pro: κατεργάσεται; quod rectius nosster interpres: operatur, & etiam singulari numero est in Syriaca aditione.

286. Siquidem, ait, compatimur, vti & conglorificemur, &c.] Hic etiam transfert proprie voces Græcas: ἵνα &, siquidem, ac σιωδὸς αὐθιγῶν, conglorificemur; item λογίζομαι, reputo. Compati autem accipitur pro simul pati, & proinde etiam sic intelligenda, quam mox habet Auctor vox: compassio.

287. vt & supra dicat (nempe Paulum) Quum venissemus, &c.] Auctor per illud: supra, intelligit iterum Epist. 2. ad Cor. de cuius potissimum locis hoc cap. tractat. Nam reperitur hæc scriptura 2. Cor. 7. nisi forte malit quis eum sequi ordinem Marcionis in libris aduersus eundem obseruatum; quippe qui Epistolam ad Romanos, ex qua immediatè ante testimonium produxerat, postponat Epistolis ad Corinthios.

288. In omnibus, inquit, compressi, &c.] Etiam hoc ad verbum ex Græco: ἀλλ' ἐν παντί θλιβόμενοι. Legimus autem cum Angl. MS. sicuti alias: corrumpti intellegitur, pro: intelligitur.

CAP. XLI.

289. Eandem adhuc sententiã exequitur, &c.] Eiusdem tituli est cum præcedenti capite, nempe: De aliis locis Apostoli Resurrectionem carnis comprobantibus.

290. Scimus enim, inquit, quoniam etsi terrena domus nostra huius tabernaculi, &c.] Omnino legimus: nostra, non: nostri, quia Græcè est: ἡμεῶν οἰκία, & sic legunt Latini etiam codices omnes, & Syrus interpres, ac Clemens Alexand. lib. 4. Stromat. & B. Macar. homil. 5. de Resurr. ad idem institutum hæc scripturam 2. Cor. 5. citans. Qui omnes quum legamus huius, illud recè adicimus ex Angl. MS. cod. Legimus etiam ex Vatic. 3. MS. per hoc, ubi erat: pro, & cum Angl. cui dissolutio deputatur, vocem Tertullianicam, pro: reputatur, & iterum: intellegi.

291. Nam & in hoc ingemiscimus, &c.] Omnino sic legimus ex Anglico, quia etiam infra lib. 5. adu. Marc. ingemimus legitur. Distinctione etiam hic facta per dicomma, legimus: domicilium nostrum, quod de cælo est, superindui desiderantes; ac si dicat, domicilium celeste superindui cupientes. Nam similiter legitur cap. sequ. Mira est autem lectio, quam tamen explicat & hic, & cap. sequ. ac infra lib. 5. aduersus Marc. siquidem exuti (seu: despoliati) non nudi inueniamur, id est, recipiamus corpus quod despoliati sumus; pro eo quod Græcè hodie legitur ἐδυσάμενοι, id est: induti; in quo consentiunt Latina omnes, & Syriaca aditio, ac etiã Clemens

IAN⁹
onibus

Alexandr. Auctori interim explicando consentit Marcarius his verbis: ut ne corpore exuti, nudi reperiamur, quomodo adeo etiam ille in verbis textus Apostoli ab eo citatis castigandus venit. Item variam lectionem indicat non Ambrosio modo, sed & Graecanicis scholiis.

292. Quoniam ipse Dominus in iussu & voce archangeli, &c. Sic supplemus hunc locum ex MS. Vatic. 3. & legimus: obuiam Domino in aëra, ex Angl. MS. cod. quia etiam supra ita lectum est c. 24. n. 196.

CAP. XLII.

293. Horum demutationem, &c. Eiusdem est argumenti cum praecedentibus caput istud, utpote quo contineatur, ex 1. Cor. 15. resurrectionis comprobatio.

294. Omnes quidem resurgemus, &c. Erasmus Adnot. Noui Testam. in 1. Cor. 15. censet locum hunc à Scribis deprauatum; atque adeo ex interpretatione Tertulliani deprehendi, non legisse eum: Omnes quidem resurgemus, sed non omnes demutabimur; at id, quod hodie reperitur in Graecis exemplaribus: Omnes quidem non dormiemus, sed omnes immutabimur. Verum non satis ab illo intellectum Auctores vel inde patet, quod hic & infra lib. 5. adu. Marc. quam sapissime inculcet; non omnes deputandos, cap. etiam praeced. praemittat: Priviligium illos manere, qui ab aduentu Domini deprehenduntur in carne, & propter duritias temporum Antichristi, merebuntur, compendio mortis per demutationem expunctae, concurrere cum resurgentibus. Ad cuius rei comprobationem, hoc capite dictam scripturam adduci patet ex verbis illis: Horum demutationem ad Corinthios reddit. Alius quidam vir eruditiss. adnotavit & Tertullianum & Cyprianum legisse: Omnes quidem dormiemus, sed non omnes immutabimur; sed, praeterquam quod apud Cyprianum haec scriptura citata non reperitur, nullo modo id legisse Auctorem patet, tum ex verbis mox citatis: compedio mortis per demutationem expunctae, tum ex aliis & hoc & praeced. cap. ac rursum dicto lib. 5. adu. Marc. multo apertioribus, quibus indicat sensisse se, non morituros illos qui in aduentu Domini reperientur, sed demutandos duxerat. Omnino itaque retinenda vulgata huius loci codicum omnium, tam excelsorum quam MS. etiam Vaticano- rum 3. lectio: Omnes quidem resurgemus, tum, quod etsi obscurior sit Auctor, tamen eam comprobet illud huius cap. paulopost: Abhinc enim definimus, carnem quidem omni modo resurrectionem; tum quod B. Hieron. Epist. 152. ad Minerium & Alexandrum, in Latinis codicibus illud legi scribat. Latium autem fuisse hunc nostrum Auctorem nemo dubitat, & vix etiam alij tum existebat Latini Auctores Hieronymo antiquiores, apud quos hanc lectionem legerat B. Hier. Nā atate erant illi contemporanei, qui eadem sequuntur lectionem, Ambrosius in Commentario eius loci, & in 1. Thessal. 4. c. Resurgemus in Symb. Apost. ac B. August. lib. de Vera religione, & apertius lib. 20. de Civit. Dei, cap. 20. ubi et si etiam illam adserat lectionem: Omnes quidem dormiemus, eam interim docet eodem recidere. Citatur etiam ex Graecis à quibusdam Philon Carpathius in Cantica Cantorum. Neque verò obstat huic nostrae lectioni Auctoris iam dicta opinio (quae etsi B. August. non probatur, haeresi tamen carere, adseritur ab eodem qu. 3. ad Dulcit. ac à Gemadiao l. de Eccles. dogmat.) quod quidam mortem non experientur, sed vita praeveniuntur; quia etiam illi aliquatenus intelligi possunt resurgere, ac eorum corruptivum inducet incorruptionem (quod in malos quoque competet) & mortale inducet immortalitatem. Quod

vsque adeo verum est, ut B. Chrysof. in Comment. quam sequatur primam illam lectionem: Omnes quidem non dormiemus, tamen etiam illos resurrecturos adserat. Qui plura de variis his lectionibus desiderat, videat dictam Epist. B. Hieron. ac Sixtum Senensem bibl. Vatic. lib. 6. cap. 265. Hoc unum adiciam, nimis libere ex modernis exemplaribus Graecis potius quam antiquioribus imputatum esse ab Isidoro Clario nostro. Latini interpretis antiquam Tertulliano hic visitam lectionem, & substitutum: Omnes quidem non dormiemus, sed omnes immutabimur, plane contrario sensu. Deinde perpetua comprobati potius illam lectionem ab Erasmo, quam illam veterum Graecorum codicum: Omnes quidem dormiemus, quam etiam Didymus Alexandrinus & Aetius Cæsariensis magis veritati convenire, & in pluribus libris (haud dubie Graecis, quum ipse Graecus fuerit interpretis scribant, apud dictum B. Hieron. Epist. supra dicta, non ipse etiam Hieron. Comment. ad c. 52. illi, sic legitur.

295. In atomo, in momentaneo motu, &c. Hic et infra c. 51. retinuit Auctor, quod Graeci & Latini & illud Graecum & portum & phidax, & periphrasim transtulit: in momentaneo motu oculi. Motu enim oculi inquit B. Hieron. supra dicta Epist. ad Minerium qui Graeci dicitur ποτῆν, tanta velocitate transierit, ut penè sensum videntis effugiat. Pro quo nosse oportet quod moderni codices, ac etiam quidam iam Hieron. commentum ab istu veli seu fulmine, illud vero à motu oculi libra; confundi interim utrumque, & commentum potius adnotavit Hefschius, atque adeo non quod motum Fabri sequi, quia: nictu, legendum esse.

296. Et mortui, inquit, resurgent, &c. Legimus secundum Vatican. 3. cod. MS. primi quod tempus est neque Syriacae neque Latinae hoc loco apud dictum, neque etiam infra cap. 57. aut lib. 5. adu. Marc. interpretur conformiter codicibus omnibus: & mortui incorrupti; quod ipse hic libenter substituit, pro: mortui resurgentur MS. cod. in quibus desideratur. Legimus secundum eisdem: & nos demutabimur, tum immutabimur; qua tum praecedenti & hoc cap. tum supra cap. 50. ac 55. & lib. 5. adu. Marcion. obsequat demutatio: demutatio, ab Auctore usurpata. Quae locis latiss. tractatur, quid sit Apostolic. demutatio. Oportet enim corruptivum istud indere incorruptelam (sem: incorruptionem) pro: corruptivam praeterquam quod sic infra etiam legitur cap. 50. & 51. & lib. 5. adu. Marc. etiam sic legitur B. Hieron. Epist. & B. Cypri. lib. 3. Testim. ad Quirin. cap. 58. Demutatio paulopost: vti deoretur mortale à vita, pro: incorruptio locis ex Vatic. 3. MS. cod. nam sic etiam infra legitur & lib. 5. adu. Marc. quibus locis hanc scripturam huius explicat.

297. quod, &c. Superindui desideramus, &c. Sic legimus ex Anglica MS. cod. pro: superinductae Graecae est, 2. Cor. 5. & per dicitur. Sic legitur etiam paulopost, & lib. 5. adu. Marc. Item ex Vatic. 3. MS. cod. qui sumus, pro: sumus, quia sic infra etiam legitur & adu. Marc. saepedictis. Sive autem legatur, sicuti & sic scilicet dum demutatur, sive cum MS. commentum & adit. demutatur, perinde est, sicuti etiam lectum videtur quod hodie legitur: luccificata morte, sive quae habet Angl. MS. luccificata. Ex quo castigandum est illam ex demutatione, &c. pro: illa, & mutabimur: superindumento caelesti & aeterno, &c. & parricula.

298. Quantos enim licebit, &c.] Quantos (inquit Rhen.) pro: quot. Sic etiam vulgus loquitur.

299. Diximus iam de isto alibi, &c.] Adhuc videtur ad lib. de Anima supra cap. 51. ubi sic legitur: Plato in Politia, cuiusdam insepulti cadaver opponit, longo tempore sine vlla labe, præ anima scilicet indiuiduitate, seruatam. Ad hoc, & Democritus clementia vnguium, & comarum in sepulturis aliquanti temporis denotat, &c. ne prælixiores simus; hoc addito, quod variis reddat eius rei rationes, nempe aut æris qualitatem, aut soli, aut corporis, aut mortis, ut non sit necesse cum Philosophis anime indiuiduitati id adscribere.

300. Sed & proxime sic enim legitur Angl. cod. pro: proxime in ista ciuitate.] De Carthagina loqui Auctorem adnotauit ad marginem Rhenan,

301. quæ Odei fundamenta tot veteri sepulchrorum sacrilega collocarentur.] Odeum Græcè ὀδειον, ab ὀδῆ, id est cantu, sic dictū, locus dicebatur, (Cælio teste Test. antiqui. l. 15. c. 12.) imagine Theatri, in quem deferbantur & recitabantur poemata, priusquam in Theatro recitarentur, ex quo etiam spectabant Auditores, citharædos & citharistas, audebantque recitantes poemata; quale describit Virgilius lib. 5. cap. 9. ad Pericle Athenis exstructum. A quibusdam Romæ quatuor Odeæ commemorantur, inter que hæc dicitur erat illud à Domitia. no exstructum, cuius meminit non Suetonius modo Domitiani cap. 5. sed & Eusebius in Chronicis, saltem iuxta emendatioris codices. Porro hæc præcipue accedit Pausanius in Atticis, qui indicat Odeæ construi solere in honorem defunctorum, dum scribit, Herodæ Attici iussu constructum pulcherrimum ὀδειον, defunctæ uxoris monumentum. Quod videtur etiam pertinere illud Ciceronis lib. 4. ad Attic. Epist. 86. Monumentum illud quod tu laudibus tollere solebas, quum Odeum laxaremus. Que eo prolixius deduximus, ut excludamus variorum de hoc loco coniecturas; quorum quidam legendum consuevit hodie cum i. edit. alij substituerant: eo die, nimis liberè. Adhuc itaque Auctor ad noui Odei Carthagini fundamenta collocata, nisi forte quis malit legere: tollerentur, pro: collocarentur; cui magis fauere videtur illud: tot veterum sepulchrorum, nihil tamen nisi secundum MS. codices immutare volui.

302. & dentes incorruptos perennare.] Perennare (inquit Rhenan.) pro durabiliter conseruari. Aliter dixit Tranquillus, non perennauit, id est, annuum non vixit. Legimus autem paulopost iterum, sicuti cap. præced. ex MS. Angl. cod. siquidem exuti non nudi inueniamur, pro: non inueniemur nudijtem: & reuultos, addito: & ac sicut ubique supra: intellegi. Denique: dehinc & recipient eam, iterum adiecto: &.

CAP. XLIII.

303. Proinde quam dicit, &c.] Eiusdem iterum est hoc caput argumenti cum præcedentibus, & ex eodem 2. Cor. 5. cap.

304. Itaque confisi semper.] Vertit ad verbum Græcam vocem θαρσύνετε. Legimus autem ex Angl. MS. cod. quod cum immergamur in corpore, peregrinamur, pro: immergemur, & peregrinemur; quod illud & Græcè & Latine ac Syriacè legatur, cum quod ex sequentibus ita legendum patet. Sunt autem voces Tertullianicæ: obfuscationem, &: obuertitur.

305. Fidentes autem & bonum ducentes, &c.] Sic etiam hoc restitimus ex MS. omnibus & i. edit. quod sit idem verbum hoc loco Græcè θαρσύνετε, pro quo inter-

rim, sicuti e tiā pro: εὐδοκῆσαι, vertit Auctor: Fidentes & bonum ducentes. Sive autem legas: immolari, siue: adesse ad Dominum, perinde est.

306. nisi ex martyrij prærogatiua, &c.] De hoc loquendi genere Auctoris aliquid supra diximus l. de Anima, cap. 55. num. 611. Et certe pro Purgatorio interpretatur Feu ardentius in Iren. l. 1. c. 2. num. 3.

307. deuersurus.] Deuersurus (inquit Rhenan.) pro: diuersurus; de quo supra etiam nos l. de Prescript. adu. her. cap. 3. num. 17. Similes etiam sunt loci Tom. 2. l. de Cultu femm. cap. 1. & lib. 2. ad Vxor. cap. 2. Rursus supra lib. adu. Valent. cap. 30. deuersurus in mundo, & iterum c. 30. deuertere. Item infra l. 3. adu. Marc. cap. 8. deuertentis in terram.

308. Et ideo gestimus, &c.] Quamquam mire legat: gestimus, pro eo quod Græcè, Latine ac Syriacè: contendimus; certe ad verbum consonat illud: placibiles illi esse, ei quod Græcè est: εὐάρεστοι αὐτῷ εἶναι. Ita enim legimus ex Angl. MS. cod. pro: placere illi.

309. ante tribunal Christi, &c.] Vatic. 3. MS. legunt: ante tribunal Christi Iesu; verum non aliud habent quam: Christi, aditiones omnes, neque etiam aliter legit B. Cypri. lib. 2. Testim. adu. Iud. cap. 29. aut Testim. lib. 3. cap. 56. neque etiam Rufinus in Symb. Apost. neque etiam ipse Tertull. infra lib. 5. adu. Marc.

310. vti vnusquisque, inquit, reportet per corpus secundum quæ gessit, &c.] Tertull. dum & hic & infra loco max citato legit: per corpus, videtur legisse Græcè, sicuti quedam habent exemplaria, & accedit Syriacæ aditio: τὰ ἴδια τῶ σῶματος, pro eo quod noster interpret & B. Cyprian. ac Rufinus ubi supra, vna cum B. Ambros. τὰ ἴδια, id est, propria corporis. quare non placet quod habet MS. cod. Angl. reportet præterita corporis sui, maxime quum Auctor illud: per corpus, quinque repetat. Est autem vox Tertull. pensanda: pro: luenda. Porro addimus ex Vatic. 3. & legentes: Ma & totus.

CAP. XLIIII.

311. Si enim adhuc ad superiora respectes, &c.] Rursus eiusdem est argumenti caput hoc, verum ex 2. Cor. 4. capite.

312. ad illuminationem agnitionis gloriæ suæ in persona Christi, &c.] Ad verbum transfuit quod Græcè est τῆς γνῶσεως τῆς δόξης ἐν ἁγοστώ, pro quo noster interpret paraphrasticos: scientia claritatis Dei, in facie; in hoc tamen à reliquis differens tum hic, tum infra lib. 5. adu. Marc. quod omittat vocem: Iesu, ubi nominatim quomodo Christus persona Dei sit, interpretatur; ubi etiam fictilia vasa transfuit, quæ hic & supra testacea, & quod mirum est, legit: Dei, contra omnium codicum fidem, pro eo quod hic: mortificationem Christi Iesu. Legimus verò iterum: Atquin, pro: Atqui.

313. vti & vita Iesu, inquit, manifestetur.] Adhuc dimus: Iesu, ex Angl. MS. cod. quia max legitur hic, & etiam dicto loco, vita Christi, quod in idem recidit. Legit etiam vtrouque in corpore nostro, sicuti legunt Græci & Ambros. pro eo quod noster interpret: corporibus nostris, cui tamen consentit Syrus interpret. Paulopost verò legimus ex MS. omnibus: Illa quidē quam vixit, pro: qua, & addimus: quæ ante illud, non modo.

314. quæ portas adamantinas mortis, & aeneas seras inferorum infregit.] Adhuc paraphrasticos ad illud Psal. 106. Qui contriuit portas aeneas, & velleas ferreas confregit.

IAN
anibus

TERTULI
Cum Annotati
PANELLI
A. V.
16

315. Si enim nos qui viuimus, &c.] Hic iterum
variat Auctor ab aditionibus omnibus Graecis & Latinis,
qua legunt: Semper enim; retinuimus tamen hanc
lectionem, eo quod Syrus interpres ueritat haud absimili-
ter, sed paulo alio sensu. Nam si nos viuimus; qui etiam
legit: in corpore nostro mortali cum Auctore, pro
quo alibi: in carne nostra.

316. & nos suscitabit cum ipso, &c.] Similiter
legit etiam Ambros. Et però, dicit, non modò: per, signi-
ficat (uti contendit legendum Erasimus) sed etiam: cum.
Explicit autem rectè Rhen. illud: nisi quia: cum ipso;
sicut ipsum, sapit, hoc est: suscitabit nos cum ipso,
ualet idem, quod: sicut ipsum.

CAP. XLV.

317. Sed & rursus alia cæcitate, &c.] Titulum
huic capiti dedimus: Quòd etiam illis non suffrage-
tur veteris & noui hominis apud Apostolum di-
stinctio.

318. qui corrumpitur per concupiscentiam se-
ductionis, &c.] Quod hic: per, uerit, infra: secun-
dum, quod magis sonat uox Græca. Est interim
peculiare Auctori, & post eum Hilario lib. 12. de Trinit.
illud: concupiscentiam seductionis, singulari nu-
mero, pro eo quod alia omnes editiones plurali numero id
legant Ephef. 4. tam Syriaca & Græca quam Latina.
Atqui legimus omnino secundum 3. Vatic. MS. cod.
renouari autem spiritu sensus, pro: sensu spiritus;
tum quia sic etiam legit B. Cyprian. lib. 3. Testim. ad Quir-
rin. cap. 11. tum quòd Græcè sit: τὸ πνεῦμα τῆς ἰδέας,
quod spiritu mentis transulit Latinus interpres. Ad uer-
bum autem Græcum illud: ὁ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, uer-
titur: religione ueritatis. Porro legimus paulo post: de-
fendant, eo quod præcedat monente Apostolo, pro; de-
fendant.

319. & si ordine postumat.] Scribendum hoc loco:
postumat, non posthumat, & supra lib. adu. Valen-
tianos, cap. 35. num. 376. postumat, item infra in
Scorpiaco adu. Gnost. de postumo corporis; patet ex
antiquis monumentorum inscriptionibus apud Aldum
in Orthographia. Id ipsum etiam adnotauit Guiljel. Cau-
terus Nouar. Lect. l. 2. cap. 10. addens deduci postumum
non tanquam post humatum patrem (uti Rhenan. &
plerique censent) sed ab Aduerbio Post, uelut ab Extra
extimus, & à Citra circumus; atque adeò indifferens esse,
tam ad eum qui postremo loco, quam qui post patris obitu
natus sit, quod ipsum alicubi habet Cuiacius. Addimus
autem: tamen, ex Anglico MS. cod. legentes: effectu
tamen anticipat.

320. Quod docuimus in COMMENTARIO
ANIMÆ.] Rursum hic citat librum: de Anima, ubi
istud paradoxon habetur cap. 27. de quo inter Prolegome-
na latinus.

321. contemporat factu, coætaneant natu.] Di-
cimus (inquit Rhenan.) contemporaneus & coætaneus,
sed Tertullianus hinc uerba format: contemporare,
& coætare. Vide quantum sibi permittat. Atqui iterum
cum Rhenano legimus: dum prior neuter est, pro:
neutra, quia præcedit: duos istos homines; & ex
MS. Vatic. 3. sic distinguimus: quæ enim alterum pos-
simus esse, nec tamen.

322. Exponentes enim, inquit, secundum pri-
stinam, &c.] Etiam hoc restitimus iuxta quod ab om-
nibus legitur apud Apostolum ubi supra, pro: Expo-
nens. Fertit autem tum hic, tum infra lib. 5. adu. Marc.
uerbotenus: μετὰ τῶν ἀποστόλων, ad proximum suum,

pro eo quod alij Latini: cum proximo; & Neque
dederitis locum diabolo (nam sic legit ex MS. 3. Vatic.
cod. pro: Ne) iuxta Græcos & Syriacum codices, ubi alij
legunt: Nolite dare. Sicuti etiam: Omnis sermo imp-
pis, ubi alij: malus, explicans uocem Græcam ἐπιπο-
pis, quò accedit etiam interpres Syrus, apud quem ep-
crandus. Atqui mox addimus: & indignatio ex illi
Angl. cod. quia præterquam quòd id legitur in aliis
nibus, etiam id explicat mox Auctor his uerbis: & co-
ad indignandum. Siue autem legas: Sicut & Deus
uobis donauit cum exc. siue: nobis cum Vatic. 3. pro:
inde est; variant enim omnes Græci & Latini codices, pro
Syrus interpres: uobis.

CAP. XLVI.

323. Talem ubique Apostolū recognoscant
Capit hoc inscripsimus: Quòd Apollolus carnes
damnans, opera carnis intelligat. Est autem
Tertullianica: suggestu; qua etiam infra ueritate
explicans cap. 52. iuggetum & ornatum dicit.

324. Nam & dices: Eos qui in carne sunt
Castigari: sunt & Vatic. MS. pro: sunt, eo quod
gatur secundum adit. Roman. 8. omnes.

325. Corpus quidem, ait, mortuum, &c.]
legimus secundum 3. Vatic. MS. cod. pro: inquit, eo quod
magis conueniat cum illo quod sequitur: licet spiritus
uitam, Accusatio casus; quum alioqui apud Apo-
gatur, saltem secundum Græcos & cæceterorum
codices: spiritus uita, propter iustitiam, quum non
legit infra lib. 5. adu. Marc.

326. ex delinquentia.] Hac uox non in
pue & sequenti sapissime sed & infra, 5. adu.
quenter, uerit Auctor pro peccato, seu delictis, tum
ipsum uerit loco iam citato.

327. Si enim, inquit, spiritus eius qui
uit Iesum, habitat, &c.] Hic omnia Auctori
adit, omnes: à mortuis, secundum quod
ctorem ipsum infra lib. 5. adu. Marc. castigantur
Anglico: uiuificabit & mortalia corpora uelut
pro: iustificabit; & paulo post legimus: si enim
secundum carnem uiuamus; si enim uiuamus
carnem, pro eo quod erat diuertat: ad uiuendum
secundum carnem. Auctori uerò & ceterorum
& Syriacis codices, in eo, quod addit: futurum
sideratum in aditione uulgata.

328. Lex enim, inquit, spiritus uita, &c.]
etiam reperitur Roman. 8. sed inuicem capiti
prius citata; & illud: habitare in membris
Rom. 7. Atqui ubi (quod rursus legitur Rom. 8.)
enim inualidum erat legis, sequitur id quod
τῶ νόμου; item dum legitur: in similitudo, sunt
uolent Vatic. 3. similitudine. Legimus autem
Angl. MS. & Vatic. 3. & per delinquentiam
nauit delinquentiam, pro: per carnem, quod
legebatur contra omnium aditionum fidem.

329. Habitare enim peccatum dixit, &c.]
antea dixit: in membris nostris, hic: in corpore
stro, & paulo post: in carne; paraphrastica; sic
quod legitur Rom. 7. quod habitat in me peccatum.

330. Sic & sensum carnis, mortem appo-
uit, &c.] Istud iterum reperitur Roman. 8. ubi:
sum uerit ὁ νόμος, que uox à uulgata interprete
titur: prudentia, & à Syro: electio. Magis etiam
der Græco textus quod adicit Auctori: de hinc & im-
citiam ad Deum. Legimus autem iterum: intellige
pro: intellige.

tuis resurrexit, pro: resurrexerit, eo quod legat mox: Si autem (quam vocem etiam recens ex illo addimus) Christus non resurrexit, utrumque conformiter reliquis edition. omnibus. Item: inueniuntur autem, pro: inueniuntur enim; &: qui testimonium diximus aduersus Deum, pro eo quod erat dumtaxat: qui testimonium dixerimus. Omitit autem illud: si mortui non resurgunt, sicut & Syrus interpres; quod tamen Græcè est & Latine. Ingit etiam paulo aliter & Auctor & Ambrosius in Comment. ommissa vocali: ergo; quia adhuc estis in delictis vestris, & qui in Christo dormierunt, perierunt; sic enim distingui hic locus debet.

346. si mortuum, si sepultum audis secundum scripturas. Ex hoc loco & simili sub initium lib. adu. Præcean, patet supplendum in Regula fidei supra lib. de Præscrip. adu. heret. cap. 13. mortuum & sepultum; quemadmodum etiam ibi adigimus num. 85. Legimus autem cum Vatic. 3. & Angl. MS. Ipsum enim quod cecidit in mortem (pro: morte) &c. hoc & (addendo: &c.) resurrexit. Item ex Vatic. 3. mox: Ordo enim non aliud quam meritorum dispositio, pro: ordo enim meritorum nomine disponetur; quia explicat his verbis illud Apostoli: vnusquisque autem in suo ordine.

347. Si autem & baptizantur, &c. Pulcherrime certe Gelenius hunc locum, aliqui obscuriss. sic restituit: Si autem & baptizatur quidam pro mortuis, videbimus an ratione. Certè illa præsumptione hoc eos instituisse portendit (seu: contendit, nam utrumque probatur) qua (sic nos recens ex MS. omnibus, pro: quia) alij etiam carni vicarium baptismum futurum existimarent, ad spem resurrectionis. ac mox: Anima enim, &c. Cui certè consentiunt MS. omnes. At qui quod hic: præsumptione institutum dicit, infra paulo clarior lib. 5. adu. Marc. vanè pro mortuis baptizatos dicit; addens pro causa: Habebamus illum (nempe Apostolum) alicubi vnus baptismi definitorem. Verum de huius scripture sensu ibidem latius.

348. Anima enim non lauatione, sed responsione sancitur. Sic legitur ex Vatic. 3. pro: sed purgatione, eo quod alioqui lauatio & purgatio parum differant, & iuxta B. Augusti. accedat fides ad elementum, & sic fiat sacramentum; atque adeo restè dicatur anima responsione sanciri, nempe ea qua de fide Trinitatis per Symbolum fieri consuevit; de qua latius supra lib. de Bapt. num. 1. inter baptismi ceremonias, & c. 6. num. 49.

349. illas scilicet bestias Asiaticæ pressuræ. Vides hic etiam Tertullianum istud referre ad pressuram Asiaticam, qua illi Ephesi contigit, ex tumultu à Demetrio concitato, quo idipsum referit Theophil.

350. quod superquam grauari sumus supra vires, &c. Sic legitur ex Vatic. 3. pro eo quod erat dumtaxat: supergrauari, &: citra vires; quia magis correspondet Græcæ lectioni 2. Cor. 1. ὅτι καὶ ὑπερβολὴν ἐβαρύνθη ὑπὲρ δύναμιν.

351. Sed quum eiusmodi quæstio posterior habeatur, &c. Adluit ad quæstionem: an eadem caro resurget, de qua latè infra cap. 56. & sequi. Interim (inquit) sufficit, (quod Vatic. 3. MS. aut: sufficit) quod excusit legunt) ex hoc quoque (nempe dicta scriptura, quali autem corpore venient) corporalem definitur resurrectionem.

352. Ventum est nunc, &c. Titulum capituli huius dedimus: Quomodo intelligendum illud Apostoli: Caro & sanguis regnum Dei hereditate possidere non possunt, ex antecedentibus dictis. Perriuntur autem quæ hic citantur 1. Cor. 15. De huius hanc disputationem Auctor ex B. Irenæi lib. 5. cap. 3. Eadem etiam modo hæc verba Apostoli explicat B. August. Retract. lib. 1. cap. 17. & lib. 2. cap. 2. addit etiam aliam interpretationem ex verbis sequi. Neque corruptio incorruptionem possidebit, quam tamen improbat Auctor infra cap. 51.

353. Primus, inquit, homo de terra choicæ est, limaceus, &c. Retenta est hic ab Auctore cap. 206. & vertitur hic, limaceus; pro eo quod supra lib. de Carne Christi, cap. 8. de terræ limo, & ibidem cap. 2. ac infra cap. 53. de terra, & lib. 5. adu. Marc. tenemus. Et verò similiter mox legitur: Qualis ergo creaturæ tales & choici, pro eo quod alibi: terrenus & terrenus, & adhuc: Sicut portauimus imaginem creaturæ: terreni.

354. Nam & supra, nouissimus Adā dicitur. Accipitur hic: supra, pro paulo ante, respondens enim ante dictum scripture locum. De hac autem scriptura ea que sequitur: Alia supercælestium gloria, infra latius cap. 52. & lib. 5. adu. Marc. legitur rursus ex MS. Anglico, Atquin, pro: Atque intelligitur.

355. portemus etiam imaginem supercælestium. Legit Auctor, & interpretatur sicut enim, quod vulgatum Latine interpretatur, φορητοῦ ἑαυτοῦ, portamus; pro quo hodierni codices Græci φορητοῦ ἑαυτοῦ partabimus; & vertitur ab Auctore in: portabimus, modo cælestis, modo supercælestis, autem siue legas cum exc. sed non carnem mouere ponere, siue cum Vatic. 3. MS. expono. Adhuc vox est Tertullianica: eietandam, & intelligitur Angl. MS. cod.

356. Si verò in carne adhuc cõstitimus neque esse in carne, &c. Adluit denno ad illud 1. Cor. 15. Si autem in carne non estis, supercælestium cap. 46. referi autem, siue legas paulo post: nihil aliud deponit cum exc. siue cum Angl. MS. existimandi. Illud autem Māducemus & bibamus, &c. etiam reperitur supra, sed ante illud supercælestium c. præced. Sed dicitur quædam.

CAP. I.

357. Sed & omnis huiusmodi interpretationibus, &c. Inscriptio huius capituli declinat. Quod etiam si propriè accipiantur caro & sanguis, resurrectioni vindicentur.

358. (est autem & in iudicium Resurrectionis) Parentes hoc comma inclusimus, ad sensum quæstionis, quo adluit ad illud Ioan. 6. Et præcedit quæstio, quæ rursus, in Resurrectionem vitæ, qui verò male interpretantur, Resurrectionem iudicij. At qui paulo post legunt: vnus: Prodesse tamen illis aliud potest quæstio, quæ dicit: adhuc spiritum illum necessarium, & sequitur: vnus: rali numero: Merito ergo caro & sanguis (vnus vnus) sola regnum Dei capere deficient, & non reficiuntur merito demerata & deuorata, ac non reficiuntur.

359. Sunt qui carnem & sanguinem non resurgant, &c. Prior interpretatio fuit: quod non resurgant, &c. Sanguis, et si non in resurrectionem vitæ resurgant, propterea tamen in iudicium. Posterior hæc, quod carnis & sanguinis

TERTULLI
Cum Annotati
PANELLI
A. V.
36.

nomine Iudaismus intelligatur, quemadmodum accipitur ab Apostolo Gal. i. verbis sequentibus.

360. statim non reulerit ad carnem & sanguinem.] *Magis expressit sic Auctor, quod Græcè est: ἄρσενος ἀνδρῶν, quam alij, vertendo: non acquiem. Rectè autem interpretatur Auctor Iudaismus, carnem & sanguinem, ac si dicat: neque se retrulisse ad Iudeos, neque ad antecessores suos Apostolos; ut non sit necesse laborare ad diluendam calumniam, qua Apostolos vocauerit carnem & sanguinem.*

CAP. LI.

361. Sed pro omnibus iam itabit, &c.] *Caput hoc inscriptum: Probari id ipsum, ex eo quòd Christus, qui caro & sanguis fuit, sedeat ad dexteram patris. De proverbio autem: clausis oculis, inter Prolegomena.*

362. quum illic adhuc sedeat Iesus ad dexteram patris, &c.] *Reperitur istud Marci ult. de quo plura vide supra l. de Prescriptis adu. hær. cap. 13. n. 87.*

363. et si nostris puriora.] *Hic pertinet quod Scholasticus Doctores tradunt, Christum conceptum ex puriss. B. Virgini Mariæ sanguinibus.*

364. talis etiam descensus ut angeli adfirmant.] *Sine Parentesi istud legimus, eo quòd respiciat ad illud Act. 1. Angelorum dictum: Sic veniet quemadmodum vidistis eum euntem in caelum. De sequenti autem scriptura: agnoscendus scilicet eis qui eum convulerant, vide supra l. de Carne Christi, cap. 24. num. 186. & huius libri cap. 26. num. 211. hic videtur voluisse proprie vertere id quòd Græcè est: οὐδὲ ἴσθῃτε.*

365. Hic sequester Dei atque hominū, &c.] *Ita vertitur vox: μεσότης; ab Auctore, ab aliis: mediator.*

366. Quemadmodum enim nobis arrabonem spiritus reliquit, &c.] *Id ipsum reperit infra c. 53. quum dicit: Planè accepit & hic spiritum caro, sed arrabonem; utrobique alludens ad illud Apost. 2. Cor. 5. Qui autem efficit nos, in hoc ipsum dedit nobis pignus spiritus, ubi Græcè est: ἀρραβὼν, de quo latius tractat infra lib. 5. adu. Marc.*

367. Ita nec corruptela, inquit, in corruptelam hereditari habebit.] *Hic transfertur ἀπονομεῖν, paulo aliter quam ante: hereditari habebit, ut pote qui Dativus delectari soleat; quo sit ut etiā in precedētibz similibz locis malim legere: hereditate possidebunt, sed sic ut supra dixi num. 344. variant etiam MS. Vatic. 3. cod. Paulapost. verit: hereditatem consequetur.*

368. Deuorata est mors, dicens, in contentione, &c.] *Vatic. 3. MS. in contentione, sed quæ Græcè legatur εἰς νίκος, seu potius νείκος (hoc enim contentionem significat, illud, victoriam) prius retinimus, maxime quum infra cap. 54. legantur & Vatic. 3. MS. & excipi omnes: in contentionem. Consentit etiam Auctori B. Cyprian. lib. 3. Testim. adu. Quirin. cap. 58. sicut etiam in eo quòd legitur, iuxta ordinem Grecorum codicum supra cap. 47. Vbi est mors aculeus tuus, ubi est mors contentio tua; quod ultimum, etsi ordine ibi repositum, legitur etiam infra lib. 5. adu. Marc. quare & hic necessario legendum: ubi est mors contentio tua, pro: potentia tua; maxime quum νίκος, quod hodie legunt Græci codices, non potentiam significet, sed victoriam; & etiam legatur contentio, à B. Ambrosio in Commēt. & Hieron. epist. 61. ad Pammach. adu. errores Iovin. Hieros. ubi paulo aliter pro Resurrectione, scripturam quam hic Auctor tractat, exponit; conformiter B. August. locis supra citatis num. 352.*

369. Illa alia sine dubio, quæ constituit in mem-

bris suis, &c.] *Illud: constituit, debet accipi passivè, more Auctori usitato, pro: constitutum agnuit, aut aliquid aliud hic legi verbum debet; neque enim Paulus eam legem ipse in membris suis constituit, sed, ut conqueritur Rom. 7. vidit, seu agnuit. Nisi forte subintelligatur; constituit, nempe delinquentia; sed tunc legi deberet, non: in membris suis, sed: in membris eius.*

370. Nam & supra nouissimum inimicū mortem euacuati ait.] *Legisse hinc patet Auctorem: Nouissimum inimicū euacuabitur mors; sicuti etiam non semel B. Hieron. in Comm. Isai. Græci etiam correspondet ista lectio: quia θάνατος masculinum est. Legimus autem: Hoc modo nec corruptela hereditatem in corruptelæ consequetur, ex Angl. MS. pro: consequitur; nam & antea in futuro id vertit, & sequitur: nec mors perseuerabit. Habetur autem hoc lingue supra; sed quòd sequitur: Quum in atomo, &c. immediate ante illud: Deuorata est. Castigauimus etiam: demutabimur, pro: demutamur, quod & supra cap. 42. & infra lib. 5. adu. Marc. apud Apostolum id legitur. Ex quibus etiam dicit conformiter Angl. MS. cod. & cap. 54. infra, legimus & supplemus: Oportet enim corruptiuum istud induere incorruptionem, & mortale istud induere immortalitatem; maxime quum hic explicet: & istud mortale, ac cap. 54. & mortale istud induere immortalitatem. Legentes etiam ex eodem Angl. MS. cod. ac ne putes aliquid aliud.*

CAP. LII.

371. Videamus iam nunc, &c.] *Hinc capiti titulum dedimus: Quòd in eodem corpore iuxta Apostolum resurgemus. Adhuc autem denud ad verba illa supra citata c. 48. Sed dicit quis: Quomodo resurgunt mortui, quo autem corpore venient? Quæ rursum habentur sub medium capitis 1. Cor. 15.*

372. Stulte, inquit, tu quod feminas, non viuificatur, &c.] *Rhenanus legebat primum: nonne, & deinde: numne; verum rectius Gelenius: nō; eo quòd sic legatur apud Apostolum secundū aditiones omnes. Omitte autem: prius, Auctor, sequitur in hoc Græcos codices. Atqui etiā hic legimus: intellegi, & eademq; natura & qualitate, pro: qualitas; ac sensu id exigente, sic quòd nunc sequitur distinguius: Non enim (pro: Nonne) & suggerit, quomodo? Non quòd futurū est corpus feminatur, dicens, &c. Deus autem, &c. Sive autem legas cum exc. cod. Sed enim saluum, omni modo constat, sive cum Vatic. 3. MS. omnino, perinde est. Denique castigauimus ex Angl. MS. cod. Ergo additium erit corpus quòd corpori superstitur, pro: additum erit quòd.*

373. Seritur enim, &c.] *Pulchra est hic distinctio apud Auctorem folliculi, spicæ, aristæ & culmi.*

374. Et vnicuique seminum suum corpus deputavit, &c.] *Sic prorsus lego, pro: putavit, quòd nullo sensu legebatur. Vertit autem: suum, quòd mirum est, quum Græcè sit: ἰδίου, id est, vti Latinus vulgatus interpretet: proprium. Legimus verò ex MS. omnibus: et si plenior, pro: et si plenior est, quia sequitur: et si aliter reuertentem.*

375. Alia caro hominis, &c. alia lumentis, &c.] *Infra lib. 5. aduers. Marc. ipsa Apostoli verba citans, dicit: aliam quidem carnem hominum, aliam pecudum. Hic verò in singulari eadem adfert, eo quòd sic ad institutum melius quadrent. Legit interim etiam sic Syrus interpres.*

376. Adsimilatus est, inquit, homo irrationabilis iumentis.] Hic quoque sensum magis expressit, vertens: irrationabilibus, quod est Græcè ἐπιζωοιωτός, & vertitur rectius ab aliis: insipientibus. Legimus autem omnino: volucrum ex Angl. MS. cod. pro: volatiliū, eo quod sic etiam legatur infra loco iam citato; & ex eodem: alia autem piscium.

377. quibus aqua baptismatis sufficit.] Facit etiam hic locus pro baptismo aque, quem quidam impugnavere non verentur; verum de eo latius supra lib. de Bapt. cap. 1. num. 3.

378. Sic & de supercelestibus corporibus, &c.] Rursus hic: supercelestia vertit ἐπερὶ οὐρανόθεν, quæ vox: celestia. Legimus autem ex Vatic. 3. MS. cod. Alia solis gloria; tum quod sic legatur & supra cap. 49. & infra lib. 5. adu. Marc. tum quod sequatur: Et stella enim à stella differt in gloria, quo loco apud Apostolum eadem vox Græca est δόξα, seu δόξα, quæ etiam gloriam, non claritatem significat, & rursus subiungat Auctor: differentiam gloria; quam ipse quoque vulgatus Latinus interpres vertit sed alia est quidem celestium gloria.

379. Seminatur, inquit, in corruptela, resurgit, &c.] Et Tertull. hoc loco ac infra lib. 5. adu. Marc. & B. Coprian. lib. 3. Testim. ad Quirinum cap. 58. ac aperiens B. Crenans lib. 5. cap. 7. legunt: resurgit, quoties id hic repetitur; pro eo quod Latinus interpres: resurgit. Est autem phrasit Tertullianica: concepit dicere; & vox ab eodem composita: sequestatorium, pro loco (sicuti & Rheman. adnotavit) ubi res sequestrata vel deposita reponitur; similiter & illa: reconfignat imprimens, metaphoricis, adludens ad sigilli impressionem.

380. Sic enim scriptum est.] Istud etiam differt ab omnibus Apostoli additionibus, in quibus legitur: Sicut scriptum est.

CAP. LIII.

381. Sed corpus animale, &c.] Hoc caput inscriptissimum: Quod quidam perperam corpus animale animam interpretantur. Quod ipsum etiam tractat infra lib. 5. adu. Marc. sed hic multo latius. Legimus autem omnino cum MS. Angl. codice: ut illum à carne avertent recidiuatum, pro: illam, &c. recidiuatum, eo quod illud etiam supra reperitur, num. 8.

382. Sed enim in Lazaro, &c.] Hic de altero Lazaro loquitur, quam supra cap. 17. nempe de quo Ioan. 11. ubi quæ vertit. Infra nosster interpres, Auctor vincula linea appellat, Græcè est νεπίτες. Accipitur autem motu: comparet, pro manifestus est. Et de proverbiali formula: manum porrigit, in Prolegomenis.

383. factum retexes primum hominem Adam in animam vivam.] Sic legimus ex Vatic. 3. MS. pro: viventem; quia iterum hoc capite, & supra cap. 5. item lib. de Anima; cap. 11. ac infra lib. 5. adu. Marc. illud legitur ab Auctore; quare sic etiam secundo loco legendum ante illud: Porro, &c. Castigamus etiam: Quid eam appellari velint, ex MS. 3. Vatic. pro: vellent.

384. Anima verò et si corpus &c.] Istud iterum ad paradoxon pertinet Auctoris de Anima corporea, de quo inter Prolegomena latius. Malim autem legere: non animatum, pro: non animata; sed quia hoc habent MS. omnes, nolui immutare, quia appositio possit æquæ ad animam, atque adeo corpus referri. Legimus autem omnino secundum MS. nec fieri quod facit, pro: fecit, quia se-

quitur: alij enim accidens (pro quo etiam male legens accedens, utroque loco) facit illud animale.

385. Non primum quod spiritale, &c.] Exprobat quod Græcè est πρῶτον, quare non placet quod supra loco Angl. cod. habet: Non prius. Legimus autem ex Vatic. 1. cod. primus homo Adam, addens: Adam quæ id apud Apostolum legitur in additionibus omnium.

CAP. LIIII.

386. Ita de vocabulorum occasionibus, &c.] Descriptionem huic capiti imposuimus: Quod etiam illud. Vti deuretur mortale à vita, nihil pro illis facit. Reperitur autem in scriptura locum 2. Cor. 5. de quo etiam supra cap. 42. & infra lib. 5. adu. Marc. sed hic reperitur ad obiectum omnem eorum, qui deorationem illam perditionem interpretantur.

387. Deorauit, inquit, mors inualecenda, &c.] Videtur mihi adludere ad illud Apostoli Rom. 5. omnes homines mors pertransit; maxime quoniam animaliale, neque in Apostolo (ad quem referri videtur illud inquit) neque in reliqua scriptura, reperitur licet in illis; sicuti aliter sentiat, per me licet, omnino non lego cum Gelenio ex MS. omnibus, quod per corruptionem deorauerat mors, non vti subiacet illud deouerat, quia similitudo qua vitium Auctoris non permittit.

CAP. LV.

388. Quamquam igitur resurrexerunt, &c.] Hoc caput inscriptissimum: Quod illud sit demutari, aliud petire. Latius enim hoc tractat illud quod supra etiam tractatum est cap. 41. & 42. non demutabimur, de quo steru late infra lib. 5. adu. Marc. ubi tractat 2. Cor. 5. atque hoc est quod dicitur: de iam caesa. Sive autem legas ante ea verba quæ quoque flagitant congressus, cum vultus quoque cum Angl. MS. parum refert. Item vultus post omnino lego ex eodem: Equè enim non enim non resurrexerit, pro: illud dicitur, & non enim pro: ex Vatic. 2. nec ita aliud efficiatur ut caesa illud esse, pro: alius; quia sequitur: immò nec alius efficiatur (sic enim lego ex Angl. MS. cod. pro: efficitur) aliud.

389. Mutatur postea & facies eiusdem templabilis claritate.] Adludit ad illud Rom. 8. secundum 70. Et erat glorificatus (pro quo in Hieron. cornuta erat facies eius) aspectu suo facies eius, & muerunt appropinquare ei.

390. Sic & Stephanus, &c.] Hic similitudo illud Act. 6. Et viderunt faciem eius tamquam faciem angelicam; addens: non alia illi genia succiderant, & in lapidationibus quam prioribus orabat Deum in lapidationibus Act. 7. Est autem simili phrasit Auctoris infra lib. 5. nec vlli simili necessitati succedens.

391. Dominus quoque in secessu montium, &c.] Dicitur hic agens de secessu Christi in monte Thabor, 17. Marc. 9. Luc. 3. dicit quod lineam ceta Petro secessibilia seruauerat, id colligere videtur ex eo quod dicitur Petrus adhuc Dimittem sum appellatum, & pertinet quod habet B. Hieron. Epist. 64 ad Parmenianum, & Ioh. Hierosol. Pro facie nominatur, exprobat quæ cetera membra conspecta sint.

392. in transitum substantiæ.] Transitum dicit Auctor, quod antea hoc capite non fuit: perditionem, sicut transitum, mortem appellare, quod confirmatur ex eo quod addit: ergo & Sic in

TERTULLI
Cum Annotati
PANELLI
A. V.
JG.

alium virum conuersus, de corpore suo, excessit,
1. Reg. 10.

CAP. LVII.

393. Etenim quam absurdum, &c.] *Titulus huic capiti datus: Quod eadem caro quæ operatur, mercedem accipiet: quod ipsum supra tractauit latius cap. 15. & 52. Legimus autem omnino ex MS. Angl. quam verò & iniquum, pro: quam verò ethnicum; quia quia ethnicus Deus ignotus erat, tum quia sequitur: de iustitia Dei ludere.*

394. Marcionē pro Valentino resuscitari &c.] *Quid sibi velit, indicant verba precedentia: Nōne præstat omnem semel fidem à spe Resurrectionis abducere (quod nempe faciebat Marcion, simpliciter, cum suo magistro Cerdone, Resurrectionem carnis negans, vt supra dictum est lib. de Præscript. adu. her. cap. 51. her. 16. ac 17. num. 321. ac 322.) quam de grauitate atque iustitia Dei ludere? vtpote vt hæc quidem caro per martyria lanigetur, alia verò coronetur; quæ erat Valentini hæresis, vtpote qui Resurrectionem huius, id est eiusdem, carnis negabat, sicuti ibidem diximus cap. 49. her. 12. num. 315. Adde-tes autem paulopost: Deo, legimus: nesciens me esse qui gratiam Deo debeam, quibus & precedentibus verbis adludit ad illud Psal. 95. Cantate Domino cantium nouum, adiuuante inter gentes gloria eius. Sicut illic: quæ in hac carne, &c. ipem salutis seminavit, in alia nescio qua metat; ad illud Gal. 6. Quæ seminaueris homo, hæc & metet, &c.*

395. Næ illa gratiosissima caro, cui gratis vita constabit.] *Ironia est; & palera vocum adlytio: gratiosissima, ac: gratis.*

CAP. LVIII.

396. Hinciam illa vulgaris incredulitatis arguta est, &c.] *Capiti huic inscriptionem dedimus: Quod integri sine vexatione resurgemus. Sive autem illud legas cum vulgaris, sive cum MS. Angl. illæ vulgares incredulitatis argutæ, perinde est. Et qui quod pauca supra proposuit hac de re Luctor cap. 4. hic & sequi cap. latius profequitur, quod ipsum etiam tractat B. August. lib. 22. de Ciuit. Dei, cap. 20. & B. Hieron. sed predicta Epist. 61. ad Pan. arch. adu. Ioan. Hieros. etiam subinde isdem pene verbis. Resursum sive legas: claudi, vti vulgo legitur, sive clodis; cum MS. Angl. non refert. Per-rius legimus ex eodem: tantam gratiam, pro: tamquã, & hominibus eandem adscribis, cum Patric. 3. MS. pro: eam.*

397. portionalis.] *Portionale opponit vniuersali, non hic modo, sed etiam infra Tom. 5. lib. de Ieiunio, vbi: ieiunium portionale, nunquã, quod vniuersaliter non obseruatur. Legimus autem paulopost: etiam in vtero vitiemur, ex Angl. MS. pro: vexemur.*

398. Quod nascimur, non quod lædimur, remittimus.] *Græca (inquit Rhenan.) figura est. Atqui post aliquot lineas adiucimus: Deo, ex Angl. MS. cod. vbi legitur: quasi Domino Deo non liceat & mutare naturam.*

399. Quæ impossibilia apud homines, possibilia apud Deum sunt, &c.] *Addimus: sunt, ex Patric. 3. MS. quia id Matth. 19. legitur iuxta aditiones omnes; quamquam interim paraphrasticis dumtaxat illud citatur. nam longè aliter illic legitur: Apud homines hoc impossibile est, apud Deum autem omnia possibilia sunt.*

400. & : Stulta mundi elegit Deus, vt sapien-

tiam mundi confundat.] *Etiã hic ex MS. 3. Vastic. legimus: sapientiam, sicut alibi vbiq; pro: sapientia.*

401. Atquin & vestis albæ nitore, &c.] *Rursus ex MS. isidem; & pauloantè: illas, pro: illa, & : Atquin legimus, pro: Atqui. Porro enumerat hic Manu-missionis insignia, vt ante me etiam adnotauit Rhenanus, de quibus latè tractat Petrus Faber Præses Tholosæ in Semeptribus; quò Lectorem remitto, potissimum de vestis albæ nitore, & aurei annuli honore. Nam de patroni nomine, ante illum Politianus Miscell. cap. 31. ad illud Iuuenalis: Tamquam habeas tria nomina, seruis iam manum; sibi imponi solere docet patroni nomen; citans ad hoc illud Cicer. lib. 4. Epist. ad Atticum. De Eutichide gratum, qui vetere prænomine, nouo nomine. erit Cæcilius; vt est ex me, & te iunctus, Dionysius M. Pompeius, sic etiam Milesium Alexandrum Polyhistorum Cornelium esse appellatum à Cornelio Lentulo, à quo manumissus fuerat, à Suida tradi. Etque adèò tribu honoratos patet, quum tribus nomen adsumerent. Ceterum etiam pileo honoratos supra diximus ex Rhenan. Tom. 2. h. de Patientia, c. 4. n. 24.*

CAP. LVIII.

402. Iocunditas (inquit Isaias) æternæ super caput eorum, &c.] *Istud caput eiusdem est argumenti, ex scripturis concinnatum. Atqui etiam illud: Ausugit dolor & mæror, & gemitus ab illis, reperitur aequè iuxta 70. Isai. 35. atque illud: Iocunditas, &c.*

403. Et delebit Deus omnem lacrymam, &c.] *Istud reperitur Apocal. 7. Quod autem subiungit: Et rursus: Deus enim delebit, &c. Apoc. 21. vbi etiam additur: Et mors ultra non erit, neque luctus, neque clamor, neque dolor; Ad quod adludit, dum sua phrasi subiungit: & mors hæctenus, &c. Legimus autem: vbi casus aduersi apud Deum, pro: Dominum, ex MS. Angl. eo magis quod sit vstratum id Deo Patri; & sequatur (ex quo etiam hic Trinitas confirmatur) apud Christum, & apud Spiritum sanctum.*

404. Vbi necessitas, aut quod dicitur fortuna vel fatum?] *Necessitas & fatum incicis pro isdem habebantur, sicuti fortuna & casus. Atqui quod fato nihil imputandum supra docuimus Tom. 1. Apologes. cap. 1. num. 17. Et verò eiusdem argumenti De fato librum scripsit Luctor, cuius fragmentum infra habes Tom. 4.*

405. Quod vestimenta & calceamenta, &c.] *Hyperbaton est, compositum ex variis scripturæ adlegationibus, vsque ad illud: figuræ, &c. Quæ reperiuntur Deuteron. 29. Dan. 3. Ion. 2. Gen. 5. ac 4. Reg. 2. in quo serè per omnia imitatus est B. Iren. lib. 5. cap. 5. Legimus autem: & inobsoleta, addita Coniunctione.*

406. nec Sarabaras, quamquam Iudæis alienas.] *Sic iterum lego iuxta primam aditionem in marg. pro: Sarabara, &c. aliena, eo quod Luctor similiter feminino genere dixerit supra Tom. 1. lib. de Pall. c. 4. in captiua Sarabara (vbi num. 81. & Tom. 2. lib. de Orat. cap. 11. num. 46. de ea aliquid diximus maxime quum etiam apud Hesychium & Eudoxium Græcos Luctores, singulari numero σαράβαρα, vestit Persica commemoretur. Quamquam interim (sicuti etiam hic adnotauit Rhenan. Chaldaicam vocem & vestem dicit) Dan. 3. plurali numero legitur 70. ἑσθῆτα σαράβαρα. Pro quo, etsi in aditione Græca*

Latina in Bibliis Complutensibus apud Plantinū excusis: *σπυρδα* legatur; verior tamen ut putem dictam lectionem, facit, quod etiam Nouatianus lib. de Trinit. infra Tom. 5. Sarabara (et si plurali numero) legatur. Beato Hieronymo verò tam in versione ex Hebræo quam Epist. 49. ad Innoc. de mul. septies percussa, & in translatione Theophili Alexandrini, magis placuit: Sarabala, vel: Saraballa vertere. Quam utramque versionem conciliat Adnot. in Poetas Christianos G. Fabricius, tradens Sara, vel Sarra, Tyris esse purpuram, siue purpuream vestem; unde & Ostrum Sarranum Virgilio; Bal verò Dominum significare: quod idem Tyrj mutatione litterarum tenuis & aspera etiam Bar dixerint.

409. Enoch & Helias nondum resurrectione dispuncti, quia nec morte functi, &c.] Huc pertinet etiam id quod supra dixit Auctor cap. 55. Vbi etiā Moses & Helias (nempe in monte Thabor) alter in imagine carnis nondum receptæ, alter in veritate nondum defunctæ: Atqui latum hac de re tractatum habes supra in Adnot. nostris ad l. de Anima, c. 50. num. 564. ubi etiam vocantur, sicuti hic, phrasi Tertullianicâ, æternitatis candidati, quomodo etiam lib. adu. Iud. cap. 2.

408. Figura enim nostræ fuerunt, Apostolo auctore, quæ scripta sunt, &c.] Similiter legit etiam B. Cyprian. Epist. 76. ad Magnum: Hæc autem omnia figuræ nostræ fuerunt; sicuti etiam Beda in Collectaneis ex August. quibus in hoc consentiunt Græci modernis codices, quod legant: τῶν τε δὲ τύποι ἡμεῶν; quod postremum tamen alij malunt vertere: figuræ nostri.

CAP. LIX.

409. Sed futurum, inquis, ævum alterius est dispositionis, &c.] Titulum huic capiti imposuimus: Non esse absurdum, futurorum hæredes carnem & sanguinem fieri.

410. Omnia vestra sunt, &c.] Omnia est, sicuti in Græcis etiâ exemplaribus, & apud B. Ambrosium, vox: enim; etiam sensui non necessaria.

411. Et alibi: Et videbit omnis caro salutare Dei, &c.] Alibi dicit, quia paulopræus legitur eodem Isai. 40. cap. Legimus autem omnino ex Vatic. & MS. Angl. cod. Dei, pro: Domini; quia sic legitur supra c. 10. etiam iuxta 70. ac Luc. 3. Quid? quod ex hoc loco B. Justin. Mart. adu. Tryphon. Euseb. lib. 9. Demonstr. Euang. cap. 6. sub finem, & August. lib. 22. de Civitate Dei, cap. 29. Christi divinitatem comprobent; sicuti etiam B. Cyprian. ipsum legens, lib. 2. Testim. adu. Iud. eos, cap. 6. Quare etiam secundo loco sic castigandum est, & rursus quod paulopost legitur: quæ virtuta sit Dei salutare.

412. Ego me scio neque alia carne adulteria commisisse, &c.] Si de se loquatur Auctor, videtur in iuventute ante matrimonium continentiam non servasse; sed quum in ipso matrimonio continentem fuisse supra subindicaverimus lib. 1. ad Pcorem, num. 1. & vsquæ adeo continentia amator fuerit, ut ea occasione Montano postea adhaerere; videtur potius in genere loqui de quovis homine sub persona sua. Verum de hoc in Vita Anstoriis latinis.

413. nationes, &c. deputatas velut pulverem & salivam, &c.] Adludit ad id quod est Isai. 40. iuxta 70. & quasi salivæ reputabuntur, pro quo Hieron. versio ex Hebræo: Ecce insula quasi pulvis exiguus. Mirum est interim cur addat: pulverem, quod ibi apud

70. non est; nisi forte pro eo quod est, sicut momentum fetera, utrobique ipse legitur: pulverem, sicuti quidem ex Hebræo vertunt pro momento; quod videtur constantinum, ex eo quod legat Auctor supra Tom. 1. lib. adu. Iud. eos, cap. 1. & lib. de Prescript. adu. Iud. cap. 8. Sicuti stillicidium de fitula, & pulvis de arca. Atqui Constantinus Alexandr. Stromat. lib. 6. Athanas. de Vita, sustulit. sanctiss. Trinit. l. 1. & Ambros. in Psal. 1. omnia illis verbis intermediis, legunt: ut stillicidium de fitula & ut salivæ, seu spiritum seu phlegma, seu spuma, pro quibus Græcè est σπυρδα.

414. nunc speraturas & credituras in nomine & in brachium Domini.] Ex duobus stillicidiis istud concinnatum est. Repertur enim impressum circa 70. Isai. 42. & Matth. 12. In nomine (sua nempe, uti hic legit Auctor) eius nationes sperabunt, sicut etiam infra citatur lib. 3. adu. Marc. At alterum quod adludit, illud videtur Isai. 53. etiam secundum Domine quis credidit auditui nostro, & brachium Domini cui revelatum est: citatum etiam Iuan. 1. & Roman. 10. Atqui vox Tertullianicâ est: incubare.

415. verum lumen nationibus effulsi.] Effulsi ludere videtur ad illud Isai. 60. Et ambulabunt nationes in lumine tuo.

416. & ipsi Valentiani hic errare dixerunt. Nempe in eo quod sequitur, quod alia sit forma credentium, alia non credentium. Ipsi enim dixerunt terrenum genus hominum, id est, non credentium, interitum abire dicebant; in istorum sententiam transire ad Demurgum; ipsorum verò, spiritus immortalem, in pleromati palatium; uti latini eorum ipsi lib. contra eosdem, cap. 29.

CAP. LX.

417. Ecce autem, &c.] Caput hoc ad præparandum Quod membra eadem remanebant, etiam ad eundem usum. Quod ipsum patuit etiam in hoc autem latè deducit hoc & sequenti capitulo, etiam ad verbum penè Auctorem imitatur. Ad prædicta Epist. ad Pammach. adu. Iuan. Hieron. Atque geminus omnino ex MS. 3. Vatic. & Aug. ut dicitur, trouerisiam exaggerent carni maxime eorum, eo quod Gelenius: controverisiam, &c. maxime eorum & antea ac in Adnot. Rhenan. controverisiam carni maxime, id est.

418. Quod enim iam, &c.] Quod inquit hoc est, ad quem usum, ad quid, Horatius:

Quo mihi fortuna, si non conceditur, non est: Sic supra dicit Tertullianus: Quod ergo legitur: max: Quod huiusmodi membra admittunt, id est, res ipsas, & pedes. Et res ipsas, item: Quod manus ipsæ & pedes. Et res ipsas, Quod renes cõscij feminum, item: Quod totum corpus, totum scilicet vacaturum; Sunt autem res ipsas memborum penisphasos: spelunca otis, decem statio, gula lapsus, compitum stomachi (ad præparandum) Rhenan. adnotavit, conventiculum & receptaculum, quod in hoc videlicet conveniat quicquid eduntur, os immittitur. Sumpta est metaphorâ à suis compositis, ac convenientibus; nam hinc compitum ducunt Grammatici alui (sive alvei, ut fert legumina) omnes) gurges, intestinorum perplexa procedunt operarij artus, renes conscij feminum, coceptaculum stabula, & vberij fontes. Sive autem legat: decem, cum exc. sive: discelluro cum 3. Vatic. MS. permissum Educatu verò uti (sicuti etiâ alibi) pro educaturum

hic adnotavit Rhenanus. Atqui lego profusus sicut prius & postea ubique: dum mortale istud induer immortalitatem, pro: induruit sic enim etiam est apud Apostolum 1. Cor. 10.

419. vel carie dissolutam.] *Anglic. MS. cod. & carinam dissolutam. verum non placet, eo quod prius partes navis enumeravit: carinam, proram, puppim.*

420. redactis & recuratis omnibus membris.] *Nisi inquit Rhenanus redigere, & redactum, sic vsurparet supra, mallem legere repactis. Lib. 1. advers. Marc. Quam totum hominem redigere in salutem. Legimus autem ex Anglico MS. cod. At enim si sit, pro eo quod mendosiss. legebatur: Ait enim, &c.*

CAP. LXI.

421. Sed accepti homo, &c.] *Capiti huic inscriptionem dedimus: Ad quos vsus singula seruiunt membra post Resurrectionem, Legimus autem: vt etiam hominibus antistes, pro: antistes, ex Angl. MS. sicuti supra: antistare, cap. 13.*

422. ad macellum cottodendum, &c.] *Cognomens inquit Rhenanus pro contento. Qui etiam illud: ad omnem hiatum & rictum tuum coronandum, &c. sic interpretatur. Significat dentes potius in hoc factos, vt hiatum & rictum oris coronent, id est, circumdant, & minus deformem reddant. Supra dixit: spelunca hæc oris & dentium statio. Verum hac interpretatione opus non est, si legamus cum MS. Angl. coordinandum, quod nos substitimus tanquam castigati, eo quod sequitur: honori oris. Legentes etiam ex Vatic. 2. ad pullus linguæ temporandos, voce Tertullianica, pro: temperandos. Item legimus: Est adhuc in feminis ex Angl. MS. ad dentes: in. Sunt autem voces phrasisque Tertullianicæ, de quibus alibi latius: supparatura, ieiunio functi, &c. dedicabatur.*

423. Non in pane solo viuet homo, &c.] *Adidimus: solo, ex MS. Angl. & legimus: viuet, pro: viuiz, quia & Græc. Mart. & Luc. 4. ac Deuter. 8. illud legitur: alterum interim correspondet Hebraicæ & Chaldaicæ aditionibus; sed & Latini vulgata editionis codices variant.*

424. Quot spadones voluntarij.] *De his supra latius Tomo 2. Adnot. nostris ad lib. de Cultu sancti. cap. 9. num. 51.*

425. quot virgines Christo maritalæ.] *De his ibidem lib. de Peland. virg. num. 1. Est autem Tertullianicum: temporali vacatione, pro: temporaria, siue ad tempus.*

CAP. LXII.

426. Sed huic disceptationi, &c.] *Titulum huic capiti damus: Quod erimus non angeli, sed sicut angeli Dei.*

427. Erunt inquit tanquam angeli.] *Sic legit Auctor, non modo hic loco, sed etiam supra cap. 36. atque adeo confirmatur lectio Latini vulgati Interpretis, qui legit: erunt, pro eo quod hodie Græcè est: sunt, & similiter Latine Matth. 22. ac Luc. 20. Quod tamen respexisse patius videtur, utpotè ubi omittitur Dei, quod alibi reperitur.*

428. Quia & angeli aliquando, &c.] *Adiudic ad c. 18. & 19. Gen. de angelis receptis hospitio ab Abraham & Loth, qui & ederunt & biberunt, ac pedes lauacro porrexerunt.*

CAP. LXIII.

429. Resurget igitur caro, &c.] *Caput hoc postremum inscripsimus: Epilogus. Quod resurget caro & quidem omnis, & ipsa, & integra, Legimus autem omnino ex Vatic. 3. Resurget, pro: Resurgit. Et qui pro: collectaneam, habent MS. 3. collataneam; quæ si vera est lectio, accipietur pro collateralis, aut pro conlatanea, tanquam que opes suas in unum conferant: verum nihil immutare volumus.*

430. vt rursus ex illa repræsentetur Adam.] *Sic iterum legimus secundum 1. aditionem ex Vatic. MS. 3. cod. pro: præsentetur; nam repræsentari, pro præsentem sibi, frequens esse Auctori supra adnotauimus, cap. 14. num. 112.*

431. Ecce Adam quasi vnus ex nobis factus est.] *Id quod Gen. 3. dixerat Deus in malam partem, in bonam interpretatur Auctor; quasi illa maledictio tempore Resurrectionis conuertenda sit in benedictionem: unde & subdit similiter in bonam partem: compositi mali, sed: quod euasit.*

432. quàm quæ tecum etiam in Deo nascitur.] *Intelligit natiuitatem secundam in baptismo, & quæ latius supra lib. de Baptismo.*

433. Sed nihil mirum si odisti, &c.] *Ab anima, ad Marcionem et Valentinum transitum facit. Ad Marcionem enim referendum, quod Auctorem carnis, nempe Deum creatorem, respuerit, carnem in Christo aut negare aut mutare consueuerit (vti supra patet l. precedenti.) Ad utrumque, quod ipsum sermonem Dei vel stylo vel interpretatione corruerit (de quo latius supra l. de Præscript. aduer. hæret. non semel.) Ad Valentinum denique, quod arcana Apocryphorum superduxerit, blasphemie fabulas; quæ supra abundè detectas habes l. aduer. Valentinianas.*

434. pristina instrumeta.] *Rectè Rhenanus, hæc Mosaisca Propheticaque veteris Testamenti interpretatur. Et qui confirmatur mea castigatio supra lib. de Præscriptionib. adu. hæret. cap. 4. num. 23. ex eo quod etiam hic legitur: oportuerat hæreticos esse: vt probabiles quique manifestarentur, siue: manifestentur, vt legunt Vatic. 3. MS. cod. quia perinde est.*

435. hæ autem sine aliquibus scripturarum occasionibus, &c.] *Istud facit pro illis, qui scripturam, nam sum cereum esse dicunt, quæ possit torqueri quod hæretici volunt, sicuti latè prosequitur Vincentius Lirinensis libello suo De profanis hæresum nominibus. Verum rectè addit Auctor: & ipsas quidem iisdem litteris reuincibiles; utpotè, quum per alias scripturas confundi hæreticorum rethmas, vel ex hoc libro manifestum sit.*

436. Sed quoniam necdum dissimulare Spiritum sanctum, &c.] *Istud, ad finem capitis vsque, pertinet iterum ad hæresim Tertulliani nouæ prophetiæ per Paracletum inundantis, de qua latius in Prolegomenis.*

Vum, prius, opusculum suum *ADVERSVS MARCIONEM* plenius
sua compositione rescidisset Tertullianus, & eam frater quidam deinde *Apologia*
mendosissimum exhibuisset, necessitas illi facta est emendationis, & innovationis ne-
cessariae aliquid adicere persuasit; unde in quinque Libros opus istud excrevit, quorum primi
libri argumentum hic damus.

- I. Imprimis itaque post inuentionem in Marcionem Ponticum, quod nuptias abfuit
Euangelia corroserit, & Deum quem inuenerat, extincto lumine fidei auersit; iam deli-
nandum haeticum docet; quia deserit quod prius fuerat, id postea sibi elegerit, quod
non erat; sicuti latius LIBRO DE PRÆSCRIPTIONIBVS ADVERSVS
HÆRETICOS sustinuerit.
- II. Deinde, duos Deos illum adtulisse; creatorem, id est nostrum; & suum ac Cerdonis
matoris sui; illum malum, huius verò bonum.
- III. Verum, Christianam veritatem diuinitate pronuntiasse: Deum, si vnus non sit, non esse
eò quòd summus magnus sit, cui nihil adequari possit.
- IIII. Non posse etiam duo summa magna, etiam distincta suis finibus, consistere.
- V. Si enim duo summa magna, etiam plura admitti debere, cum Valentino, qui supra
xxx. Aeonum factus, examen diuinitatis effudit.
- VI. Atque adeò, non modò duos pares, sed nec dispares Deos posse constitui.
- VII. Neque verò illi patrocinari nomen Dei, etiam aliis permixtum in scripturis; quia illi
eis non competit possessio summi magni.
- VIII. Porro hæresin Marcionitarum vel inde probari, quòd nouum Deum faciant, quum
verus Deus aternus sit.
- IX. Idque, etiam si solum agnitione nouum dicant, quòd Deus ignotus esse non potest, quum
que incertus.
- X. Sed à primordio semper agnitus; quippe quem anima & conscientia, etiam ethnica, po-
nerit.
- XI. Proinde, quum Dei sint omnia; si nihil creauit, Deum non esse, quem Marcion
tuit.
- XII. Ut autem illum Deum esse confiteri possimus; sine causa tamen esse eum deberemus
argumentari, qui rem non haberet; quum res causa sit, ut sit aliquid.
- XIII. Neque verò opus esse parum dignum Deo mundum; ipsius testimonio Philo Sophum
probat.
- XIIII. Immodò etiam minutiora animalia aut iuuare aut lædere; & nec aquam Dei creaturam
reprobari à Deo Marcionis, qua suos abluit; nec oleum, quo suos unguunt; nec panem, quum
sum corpus suum representat (hoc est præsens ostendit) in Sacramentis.
- XV. Deinde addit, Deo Marcionis non esse suum cælum & mundum (de quo latius supra
lib. 5. tum quòd ad xv. vsque Seneri Imperatoris annam (quo hæc scripsisse se Auctor
dicat) nulla talis substantia comperta sit, tum quòd alioqui nouem Deos assignare confiteatur
Marcion.
- XVI. Neque illum esse inuisibilia sola operatum (sicuti latius etiam dicto lib. 5. infra) sed
dem esse auctoris visibilia & inuisibilia.
- XVII. Et verò non sufficere illi Deo vnus opus liberationis hominis; quum etiam per alia

TERTULLI
Cum Annotati
PAMELI
A. V.
36.

ra seuerus Deus protulerit in notitiam.

Reuelatum item illum non recte dici, qui, neque naturâ ex operibus, neque doctrinâ ex
predicationibus reuelatus sit. XVIIII.

Neque etiam in Christo Iesu; tum, quod is reuelatus sit, plus centum quindecim annis
ante Deum Marcionis, qui sub Antonino; tum, quod præcesserit separationem illam Le- XIX.
gis & Euangelij, quam in Antithesibus Marcion primus commentus est.

Frustrâ autem obstrepi ab diuersa parte, quod Marcion Regulam non innouarit, sed re- XX.
tro adulteratam recurarit, exemplo Pauli, qui Petrum reprehendit; quia in illo solum con-
uersationem reprehenderit, non fidem creatoris.

Stetisse itaque semper fidem in creatorem & in Christum eius, non modò sub Apосто- XXI.
lis, sed & in Apostolicis Ecclesiis, apud quas Christus, non alterius Dei quàm Creatoris
ostenditur.

Jam verò naturaliter bonum dici non posse Deum Marcionis; qui ab initio homini la- XXII.
pso non succurrerit.

Neque rationabiliter bonum; quod homini (iuxta Marcionem) a se alieno succurrere vo- XXIII.
luerit.

Neque perfectè bonum; eò quod (iuxta Marcionem) animam solam saluet, non carnem; XXIII.
quæ tamen apud illum tingitur, de nuptiis tollitur, & in confessione Nominis seuitiam
patitur.

Proinde, Deum non de sola bonitate censendum.

Verùm de iudicio quoque, qui vindicet peccata, & damnet.

Alioqui peccatoribus nullum timorem fore.

Et sic etiam stare non posse fidei Sacramentum Baptisma; quod remissio est delictorum, XXVIII.
absolutio mortis, regeneratio, consecutio Spiritus sancti, signat denique & lauat; quæ conferre
non potest, nisi qui à primordio creauit hominem, & animam ei contulit, & pro peccato ad
mortem damnauit.

Postremò, Marcionis hæresin impugnat, quâ tingui volebat nisi Virgines & cælibes; XXIX.
tùm quod coniugium benedixerit Deus, tum quod, si nuptiæ non sint, sanctitas erit nulla;
immo hoc erit sementem totum generis humani compefcere.

Denique, Epilogo breui Lectorem ad sequentes Libros præparat.

Ceterum, imprimis Opt. Milenit. lib. 1. adu. Parmen. Rufinus Apol. pro Origene, & XXX.
Vincent. Lirin. Libro de prophana hæreticorum nouitate, disertis verbis huius operis men-
tionem faciunt, & viderunt MS. iam olim hos quinque libros Trithemius & Politianus.
Deinde peculiariter ad hunc Librum adlusit Auctor libro de Anima, cap. 18. quum dixit:
De Deo, suo quoque campo experiemur cum hæreticis, & lib. de Resurr. carnis, c.
2. Igitur quantum ad hæreticos, demonstraui mus quo cuneo occurrendum sit
à nobis, & occursum est iam, suo quoque titulo: DE DEO VNICO AD-
VERSUS MARCIONEM. Qui locus & confirmat sententiã nostram (quã supra ha-
bes Præfatione nostra ad Lectorem in Tomum tertium) quod eodem tẽpore hi libri vtrique
conscripti sint; & insuper mihi persuasit, titulo huius libri addendum fuisse: DE DEO
VNICO. Atqui primus eum edidit in lucem Rhenanus ex Paterniacensi ac Hirsaugiensi
Codicibus, Scholis suis illustratũ, & postea ex Gorziensi, cum Adnotationibus. Nos verò
iam primum, eò quod desideraretur in Britannico codice, quo usus fuit Gelenius, ex duobus
Vaticanis MS. exemplaribus, & Dn. Latinij coniecturis, castigatiorem publicamus, additis
Argumento & Adnotationibus nouis.

JAN
onibus